

КРИМІНАЛІСТИКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

КРИМІНАЛІСТИКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ 2023

УДК 343.98
К 82

Рекомендовано до друку
вченою радою Київського інституту
Національної гвардії України

Протокол № 3 від 30 листопада 2022 року

Рецензенти:

Чаплинський К. О. – завідувач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Дрозд В. Г. – начальник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

К 82 Криміналістика: навчальний посібник / Кобзар О. Ф., Комісаров М. Л., Комісарова Н. О., Ткаченко О. В., Волуйко О. М.; Київський інститут Національної гвардії України. Київ: ІВЦ НГУ, 2023. 208 с.

ISBN 978-617-8361-02-0

У навчальному посібнику, побудованому у формі лекцій, викладено основний матеріал курсу з криміналістики для вищих військових навчальних закладів та закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Розглянуто теоретичні основи криміналістики, питання криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та загальні положення криміналістичної методики. Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми курсу криміналістики Київського інституту Національної гвардії України.

Навчальний посібник адресований курсантам та слухачам, які здобувають вищу освіту за спеціальностями «Право» та «Державна безпека», а також військовослужбовцям та офіцерам Національної гвардії України для використання в службовій діяльності.

© Кобзар О.Ф., Комісаров М.Л.,
Комісарова Н.О., Ткаченко О.В.,
Волуйко О.М., 2023

ISBN 978-617-8361-02-0

© Київський інститут
Національної гвардії України, 2023

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ 1. Теоретичні основи криміналістики	8
Розділ 2. Криміналістична техніка	34
Розділ 3. Криміналістична тактика	90
Розділ 4. Криміналістична методика	154
Питання для самоконтролю	188
Питання для підготовки до підсумкового контролю	195
Бібліографічний список	201

ПЕРЕДМОВА

Криміналістика – це наука, яка справді перебуває на передньому краї боротьби зі злочинністю. Саме криміналістика на основі своїх наукових досліджень та розробок пропонує оперативно-розшуковим працівникам, слідчим, експертам, суддям науково обґрунтовані та перевірені практикою засоби, прийоми та методи розкриття злочинів, розслідування та судового розгляду кримінальних справ.

Криміналістика привертає до себе увагу насамперед тим, що вона допомагає встановити істину, проникнути у невідоме, таємне. Але справжній зміст криміналістики не відповідає поверховому уявленню детективного жанру. Криміналістика є самостійною галуззю наукового знання, яка має власний предмет і методи дослідження. Криміналістику можна розглядати у трьох аспектах: як науку, як навчальний курс і як практичну діяльність у боротьбі зі злочинністю.

Зародження криміналістики пов'язане із соціальним замовленням держави і суспільства науці – розробити нові засоби і методи розкриття та розслідування злочинів в умовах появи професійної й організованої злочинності. Історично криміналістика постала з надр кримінально-процесуальної науки й тому тісно пов'язана з теорією доказів. Цим визначається її призначення, коло закономірностей, що становлять її предмет.

Предмет криміналістики є багатограним і складним. У юридичній літературі мають місце різні визначення предмета криміналістики: як науки про розслідування злочинів, або науки про розкриття злочинів, або науки про сукупність технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій. Останнім часом криміналістику визначають як науку про технології та засоби практичного слідознавства у кримінальному судочинстві. Однак усі ці визначення звужують реальний предмет криміналістики та закономірності, що вивчає ця наука.

За структурною побудовою навчальний посібник складається з пов'язаних єдиним змістом лекцій, що становлять зміст навчальної програми курсу криміналістики, методичних рекомендації для самостійного вивчення та фонду контрольних завдань.

У межах вивчення курсу Криміналістики курсанти (слухачі) формують:

професійні *знання* щодо основних концептуальних положень загальної теорії криміналістики; системи окремих криміналістичних теорій і вчень; криміналістичних понять та категорій; законів і тенденцій розвитку науки; зв'язку криміналістики з Кримінальним процесом, Кримінальним правом, Оперативно-розшуковою діяльністю; положень та рекомендацій криміналістики щодо тактики побудови і перевірки версій, планування розслідування злочинів, тактичних прийомів провадження слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій, використання спеціальних знань і взаємодії слідчого з органами дізнання, державними установами, підприємствами, громадськістю та засобами масової інформації;

професійні *навички* процесу формування планів розслідування кримінального провадження, проведення окремих слідчих (розшукових) дій; застосовувати техніко-криміналістичні засоби, прийоми і методи виявлення,

фіксації та вилучення слідів злочину і злочинця, а також їх попереднього дослідження; використання одержаної під час дослідження джерел матеріальних та ідеальних відображень інформації в розслідуванні та попередженні злочинів; організації розслідування окремих видів злочинів, проведення тактичних прийомів у межах слідчої (розшукової) дії та поєднання їх з оперативно-розшуковими заходами (у межах тактичних операцій); формування тактичних операцій, комбінації при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів; вирішення розумових завдань щодо використання спеціальних знань, здійснення взаємодії слідчого з правоохоронними органами України і зарубіжних держав, а також із засобами масової інформації та громадськістю з метою розслідування та попередження конкретних злочинів; формування під час підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій моделі власних дій у відповідь на поведінку кожного окремого учасника у різних ситуаціях; аналізу первісної інформації про злочин, правильного оцінювання слідчих ситуацій та визначення напряду розслідування конкретного злочину шляхом висунування і перевірки версій.

Мета курсу – засвоєння базових теоретичних положень криміналістики, оволодіння практичними навичками, які необхідні для виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, отримання доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень та провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

Програмні результати навчання за навчальною дисципліною:

Випускник повинен:

Знати: предмет криміналістики, місце криміналістики в системі юридичних наук; систему криміналістики, характеристику складових системи криміналістики; закономірності об'єктивної дійсності, що вивчаються криміналістикою; завдання криміналістики на сучасному етапі розвитку суспільства; поняття, сутність та класифікацію методів криміналістики, критерії допустимості спеціальних методів криміналістики в кримінальному судочинстві; поняття криміналістичної ідентифікації, її значення у слідчій, експертній і судовій діяльності, наукові засади криміналістичної ідентифікації; поняття та класифікацію ідентифікаційних ознак, вимоги до них; види та форми криміналістичної ідентифікації, об'єкти і суб'єкти криміналістичної ідентифікації; поняття, сутність і наукові засади криміналістичної діагностики; поняття, завдання та джерела криміналістичної техніки, правові, організаційні, етичні і тактичні засади використання техніко-криміналістичних засобів; особливості застосування судової фотографії для фіксації окремих об'єктів; особливості застосування судового відеозапису; предмет, систему і завдання трасології, наукові засади трасології; види та характеристику слідів; поняття судової балістики, види та характеристику об'єктів балістичного дослідження; поняття, види та наукові засади криміналістичного дослідження документів; поняття письма, письмової мови та почерку, ознаки письмової мови і почерку; види підроблення документів; правила поводження з предметами та документами, що є речовими доказами; метод словесного портрету; поняття, сутність та види судових експертиз, систему судовоекспертних закладів України; поняття і види зразків для порівняльного дослідження; поняття криміналістичної тактики, її систему та завдання, взаємозв'язок криміналістичної тактики з

криміналістичною технікою і методикою; поняття та класифікацію криміналістичних версій; поняття і сутність планування розслідування; поняття та сутність тактичного рішення слідчого; поняття, сутність та види слідчих ситуацій, компоненти слідчих ситуацій; тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій; поняття, сутність і завдання криміналістичної методики, принципи та джерела криміналістичної методики; поняття, сутність та елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень; поняття, принципи та форми взаємодії слідчих і оперативних підрозділів; особливості розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Вміти: аналізувати й оцінювати вихідну інформацію про кримінальне правопорушення і приймати аргументоване рішення про початок досудового розслідування; визначати склад слідчо-оперативної групи для виїзду на місце події; використовувати технічні засоби і матеріали криміналістичних валіз для пошуку, виявлення, фіксації, вилучення, упакування та попереднього дослідження слідів злочину; фотографувати обстановку місця події, окремі об'єкти, оформляти фототаблицю, масштабні та схематичні плани–додатки до протоколів слідчих (розшукових) дій; висувати версії, визначати обставини, що підлягають встановленню і планувати розслідування злочинів; аналізувати типові слідчі ситуації, що складаються при розслідуванні злочинів окремих видів і приймати правильні тактичні рішення.

Володіти: методикою підготовки та проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; формами взаємодії з оперативними підрозділами та іншими підрозділами органів внутрішніх справ при виявленні злочинів.

Організація навчання. Вивчення курсу передбачає повне, часткове або опосередковане формування відповідних компетентностей освітніх програм.

Курсанти працюють з інформацією, зокрема з використанням мережі «Інтернет» (сайту rada.gov.ua та інші), виконують усні та письмові доповіді з презентаціями, підготовленими як в групі та/або індивідуально, моделюють та відпрацьовують різні ситуації у межах тем криміналістичної техніки, тактики та методики.

Тексти усної та письмової доповіді мають бути пов'язані із темами змістових модулів, у межах яких здійснюється навчання.

Оцінювання знань курсантів здійснюється відповідно до «Положення про оцінювання знань слухачів (курсантів, студентів) в Національній академії Національної гвардії України».

Компетентності, які курсант набуває в результаті навчання:

Загальні компетентності:

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;
- здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

- повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи;
- знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики

Європейського суду з прав людини;

- здатність застосовувати знання щодо завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право;

- знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права;

- знання і розуміння основ правового регулювання обігу публічних грошових коштів;

- здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти;

- здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції;

- здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності;

- здатність до самостійної підготовки проєктів актів правозастосування;

- здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ

ТЕМА: ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА І ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ.

1. Предмет і завдання криміналістики.
2. Система криміналістики.
3. Місце криміналістики у системі наукових знань.
4. Історія розвитку криміналістики.

ВСТУП

Боротьба зі злочинністю на сучасному етапі розвитку нашого суспільства не втрачає своєї актуальності. У цій діяльності держава застосовує розроблені юридичними науками засоби і методи. Серед наук, спрямованих на активну боротьбу зі злочинністю, значну роль відіграє криміналістика. Своїми рекомендаціями, специфічними методами та засобами виявлення, фіксації, дослідження і використання доказів вона сприяє правоохоронній діяльності, підвищує її ефективність у боротьбі зі злочинністю. Також варто зазначити, що положення про те, що службова функція криміналістики – забезпечити потреби практики у наукових методах боротьби зі злочинністю, є загальновизнаним.

1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ.

Використання терміну «криміналістика» пов'язують з австрійським судовим слідчим, у подальшому університетським професором **Гансом Гроссом** (Hanns GROSS, 16.12.1847–9.12.1915 рр.), який у своїй фундаментальній науковій праці «Керівництво для судових слідчих, чинів жандармерії та поліції» (1892 р.) систематизував усі відомі на той час засоби і прийоми роботи з доказами, розробив оригінальні рекомендації щодо виявлення, вилучення і дослідження слідів та інших речових доказів, описав побут і жаргон злочинців, найпоширеніші в практиці способи вчинення і приховування злочинів, сформулював основи методики розкриття та розслідування деяких небезпечних злочинів. Сукупність зазначених знань Ганс Гросс назвав системою, а галузь знання, що їх вивчає, **криміналістикою**¹.

У 1955 р. С.П. Митричев запропонував визначення предмета криміналістики як «юридичної спеціальної дисципліни і науки про технічні засоби, тактичні прийоми і методи, які використовуються для виконання передбачених кримінально-процесуальним законом дій судових і слідчих органів по виявленню і збиранню, фіксації та дослідженню доказів з метою

¹ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. М.: ЛексЭст. 2002. 1088 с.

розслідування злочинів»¹.

Предмет криміналістики є багатограним і складним. У юридичній літературі мають місце різні визначення предмета криміналістики: як науки про розслідування злочинів, або науки про розкриття злочинів, або науки про сукупність технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій. Останнім часом криміналістику визначають як науку про технології та засоби практичного слідознавства у кримінальному судочинстві. Однак усі ці визначення звужують реальний предмет криміналістики та закономірності, що вивчає ця наука.

Питання про предмет криміналістики тривалий час залишалося дискусійним (наприклад, дискусії про предмет криміналістики 1950-х чи 1970-х рр.), що пов'язано зі складністю об'єкта пізнання (вивченням злочинної діяльності та діяльності щодо протидії злочинності). У 1967 р. Р.С. Белкін сформулював нове визначення предмета криміналістики, яке стало панівним. Ця дефініція враховувала широке коло закономірностей, охоплювала головний зміст криміналістики. У криміналістиці розглядають двоєдиний об'єкт пізнання – злочинну діяльність, злочинну поведінку і діяльність щодо їх розкриття, розслідування, встановлення істини у справі.

Криміналістика – це наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які слугують основою для розроблення засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінювання і використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів.

Узагальнення й аналіз закономірностей дозволяє дійти висновку, що до предмету криміналістики належать *три групи закономірностей*, пов'язаних із:

- механізмом підготовки, вчинення та приховування злочинів;
- механізмом виникнення доказової інформації;
- механізмом збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів.

Серед закономірностей *першої групи* можна виокремити:

- залежність способу вчинення злочину від конкретної обстановки;
- зв'язок між способом вчинення злочину та особою злочинця;
- зв'язок між способом дії та слідами злочину та ін.

До *другої групи* закономірностей, пов'язаних із виникненням, існуванням та зникненням криміналістичної інформації, належать:

- повторюваність виникнення слідів;
- зв'язок між злочинною дією та наслідком;
- закономірне зникнення слідів-відображень та ін.

Процеси збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів становлять *третю групу закономірностей* як складового елементу предмета криміналістики.

Збирання доказів – це перший етап роботи з доказами, який охоплює такі стадії:

виявлення доказів – їх пошук, виділення доказової інформації з навколишнього середовища;

фіксація доказів – їхнє закріплення у встановленому законом порядку, що

¹ Митричев С.П. Предмет, метод и система советской криминалистики. М., 1956. С. 24.

надає виявленій інформації доказової сили (при цьому вказуються засоби і методи фіксації), служить засобом зберігання доказів для їх подальшого дослідження, оцінювання і використання;

вилучення доказів – дії, що забезпечують можливість використання доказів, залучення їх до провадження, а також їх дослідження;

зберігання доказів полягає у вживанні необхідних заходів щодо цілісності і незмінності доказів та їх джерел і має на меті забезпечити можливість їх подальшого використання слідчим та судом.

Дослідження доказів – це пізнання особою, що провадить дізнання, слідчим, експертом, прокурором і судом їх змісту, перевірка вірогідності існування тих фактичних даних, що становлять зміст доказів, встановлення узгодженості конкретного доказу з усіма іншими доказами у провадженні. Досліджені докази підлягають оцінюванню дізнавача, слідчого, прокурора та суду.

Оцінювання доказів – це складний логіко-психологічний процес встановлення достовірності, допустимості, достатності та відношення доказів до провадження, наявності та характеру зв'язків між ними, визначення шляхів використання доказів задля встановлення істини. Докази досліджуються й оцінюються в міру їх збирання.

Використання доказів – це оперування ними у процесі доказування, тобто можливості суб'єкта ознайомлюватися із джерелом інформації, оцінювати фактичні дані, що містяться у ньому, перевіряти законність та обґрунтованість вилучення, фіксації, спосіб вилучення інформації і форму процесуального закріплення.¹

2. СИСТЕМА КРИМІНАЛІСТИКИ.

Згідно із сучасними уявленнями про зміст криміналістики її система традиційно охоплює чотири самостійні розділи:

- I Загальна теорія криміналістики;
 - II Криміналістична техніка;
 - III Криміналістична тактика;
 - IV Криміналістична методика.
- Розглянемо докладніше кожен із цих розділів.

Загальна теорія криміналістики, як перший розділ, становить методологічну основу криміналістичної науки, її предмета, завдань, принципів, законів історичного розвитку та місця в системі наукового знання; систему її світоглядних і теоретичних концепцій, категорій і визначень, методів пізнання та зв'язків, термінів і понять, що становлять наукову інтерпретацію предмета криміналістики як цілого.

1. Загальна теорія криміналістики – це її методологічна основа, яка є

¹ Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. К.: Кондор, 2006. 588 с., 32 іл., С. 19.

системою принципів, концепцій, категорій, понять, методів, що відображають предмет криміналістики як ціле.

Основні елементи:

- а) вступ до загальної теорії криміналістики;
- б) окремі криміналістичні теорії;
- в) вчення про методи криміналістики;
- г) вчення про мову криміналістики;
- г) криміналістична систематика.

2. Криміналістична техніка – розділ криміналістики, що є системою наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, прийомів та методів, призначених для збирання, дослідження і використання доказів. Криміналістична техніка постала внаслідок впровадження досягнень природничих і технічних наук у практику боротьби зі злочинністю. Система криміналістичної техніки охоплює такі основні галузі, як: судова фотографія; судовий кіно- і відеозапис; трасологія; судова балістика; криміналістичне дослідження письма; техніко-криміналістичне дослідження документів; криміналістичне ототожнення особи за ознаками зовнішності; кримінальна реєстрація.

3. Криміналістична тактика є інтелектуальним ядром криміналістики. Це розділ криміналістики, який являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і планування досудового і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють судові дослідження, щодо прийомів проведення слідчих та судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, на встановлення обставин, що сприяють вчиненню і приховуванню злочинів. До складу криміналістичної тактики входять: вчення про криміналістичну версію і планування розслідування, концепція слідчої ситуації, тактичного рішення і тактичного ризику, системи тактичних прийомів проведення слідчих і судових дій (тактичні комбінації) та ін. Криміналістична тактика пропонує доцільні прийоми проведення огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання, допиту та інших слідчих (судових) дій, вибір моменту їх проведення, послідовність виконання, творчий підхід у конкретній ситуації, обрання напряму розслідування та лінії поведінки.

4. Науково-технічні засоби і тактичні прийоми застосовуються щодо розслідування конкретних видів злочинів. Типізація таких рекомендацій, їх синтез дозволив утворити певні методичні поради. Криміналістична методика (методика розслідування злочинів) – розділ криміналістики, який охоплює систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і здійснення розслідування та запобігання окремим видам злочинів. Змістом криміналістичної методики є загальні положення (криміналістична класифікація злочинів, криміналістична характеристика злочинів, криміналістичне вчення про розкриття злочинів, проблеми взаємодії під час розслідування та ін.) і окремі криміналістичні методики (методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, убивств, зґвалтувань тощо).

Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами і засобами справі боротьби зі злочинністю. Загальним завданням криміналістики є забезпечення швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних, запобігання та припинення усіх

кримінально караних посягань. Боротьба зі злочинністю – головне завдання всіх наук кримінального циклу.

Специфічними завданнями криміналістики є:

- 1) вивчення закономірностей, які становлять предмет криміналістики;
- 2) розроблення технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо збирання, дослідження і використання доказів;
- 3) удосконалення тактичних і методичних основ досудового й судового слідства, основ судової експертизи;
- 4) удосконалення криміналістичних методів попередження злочинів;
- 5) вивчення можливості використання зарубіжного досвіду в боротьбі зі злочинністю.

Методи криміналістики.

Процес пізнання у криміналістиці

Загалом методологія науки – це вчення про принципи побудови, форми та способи наукового пізнання. Методологічною основою криміналістики є теорія пізнання.

Методологія криміналістики передбачає діалектичний підхід, використання принципів та категорій діалектичної логіки. Важливу роль у криміналістичній науці та практичній діяльності в боротьбі зі злочинністю відіграють філософські положення про єдність теорії і практики, взаємозв'язок і зумовленість, здатність матерії до відображення, вивчення явищ у розвитку, відповідність й інваріантність, суперечності та ін. Ці загальні філософські положення конкретизуються за допомогою таких категорій, як форма та зміст, сутність і явище, необхідність і випадковість, можливість і дійсність, причина та наслідок, система, структура і елемент, конкретне та абстрактне, загальне та окреме тощо.

Методологія – це не тільки логіка пізнання, а й сукупність певних методів практичної діяльності. Практика забезпечує надійність метода науки. Метод (від грецьк. μέθοδος – шлях, дослідження, теорія, вчення) – спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання. Однак метод варто розуміти не тільки як спосіб досягнення мети, а й як упорядковану діяльність.

Процес пізнання істини в розслідуванні та судовому розгляді підпорядкований загальним закономірностям з урахуванням певних особливостей. Розкриття та розслідування злочинів є окремим напрямом пізнання об'єктивної дійсності. Розслідування злочинів та розгляд кримінальних справ у суді має ретроспективний характер. Слідчий або суд вивчають подію злочину за допомогою відображень, залишених на місці події, речових доказів, показань свідків, висновків судових експертиз. Слідчий (суддя) не може безпосередньо сприймати подію злочину, він сприймає вже результат події. Відображення злочину в матеріальних або ідеальних слідах характеризується тим чи іншим ступенем повноти або фрагментарності.

Процес пізнання при розслідуванні злочинів відбувається в установленій законом процесуальній формі, з дотриманням процедури збирання доказів, конструюванням версій, використанням засобів доказування за кримінальною справою. Встановлення істини під час розслідування чи судового розгляду обмежено часом, встановленими законодавством строками.

Особливості криміналістики зумовили на самих ранніх етапах її розвитку,

використання формально-логічних методів пізнання (аналізу і синтезу, індукції та дедукції, конкретизації й абстрагування, аналогії, версії тощо). Використання цих методів забезпечує правильність мислення за формою, отримання нових знань за сутністю.

Аналіз – це метод наукового дослідження шляхом розгляду окремих аспектів, властивостей, складових чого-небудь. Тобто це процес розчленування цілого на частини. Він є необхідним етапом пізнання, який нерозривно пов'язаний із синтезом, і є однією з основних операцій, з яких формується реальний процес мислення. Аналіз є важливим методом пізнання під час розслідування злочинів, у процесі експертних досліджень. Певні тактичні прийоми невербальних слідчих дій засновані на аналізі.

Синтез – процес практичного або уявного возз'єднання цілого з частин або з'єднання різних елементів, сторін об'єкта в єдине ціле.

Індукція – спосіб міркування від окремих фактів, положень до загальних висновків. Це рух знання від одиничних тверджень до загальних положень. Індукція тісно пов'язана з дедукцією. Логіка розглядає індукцію як вид умовиводу, розрізняючи повну і неповну індукцію. У криміналістиці має важливе значення при висуванні версій, пізнанні подій минулого.

Дедукція – спосіб міркування, при якому нове положення виводиться суто логічним шляхом від загальних положень до окремих висновків. Це рух знання від більш загального до менш загального, окремого, виведення наслідків із припущень. Дедукція є також умовиводом. Вона є методом, що використовується у слідчому мисленні в процесі пізнання істини.

Аналогія – подібність у чомусь між явищами, предметами, поняттями. Являє собою умовивід від окремого до окремого або від загального до загального. Аналогія – це спосіб пізнання, який становить основу методу моделювання та теорії подібності. У криміналістиці використовується в декількох напрямках. Наприклад, висування версій за аналогією, використання типових ситуацій, типових слідчих дій, систем тактичних прийомів, таблиць Відонова тощо.

Абстрагування – прийом пізнання (метод), за яким відкидається все несуттєве. Абстракція – це одна з основних операцій мислення, що полягає в тому, що суб'єкт, відкриваючи певні (суттєві) ознаки досліджуваного об'єкта, не бере до уваги інші – несуттєві. Абстракція є уявним відвертанням уваги, усуненням від тих чи інших сторін, властивостей або зв'язків предметів чи явищ для вирізнення їх суттєвих ознак.

Класифікація методів криміналістики та їх види.

Вчення про методи криміналістики – суттєвий елемент її методологічних основ, розділ загальної теорії криміналістичної науки. Методи криміналістики можуть бути класифіковані за різними підставами. Найбільш визнаною є класифікація методів криміналістики за трьома рівнями:

1. Методи діалектичної та формальної логіки.
2. Загальнонаукові методи.
3. Спеціальні методи криміналістики.

Загальнонаукові методи застосовуються в усіх або більшості наук. До таких методів належать спостереження, опис, порівняння, вимірювання,

експеримент, моделювання та математичні методи.

Спостереження – метод дослідження, який полягає в навмисному, систематичному і цілеспрямованому сприйнятті об'єктів, явищ із метою вивчення їх специфічних змін у певних умовах і відшукуванні смислу цих явищ. У криміналістиці спостереження використовується як безпосереднє, так і опосередковане.

Опис – метод дослідження, який полягає в зазначенні ознак об'єкта. Це може бути усне або письмове перелічення кількісних чи якісних ознак, властивостей у певній послідовності. Опис є засобом фіксації інформації і використовується при складанні протоколів слідчих дій, експертних висновків, словесного портрета тощо.

Експеримент – метод дослідження, який передбачає проведення дослідів для відтворення явищ у штучно створених аналогічних умовах. Головне в експерименті – це серія дослідів у різних варіантах. Може мати на меті підтвердження або спростування гіпотези, встановлення природи явища та ін.

Порівняння – метод, заснований на зіставленні властивостей або ознак кількох об'єктів. Об'єкти порівняння мають бути порівнюваними. У криміналістиці порівнюються фактичні дані, уявлення, предмети, люди, тварини. Порівняння має на меті виявлення того загального, що є в об'єктах.

Вимірювання – метод, що передбачає порівняння досліджуваної величини з однорідною величиною, прийнятою за одиницю виміру. Використовується під час проведення слідчих дій, в експертній практиці, при попередженні злочинності. Об'єктами вимірювання можуть бути відстані, розміри, вага, температура, об'єм та ін.

Моделювання – метод, який полягає у побудові моделей будь-яких явищ, об'єкта для детального вивчення. Моделі бувають ідеальні та матеріальні. Моделі – це спеціально створені аналоги. До моделювання звертаються, коли вивчення безпосередньо самого об'єкта неможливе чи недоцільне.

Інколи окремо виділяють математичні методи (методи математичної статистики, теорії ймовірності, геометричного та графічного аналізу, вимірювання та рахування), які мають важливе значення в криміналістиці. У криміналістиці з математикою пов'язано використання обчислювальної техніки, також значну роль відіграє математика в криміналістичній техніці, особливо це стосується методів роботи з речовими доказами, зі слідами злочину.

Спеціальні методи криміналістики використовуються для вирішення її завдань. До спеціальних методів передусім належать техніко-криміналістичні методи стосовно певних галузей криміналістичної техніки. Вирізняють методи судової фотографії (посилення кольорових контрастів, кольоророзрізнення, мікро- або макрозйомка, сигналітична зйомка, панорамний метод тощо); методи судової балістики (розгортання кулі чи гільзи, метод визначення місця пострілу, встановлення моделі вогнепальної зброї за гільзою та ін.); методи дослідження документів (огляд в косопадяючому світлі, запилення поверхні порошками, метод фотографічного виключення) тощо. Спеціальними методами є також ідентифікаційні методи (наприклад, встановлення цілого за частинами).

Спеціальними методами (власне криміналістичними) інколи вважають криміналістичне верситування, криміналістичне планування, криміналістичний аналіз ситуації, криміналістичне експериментування.

Джерелом формування криміналістичних методів є природничі й технічні науки, а також слідча, судова та експертна практика. У криміналістиці широко застосовують фізичні методи (спектральний аналіз, дослідження в невидимих променях спектру, застосування радіоактивних ізотопів), а також хімічні, біологічні, ґрунтознавчі та ін. Наприклад, в експертній практиці використовують такий метод, як рентгеноспектральний аналіз, сутність якого полягає в тому, що, проходячи крізь речовину, рентгеновське випромінювання поглинається і приводить атоми речовини в збуджений стан. Повернення до вихідного стану супроводжується спектральним рентгеновським випромінюванням. За наявності спектральних ліній можна визначити якісний склад речовини, а за їх інтенсивністю – кількісний. Під час проведення різних експертиз використовується емісійний спектральний аналіз. За допомогою джерела іонізації речовина проби переводиться в стан пари і збуджується спектр випромінювання цих парів. Проходячи далі крізь вхідну щільну спеціального приладу – спектрографа, випромінювання за допомогою призми або дифракційної решітки поділяється на окремі спектральні лінії, які потім реєструються на фотоплівці або за допомогою детектора. Цей метод заснований на встановленні наявності або відсутності в отриманому спектрі аналітичних ліній, пропорційних концентраціям елементів у пробі. Широко використовується для дослідження вибухових речовин, металів і сплавів, нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів, лаків і фарб.

Спеціальні методи криміналістики може бути розподілено на:

- 1) методи науки криміналістики;
- 2) методи практичної діяльності (які безпосередньо використовуються оперативно-розшуковими працівниками, слідчими, прокурорами, суддями);
- 3) методи криміналістики застосовуються завжди комплексно.

3. МІСЦЕ КРИМІНАЛІСТИКИ У СИСТЕМІ НАУКОВИХ ЗНАНЬ.

За своєю природою криміналістика – це юридична наука. Такий погляд сформувався у 1952–1955 роках і згодом став панівним у правовій науці. Зміст цієї концепції та її обґрунтування полягають у таких тезах:

1. Криміналістика – правова наука, оскільки її предмет і об'єкти пізнання належать до сфери правових явищ.
2. Криміналістика – правова наука, тому що її службова функція і завдання належать до правової сфери діяльності державних органів, правових процесів розслідування та судового розгляду.
3. Усі рекомендації криміналістики мають правовий характер, засновані на законі, відповідають його духу і букві.
4. Головним «живильним середовищем» для криміналістики є право.
5. Багато наукових рекомендацій криміналістики запроваджуються у змісті правових норм.
6. Історично криміналістика була народжена у межах саме правової – кримінально-процесуальної науки.

Історія криміналістики знає й інші погляди на природу криміналістики. Одним із таких напрямів є визначення природи криміналістики як технічної або

природничо-технічної науки. Ці погляди характерні для етапу становлення криміналістики як самостійної галузі знань (представники таких поглядів – Р.А. Рейс, Е. Локар, Г.Ю. Манне, В.І. Громов, Є.У. Зіцер). Причина такої оцінки природи криміналістики – у її змісті на той час (поліцейська чи кримінальна техніка), а також прагнення відмежуватися від кримінально-процесуальної науки у самостійну галузь, створити власний предмет і методи дослідження. Причиною є також суттєвий вплив на криміналістику природничих і технічних наук (математики, фізики, хімії, біології, психології та ін.), використання методів і прийомів цих наук. На той час погляди вчених-криміналістів були прогресивні і сприяли розвитку нової науки. У цей період виникають такі галузі криміналістики, як судова хімія, судова фізика, судова біологія та ін.

Криміналістика активно і творчо використовує дані технічних і природничих наук відповідно до своїх завдань. Форми використання даних інших наук були різні: просте використання, пристосування, трансформація. У подальшому криміналістика також почала впливати на інші науки: методи криміналістики застосовували в інших галузях знань; криміналістика давала змогу встановлювати факти, не пов'язані з вчиненням злочинів.

Криміналістику розглядали також як науку подвійної природи – правову і технічну (найчіткіше цей погляд сформулював П.І. Тарасов-Радіонов). Прибічники такого підходу наполягали на двох напрямках у криміналістиці:

1. Розкриття і розслідування злочинів.
2. Методи дослідження речових доказів.

Помилковість поглядів концепції подвійної природи криміналістики полягає у механічному розподілі єдиної науки на правові та не правові її розділи.

Розвиток криміналістики, особливості її предмета, складність закономірностей, які вона вивчає, залишають дискусійним питання про природу науки. Останніми роками з'явилися нові погляди на природу криміналістики, згідно з якими криміналістика – це наука синтетичної природи (Р.С. Белкін та ін.). На думку цих вчених, в криміналістиці неможливо виділити суто правові та суто природничо-наукові, або технічні розділи, комплекси знань як певні фіксовані структури. Вона становить єдиний сплав знань.

Зв'язок криміналістики із суміжними галузями знань.

Одним із основних питань формування і розвитку конкретної науки є визначення її місця в системі наукових знань, зв'язків з іншими галузями, відмінностей її від них і, насамперед, суміжних дисциплін. Якість і результативність дослідження цієї проблеми багато в чому залежать від з'ясування сутності й особливостей об'єктів, досліджуваних криміналістикою.

Кожна наука має свої безпосередні об'єкти вивчення. Для криміналістики і всієї групи кримінально-правових наук таким загальним об'єктом дослідження є система, що складається з двох частин, або підсистем:

- 1) злочинність як сукупність злочинів різного виду, злочинна діяльність;
- 2) сфера кримінально-правової боротьби зі злочинністю як діяльність із виявлення, розкриття, розслідування, судового розгляду і попередження злочинів.

Дослідження такого об'єкта криміналістики як злочинність потребує розроблення криміналістичної характеристики різних видів злочинів на основі узагальнення їх типових ознак (слідів), вивчення і систематизація яких необхідні

для ефективного виявлення, розкриття і попередження злочинів.

Дослідження іншого об'єкта криміналістичним – сфери кримінально-правової боротьби зі злочинністю передбачає вивчення:

- 1) кримінального законодавства;
- 2) законодавства, що регулює відношення у сфері боротьби зі злочинністю (Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), законів України «Про поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» та ін.);
- 3) діяльності правоохоронних органів і узагальненого досвіду їх боротьби зі злочинністю;
- 4) провадження по кримінальних справах у суді;
- 5) кримінально-правової галузі знань.

З юридичних наук проблеми злочинності й боротьби з нею безпосередньо вивчає кримінально-правова галузь, до якої належать науки кримінального права, кримінального процесу, кримінології, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, кримінально-виконавчого права, кримінально-правової статистики та інші суміжні дисципліни: судова медицина, судова психіатрія, судова бухгалтерія, судове товарознавство та ін. Злочинність є об'єктом дослідження й інших галузей знань, з огляду на їх цілі, у межах відповідного предмета вивчення. Наприклад, злочинність як об'єкт дослідження суспільства вивчається філософією, філософією права, соціологією, юридичною психологією та іншими науками.

Розвиток наук, що вивчають злочинність, склався так, що кожна з них вивчає загальний об'єкт з погляду власного предмета дослідження, утворюючи загальну систему пізнання об'єкта.

Для успішного ведення боротьби зі злочинністю необхідні знання, що на нормативно-правовій основі визначають:

- які діяння є злочинними і з якими ознаками складу злочину (наука кримінального права);
- які методи і засоби виявлення і дослідження слідів, що виявляються при підготовці до злочину, його здійсненні та прихованні (криміналістика);
- який порядок збирання, перевірки, оцінювання доказів, процесуального провадження по кримінальних справах (наука кримінального процесу);
- які типові обставини, що сприяли здійсненню певних видів злочинів і заходи для їхнього попередження (кримінологія);
- які методики і засоби виявлення та припинення злочинних діянь, що готуються і почалися (наука оперативно-розшукової діяльності);
- яка кількісна характеристика злочинності, діяльності органів боротьби зі злочинністю, її тенденції (кримінально-правова статистика);
- які можливості одержання і використання кримінальної інформації для контролю латентності й рецидиву злочинів, запобігання злочинам, що вчиняються в умовах кримінально-виконавчих установ (кримінально-виконавче право).

У системі зазначених наук криміналістиці належить координувальна роль як галузі, що вивчає проблеми виявлення, фіксації, вилучення, дослідження слідів у вигляді змін, що відбуваються в результаті злочинної діяльності, як загального інформаційного джерела, використовуваного для вивчення злочинів, розроблення їх відповідних характеристик: кримінально-правової

(кваліфікаційної), кримінально-процесуальної (доказової), кримінологічної (попереджувальної), криміналістичної (слідової).

Місце криміналістики у системі правових наук.

За своєю природою криміналістика пов'язана з природничими, технічними, а також із різними правовими науками. Найтісніший зв'язок криміналістики простежується з юридичними науками кримінального циклу (кримінальним правом, кримінальним процесом, кримінологією, кримінальною соціологією, юридичною психологією та ін.). Криміналістика посідає важливе місце в системі юридичних наук, її положення зумовлене природою та предметом криміналістичної науки, залежностями в системі наук.

Криміналістика пов'язана з наукою кримінального права. На підставі ознак складів злочинів, які містяться в кримінальному праві, розробляються окремі криміналістичні методики. Щоб вирішити питання про те, як розслідувати злочин, необхідно знати, чим він є, які ознаки йому притаманні. Положення кримінального права про види злочину, його мотиви, способи тощо враховується криміналістикою у розробленні криміналістичних характеристик злочинів, формуванні типових версій, запропонуванні найоптимальніших рекомендацій щодо розкриття й розслідування певних видів злочинів. Кримінальний закон встановлює відповідальність за вчинення різних діянь, викриття яких можливе лише за допомогою прийомів, засобів і методів криміналістики.

Також існує суттєвий зв'язок криміналістики з наукою кримінального процесу. Історично криміналістика зародилась у надрах кримінального процесу. Кримінально-процесуальна наука для криміналістики є материнською наукою. Процесуальні приписи і криміналістичні рекомендації взаємозумовлені. Прийоми і методи криміналістики повинні ґрунтуватися на загальних положеннях кримінального процесу й особливо теорії судових доказів (про сутність доказів, предмет і межі доказування, відносність і допустимість доказів та ін.). Кримінально-процесуальна наука визначає межі застосування тактичних прийомів, науково-технічних засобів, методичних рекомендацій, розглядає порядок проведення слідчих і судових дій, компетенцію учасників кримінального процесу.

Криміналістика враховує положення процесуальної теорії і водночас сприяє її розвитку, вдосконаленню. Криміналістичні рекомендації забезпечують оптимізацію розслідування та судового розгляду і у певних випадках можуть здійснювати відповідний вплив на закон, його заміну. Саме криміналістичні рекомендації сприяли виникненню нових слідчих дій (наприклад, перевірки показань на місці, слідчого експерименту, зняття інформації з каналів зв'язку тощо), визначенню їх оптимальної процесуальної процедури. У цьому випадку криміналістичні рекомендації набували нового «статусу» – як норми закону. Завдяки криміналістиці нові науково-технічні засоби й методи виявлення, фіксації та дослідження доказів знайшли відображення в кримінально-процесуальному законодавстві (наприклад, використання відеознімання, звукозапису тощо).

Взаємопов'язані у певний спосіб криміналістика і кримінологія, їх співвідношення визначається завданнями щодо попередження злочинів. Проте предметом криміналістики є тільки спеціальні (технічні) заходи попередження злочинів. Доволі інтенсивно в криміналістиці використовуються дані кримінології

про особу злочинців, про віктимологію жертви, причини й умови, що призводять до вчинення злочинів, під час розроблення криміналістичних характеристик і методичних рекомендацій окремих видів злочинів.

На криміналістику здійснює вплив юридична (судова) психологія. Цей вплив особливо чітко виявляється в криміналістичній тактиці. Розроблення і застосування тактичних прийомів і комбінацій неможливі без урахування психічних процесів, властивостей і станів особи. Дані психології сприяють формуванню науково обґрунтованих рекомендацій криміналістики.

Криміналістика пов'язана також і з такими правовими науками, як цивільне і цивільно-процесуальне право, адміністративне й адміністративно-процесуальне право, кримінально-виконавче право та ін. Криміналістика вже вийшла за межі циклу кримінальних наук. Рекомендації криміналістики є суттєвими не тільки для розслідування злочинів. Це особливо стосується можливості використання спеціальних знань у цивільному або адміністративному процесі, проведення різних судових дій, повної фіксації судового процесу технічними засобами та ін.

Згідно з прийнятою у наукознавстві класифікацією окремі юридичні науки поділяють на галузеві, міжгалузеві та спеціальні. До спеціальних належать кримінальна статистика, криміналістика, кримінологія, ОРД та деякі інші галузі знань. Юридична сутність криміналістики зумовлена історичним фактом її виникнення – відокремленням від кримінально-процесуального права, подальшим розвитком і формуванням її як самостійної галузі серед юридичних наук, яка має власні предмет і методологію дослідження. Нині криміналістика є юридичною наукою, що тісно пов'язана з іншими правовими і соціальними науками, які також досліджують злочинність.

З юридичних наук проблеми боротьби зі злочинністю безпосередньо вивчає кримінально-правова галузь, до якої належать науки: кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність, кримінально-виконавче, адміністративне право, кримінальна статистика та інші суміжні: судова медицина, судова психіатрія, судова бухгалтерія тощо. Криміналістику багато пов'язує з такими науками, як філософія, логіка, етика, соціологія, психологія та ін.

4. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ.

З історії криміналістики надруковано чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених-дослідників,¹ які справедливо наголошують, що знання історії криміналістики дозволяє глибше зрозуміти її витоки, соціальну функцію, тенденції розвитку та роль цієї науки у боротьбі зі злочинністю.

Термін «криміналістика» (від лат. *criminalis* – те, що стосується злочину) вперше використав наприкінці XIX ст. судовий слідчий, а згодом університетський професор Ганс Гросс, який вважав її допоміжною щодо кримінального права та визначав як вчення про реалії кримінального права.

Зародження криміналістики пов'язане із соціальним замовленням держави

¹ Крылов И.Ф. Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы. Ленинград, 1975; Белкин Р. С., Винберг А. И. История советской криминалистики. М., 1982; Торвальд Ю. Век криминалистики. М., 1984; та ін.

і суспільства науці – розробити нові засоби і методи розкриття та розслідування злочинів в умовах появи професійної й організованої злочинності. Історично криміналістика постала з надр кримінально-процесуальної науки й тому тісно пов'язана з теорією доказів. Цим визначається її призначення, коло закономірностей, що охоплені її предметом.

Окрім криміналістичні рекомендації щодо розкриття тих чи інших злочинів відомі людству ще за часів сивої давнини. Проте тенденція консолідації, узагальнення накопичених наукових знань була особливо помітною наприкінці XIX – початку XX ст. Саме в цей період бере свій початок криміналістика як самостійна наука, засновником якої по праву вважається австрійський слідчий, а згодом університетський професор Ганс Гросс (1847–1915). Його праці стали основоположними для розвитку австро-німецької гілки криміналістики, представники якої (послідовниками Г. Гросса є Вайнгарт, Шнейкерт, Гельвіг) розробляли криміналістичну науку у напрямі кримінальної (поліцейської) техніки і тактики як єдиного цілого з розділенням на загальну та особливу частини.

1. Розроблення та вдосконалення засобів кримінальної реєстрації та розшуку злочинців.

2. Розроблення наукових методів дослідження речових доказів «безмовних свідків».

3. Розробка та систематизація прийомів й методів організації і планування розслідування, засобів, прийомів та методів виявлення, фіксації, вилучення та використання доказів.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Криміналістика – одна з небагатьох юридичних наук, що дає змогу встановлювати істину, проникати в невідоме (таємне) й розплутувати складні збіги суб'єктивних і об'єктивних факторів, пов'язаних зі злочином, зокрема, пізнати та дослідити подію злочину, визначити її механізм, установити об'єкти матеріального середовища, що мають до неї відношення, а також суб'єкти учинення злочину.

Основним завданням криміналістики є озброєння правоохоронних органів дієвими засобами, прийомами та методами боротьби зі злочинністю й усунення причин, що її породжують. Вирішення цього завдання багато в чому залежить від рівня розвитку криміналістики – науки, покликаної знаходити шляхи використання досягнень науково-технічного прогресу.

ТЕМА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ.

1. Поняття та загальна характеристика методів криміналістики.
2. Криміналістична ідентифікація.
3. Групофікація як окремий метод науки криміналістики.
4. Методика ідентифікації і групофікації.
5. Криміналістична діагностика.

ВСТУП

Проблема боротьби зі злочинністю належить до однієї з найгостріших, потребуючих якомога скорішого вирішення в Україні. Серед наук, що ставлять перед собою завдання з розслідування та попередження злочинів, значне місце посідає криміналістика.

1. ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ КРИМІНАЛІСТИКИ.

З погляду матеріалістичної діалектики, методологія є двоєдиним філософським поняттям: з одного боку, це вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, принципи організації пізнавальної та практико-перетворювальної діяльності взагалі, а з другого – сукупність методів, прийомів і засобів дослідження, що застосовуються у будь-якій науці.

Методи пізнання і перетворення дійсності нерідко поділяють на два рівні: теоретичний та емпіричний. Методи теоретичного рівня відображують найзагальніші закони пізнання і розвитку природи та суспільства – це матеріалістична діалектика, теорія пізнання, логіка, закони соціально-економічного розвитку та закони фундаментальних природничих наук, які відображають матеріальну картину світу. Вони не підмінюють методів емпіричного рівня, таких, як спостереження, порівняння, експеримент та ін., а постають лише орієнтиром для ефективного підходу до вибору засобів і методів практичного пізнання та дослідження.

Крім поділу методів за рівнями дослідження на теоретичні та практичні, їх класифікують за такою ознакою, як загальність застосування: **всеосяжні, загальнонаукові та окремі (спеціальні).**

Всеосяжним методом є матеріалістична діалектика, сутність якої полягає у вивченні предметів і явищ дійсності в русі, зміні, розвитку, взаємозв'язку і взаємообумовленості.

Загальнонаукові методи – це методи, які використовуються в усіх науках та галузях практичної діяльності, в тому числі в криміналістиці.

Спеціальні методи використовуються для пізнання і дослідження об'єктів, явищ, подій та фактів, які становлять предмет конкретної науки.

Розвиток криміналістики супроводжується удосконаленням її методів, але діє і зворотній зв'язок, удосконалення методів наукового криміналістичного

дослідження є необхідною передумовою розвитку криміналістики; розширення проблем її дослідження, збільшення обсягу, накопичуваної та перероблюваної наукової інформації, що надходить до вченого-криміналіста.

2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ.

Термін ідентифікація походить від латинського слова *identifico* – ототожнюю.

Ідентифікувати, ототожнити – означає вирішити питання, чи не є визначений об'єкт розшукуваним. Ідентифікацією прийнято називати і сам процес порівняльного дослідження, що становить основу питання про тотожність.

Теорія ідентифікації є однією з основних у криміналістиці. Ідентифікація має загальнотеоретичне значення для криміналістичної техніки, тактики і методики, знаходить саме широке застосування в практичній діяльності.

Тотожність – це рівність об'єкта із самим собою в різних його виявах і станах, його неповторність і відмінність від будь-яких інших об'єктів, у тому числі і собі подібних.

У найскладніших ситуаціях, що характеризуються гострим дефіцитом інформації про особистість злочинця, процес реалізації названого методу звичайно проходить два етапи. Спочатку визначається групова належність встановлюваної особи (хто він – місцевий житель чи ні, чоловік чи жінка, знайомий чи не знайомий потерпілому та ін.). Побудована на цій основі уявна модель злочинця дає змогу окреслити коло осіб, серед яких його варто шукати, а також визначити зону, сферу якої-небудь діяльності, територію, на якій варто розгортати оперативно-слідчі заходи.

Ця модель використовується як орієнтир для виявлення осіб, які підпадають під її ознаки. Потім вони перевіряються на предмет їхньої причетності до вчиненого. Ті, що не причетні до події, відсіюються. У такий спосіб коло запідозрених звужується і нарешті у центрі уваги залишається той (ті), хто приблизно є розшукуваною особою.

Остаточне рішення питання про причетність підозрюваного до злочину, що розкривається, залежить від результатів ідентифікації його слідів на місці події, огляду його одягу, встановлення викрадених речей і інших об'єктів.

При розкритті злочинів часто постає необхідність визначити зв'язок слідів й інших відображень, людини, предмета чи іншого об'єкта з розслідуваною подією.

Наприклад:

- за слідами рук, ніг, зубів встановлюється особа, що залишила ці сліди;
- за слідами транспортного засобу розшуковують автомобіль, що перевіряється;
- досліджуючи рукописний текст, з'ясовують, ким з підозрюваних осіб він виконаний;
- за слідами на кулі і гільзі встановлюють пістолет, використаний при стрілянні.

За наведеними і подібними прикладами здійснюється ідентифікація

об'єктів за їхніми відображеннями.

Методи ідентифікації застосовуються не лише у криміналістиці, а й у фізиці, хімії, біології, астрономії й інших природничо-наукових дисциплінах.

У військовій науці існує таке поняття, як «ідентифікація боєприпасів» – тобто упізнання виявлених боєприпасів, що не розірвалися, за зовнішнім виглядом, маркіруванням й особливостями конструкції з метою вживання заходів до знешкодження. У космології «ідентифікація космічних об'єктів» – встановлення тотожності виявленого космічного об'єкта із заявленим чи відомим об'єктом.

Факт встановлення тотожності є, власне кажучи, і фактом установлення взаємодії двох систем. За допомогою ідентифікації встановлюється лише сам факт взаємодії людини чи предмета з навколишнім середовищем, а зв'язок цієї дії з розслідуваною подією має бути ще доведеним. Іншими словами, факт ідентифікації, взятий сам по собі, ще не засвідчує, що підозрюваний скоїв цей злочин. Необхідне доведення того, що сліди виникли в зв'язку зі зробленим злочином і не могли бути залишені ні до, ні після нього.

Ідентифікувати об'єкт – це означає методом порівняльного дослідження установити його тотожність у різні періоди часу чи в різних його станах зі слідами й іншими відображеннями.

Сутність криміналістичної ідентифікації полягає у встановленні конкретного одиничного об'єкта за сукупністю його загальних і приватних ідентифікаційних ознак, що відобразилися на інших об'єктах, з якими відбулася взаємодія при здійсненні злочину. Наприклад, встановлення пістолета, що застосовувався злочинцем, за слідами на гільзах, що виникли в результаті взаємодії їх з частинами механізму зброї, виявлених при огляді місця події.

Отже, ідентифікувати – означає з'ясувати питання: чи не є визначений об'єкт розшукуваним. Ідентифікація провадиться в результаті виявлення і порівняльного дослідження характерних ознак відповідних об'єктів при збиранні і дослідженні доказів у ході розслідування злочинів за допомогою спеціальних прийомів, розроблених криміналістикою. Висновок про наявність тотожності робиться, якщо досліджувані ознаки у своїй сукупності є за їх характером, співвідношенням і взаєморозташуванням між собою й іншим індивідуальними особливостями.

Процес ототожнення складається з двох стадій – спочатку встановлюється групова належність досліджуваного об'єкта (тип, рід, вид, клас тощо), потім наявність індивідуальної конкретної тотожності. У випадку неможливості встановлення індивідуальної тотожності порівняльне дослідження закінчується на стадії встановлення групової належності об'єкта, що також є значущим для розслідування.

Етапи проведення ідентифікації:

Встановлення розбіжності групових ознак виключає можливість подальшого дослідження	Встановлення групової належності	Встановлення тотожності
---	-------------------------------------	----------------------------

При ідентифікації необхідно розрізняти, що ототожнюються й об'єкти, які ототожнюють. Зокрема, при ідентифікації пістолета за стріляними гільзами (одну з яких виявлено на місці події, а інші отримано спеціально для порівняння шляхом експериментальної стрілянини з цього пістолета) об'єктом, що ототожнюється, є пістолет, тому що ціль дослідження – встановити, чи не з цього пістолета зроблено постріли на місці події; стріляні гільзи є об'єктами, що ототожнюють. Науковою основою криміналістичної ідентифікації є положення, обумовлені законами матеріалістичної діалектики, що своєю чергою служать умовами для проведення ідентифікації.

Наукова основа ідентифікації	Умови для ідентифікації
1. Всі об'єкти і явища матеріального світу індивідуальні, а значить неповторні й тотожні лише самі собі.	Відображення в об'єкті, що ототожнює, індивідуальної сукупності ознак об'єкта, що ототожнюється.
2. Здатність відображати свої властивості на інших об'єктах у виді індивідуальної сукупності ознак, що зовні виявляються.	
3. Відносна стійкість – це одна з властивостей більшості об'єктів матеріального світу.	Збереження цих ознак у відносно незмінному виді до моменту проведення ідентифікації.

Варто наголосити, що індивідуальність об'єкта означає з одного боку - рівність його самому собі, а з другого – відмінність від всього іншого. Як це не видається дивним і абсурдним, але тотожність містить у собі розходження.

Суть діалектичної тотожності розкрита Ф. Енгельсом у його «Діалектиці природи». Він писав: «Кожне тіло безперервно піддане механічним, фізичним, хімічним впливам, що увесь час роблять у ньому зміни, модифікують його тотожність. Щира, конкретна тотожність містить у собі розходження, зміну».

Ці положення про діалектичну тотожність особливо важливі для теорії і практики ідентифікаційної експертизи. Вони зобов'язують слідчого й експерта в кожному випадку проведення ідентифікаційного дослідження виявляти й аналізувати поряд з ознаками подібності також і ознаки розходження, правильно їх оцінювати, вживати заходів для того, щоб призначені для експертизи об'єкти належно зберігалися і не перенесли б таких змін, які ускладнили б чи зробили зовсім неможливим вирішення поставленої ідентифікаційної задачі.

Об'єкти криміналістичної ідентифікації.

Дослідник С.М. Потапов зазначає, що криміналістична ідентифікація – це процес і метод дослідження, у ній необхідно розрізняти об'єкти, ознаки і властивості.

Характеристика об'єктів, видів і форм криміналістичної ідентифікації, а також ознак, використаних для встановлення тотожності об'єктів, розкривається через відповідні класифікації. Усі предмети матеріального світу за їх роллю у процеси ідентифікації поділяються на ідентифіковані (що ототожнюються) та ідентифікуючі (ототожнюючі).

Об'єкт, щодо якого встановлюють тотожність, називається ідентифікованим.

Об'єкт, за допомогою якого встановлюється тотожність, називається ідентифікуючим.

До перших належать люди, тварини, предмети, приміщення, ділянки місцевості та ін., тобто те, що необхідно встановити (впізнати) серед інших подібних об'єктів.

До других – об'єкти, якими можуть бути об'єкти невідомого походження (сліди на місці події, у тому числі предмети, загублені злочинцем, гільзи, плями крові й інші виділення людини, відбитки пальців тощо), тобто об'єкти, за допомогою яких може бути встановлений розшуковий об'єкт.

Розходження між цими двома групами предметів полягає у тому, що ідентифікуючим об'єктом вивчаються властивості, властиві йому самому (розміри, форма, рельєф тощо), а в ідентифікованому – властивості іншого, відображеного в ньому об'єкта.

З огляду на це, ідентифікувати – це встановити розшукуваний предмет за його слідами, залишеними на іншому об'єкті. Крім ідентифікуючих об'єктів у процесі ототожнення використовуються порівняльні зразки. Вони вимагаються, коли безпосереднє порівняння ідентифікуючого й ідентифікованого об'єктів неможливо чи дуже важко. Наприклад, у вирішенні питання про виконавця рукопису неможливо без порівняльних зразків зіставити ідентифікаційні ознаки, що відобразилися в рукописі, з почерком виконавця. При ідентифікації нарізної вогнепальної зброї за кулею дуже важко безпосереднє зіставлення мікрорельєфу каналу стовбура зброї, що перевіряється, і мікрорельєфу циліндричної поверхні кулі. Для того, щоб полегшити дослідження в подібних випадках, необхідні зразки для порівняння, випущенні з цього екземпляра зброї експериментальні кулі. У цьому випадку порівняльному дослідженню піддаються дві кулі: та, що вилучена з трупа чи якої-небудь перешкоди на місці події, і куля, отримана експериментальним шляхом.

При ідентифікації цілого вроздріб, коли цілком доступне безпосереднє зіставлення цих частин за лінією їхнього поділу, порівняльні зразки не вимагаються. Зразки для ідентифікаційного дослідження мають задовольняти визначеним вимогам:

- безсумнівним має бути їх походження від об'єктів, що перевіряються;
- мають відображати достатній обсяг їх властивостей;
- мають бути порівнянні з ідентифікуючими об'єктами.

Порівняльні зразки підрозділяються на дві групи:

- вільні;
- експериментальні.

Вільними зразками є об'єкти, не пов'язані з відповідною кримінальною справою, їх поява належить зазвичай до періоду, що передує здійсненню правопорушення і порушенню кримінальної справи (це, наприклад, заяви листа

підозрюваного, спрямовані ним свого часу в ту чи іншу установу). Вільні зразки можуть бути отримані при здійсненні обшуку, виїмки й огляду.

Експериментальні порівняльні зразки спеціально одержують при призначенні ідентифікаційної експертизи для проведення порівняльного дослідження. Експериментальні порівняльні зразки зазвичай одержує сам слідчий, якщо немає необхідності у фахівців.

Всі ідентифікаційні дослідження поділяються на кілька видів за різних підстав.

Види ідентифікації.

За характером встановлюваної тотожності ідентифікація поділяється на два види:

- індивідуальну, під час якої зважуються питання про тотожність індивідуально визначеного об'єкта;
- групову, призначену ототожнювати класифікаційну групу, до якої належить досліджуваний об'єкт, чи, інакше кажучи, встановлювати його групову приналежність.

Недооцінювати значення групової ідентифікації було б неправильно. Безсумнівно, встановлення конкретного об'єкта в процесі ідентифікації має більш важливе значення для кримінальної справи, ніж визначення групи, до якої належить означений об'єкт. Негативний висновок експерта за групової ідентифікації має зазвичай аж ніяк не менше доказове значення, ніж висновок про тотожність індивідуально визначеного об'єкта. Наприклад, якщо експерт дійшов висновку, що кулю, яку дістали з трупу, було випущено з пістолета системи «Макаров», то вилучений у підозрюваного револьвер системи «Наган» до цього пострілу ніякого відношення не має.

Цей приклад підтверджує також висновок про те, що групова ідентифікація допомагає звзвити коло об'єктів, що перевіряються, і в такий спосіб цілеспрямовано й успішно вести пошук конкретного об'єкта, що має відношення до справи.

За природою ідентифікуючих об'єктів розрізняють ідентифікацію:

- за матеріально-фіксованими відображеннями ознак;
- за ознаками загального походження;
- за відображеннями ознак у пам'яті людини (за уявним образом);
- за описами ознак.

Перші два види використовуються в експертній практиці і виконуються фахівцями, третій характерний для попереднього розслідування і здійснюється у формі пред'явлення для упізнання, а четвертий реалізується в оперативно-розшуковій діяльності реєстраційними й іншими методами. Ототожнення об'єктів може здійснюватися в процесуальній формі (висновок експерта, протокол пред'явлення для упізнання) і не процесуальної (довідка про судимість, довідка експерта). Сутність будь-якого процесу ідентифікації виявляється у порівнянні ідентифікаційних ознак і властивостей.

За суб'єктом ототожнення розрізняють:

- слідчу ідентифікацію;
- експертну ідентифікацію.

У тих випадках, коли для рішення тієї чи іншої ідентифікаційної задачі не вимагаються спеціальні пізнання, ідентифікацію проводить сам слідчий шляхом пред'явлення предмета чи людини для упізнання, або шляхом безпосереднього аналізу і зіставлення об'єктів під час слідчого огляду, обшуку, виїмки, а також під час допиту й очної ставки, коли слідчий пересвідчився в особистості допитуваного за допомогою паспорта чи іншого документа, або зіставляє об'єкт за описом, що провів допитуваний, і раніше допитаною особою.

До цього виду ідентифікації належить й ототожнення об'єктів оперативними працівниками в процесі оперативно-розшукової діяльності, а також судом у процесі судового наслідку.

Експертна криміналістична ідентифікація проводиться за постановою слідчого чи визначення суду відповідним фахівцем у галузі криміналістичної експертизи.

За суб'єктом дослідження ідентифікація поділяється на ідентифікацію:

- людини;
- предметів і речей;
- тварин.

За галуззю криміналістичної техніки, до якої належить досліджуваний об'єкт:

- фототехнічну (наприклад, групова ідентифікація фотографічних матеріалів, ідентифікація фотоапаратів за експонованою фотоплівкою тощо);
- трасологічну (наприклад, встановлення за слідом протектора виду (легкова, вантажна), марки (Volkswagen, Ford, Renault), моделі транспортного засобу, що дозволяє віднести розшукувану автомашину до визначеної групи, тобто встановити групову належність; у випадку виявлення достатньої сукупності індивідуальних ознак, можливо і встановлення конкретного транспортного засобу, тобто, встановлення тотожності;
- дактилоскопічну (коли за відбитками пальців, виявленими на місці події, можна ідентифікувати особу, яка їх залишила);
- судово-балістичну (коли за слідами зброї на гільзах, виявлених на місці події, встановлюється зразок зброї, з якої стріляли на місці події);
- почеркознавчу (коли за ознаками почерку встановлюється виконавець рукопису, що перевіряється);
- техніко-криміналістичну (коли встановлюється знаряддя письма, матеріали документів тощо);
- людини за ознаками зовнішності (упізнання потерпілим злочинця).

Порівнянню можуть піддаватися:

- 1) безпосередньо ідентифікуючий предмет з матеріальним відображенням його ознак (наприклад, знаряддя злочину зі слідом тиску);
- 2) безпосередньо ідентифікуючий об'єкт з уявним образом, слідом пам'яті, відбитим людиною, припустимо, при упізнанні людей і речей;
- 3) ознаки ідентифікуючого об'єкта, відображені на декількох ідентифікуючих об'єктах (наприклад - сліди пальців рук, частини цілого, сипучої, твердої або газоподібної речовини).

Експертний висновок про тотожність об'єкта завжди базується на сукупності його ідентифікаційних ознак.

Ідентифікаційна ознака – це властивість об'єкта, що задовольняє таким

вимогам:

1. Щоб стати ідентифікаційною ознакою, властивість ідентифікуючого об'єкта має знайти своє відображення в ідентифікуючому об'єкті. Якщо, наприклад, мікрорельєф слідотворюючого об'єкта не відобразився достатньою мірою на слідосприймаючому, але ідентифікаційної ознаки у даному випадку немає і тому ідентифікація неможлива.

2. Функцію ідентифікуючої ознаки можуть виконувати лише специфічні, що відрізняються від типових, властивості. Вивчаючи почерк виконавця документа, експерт звертає увагу на ті письмові знаки, що якоюсь мірою відрізняються від прийнятих форм у типовому прописі, тобто є специфічними, своєрідними. Чим своєрідніше властивість, тим вище його ідентифікаційна значущість.

3. Відносна стійкість ознаки. Критерієм відносної стійкості властивості може бути його незначна змінюваність у часі в межах ідентифікаційного періоду.

4. При доборі ознак, що формують ідентифікаційний висновок експерта, критерієм постає взаємна незалежність (відносна самостійність) властивостей об'єкта. Зокрема, залежність з високим коефіцієнтом кореляції спостерігається між окремими графічними особливостями різних письмових знаків у скорописних текстах, ростом людини і розміром його стопи. Якщо експерт виявляє подібну взаємну залежність декількох ознак, то для обґрунтування свого висновку він включає у виявлену сукупність один з них.

5. Важлива характеристика ідентифікаційної ознаки – частота його зустрічаємості в подібних об'єктах: чим рідше зустрічається ознака, тим вище його ідентифікаційне значення.

6. Ту чи іншу властивість об'єкта може бути використано як ідентифікаційну ознаку за умови, якщо вона доступна для сучасних методів пізнання.

Форми здійснення ідентифікації.

Процесуальна діяльність – дізнання, попереднє розслідування, судовий розгляд:

- пред'явлення для упізнання.
- огляди й освідування.
- ідентифікаційна експертиза.
- обшук і виїмка.

Не процесуальна діяльність оперативно-розшукова, адміністративна діяльність:

- криміналістичні й оперативні обліки.
- ідентифікаційні дослідження з оперативних матеріалів.
- перевірка (установлення) особистості по документах.
- інші оперативно-розшукові заходи.

Поняття, сутність і види встановлення групової приналежності.

Поряд з ідентифікацією в криміналістиці існує поняття встановлення групової приналежності (ВГП).

З однієї сторони групова приналежність розглядається як самостійне класифікаційне дослідження, а з іншого боку – як перша стадія криміналістичної ідентифікації. При цьому варто звернути увагу на характер і обсяг ознак, використовуваних для висновків про визначену групову приналежність і тотожності об'єктів. Так, задача ідентифікації складається у встановленні індивідуально визначеного об'єкта.

А задача встановлення групової приналежності складається в констатації факту, що даний об'єкт є таким же, як і інші об'єкти, що складають визначену групу. Встановлена в процесі ідентифікації тотожність вказує на наявність причинного зв'язку між даним об'єктом і визначеною обставиною, з'ясованою у процесі розслідування.

Висновок про групову приналежність свідчить лише про можливу причетність даного об'єкта до цієї обставини.

Необхідно чітко розмежовувати ідентифікацію, в основі якої лежить тотожність одиничного об'єкта, самому собі і встановлення групової приналежності, в основі якої лежить подібність декількох об'єктів за визначеними ознаками.

На практиці методи встановлення групової приналежності застосовуються, коли зробити ідентифікацію неможливо:

1) при сукупності ознак, що відобразилися в ідентифікуючому об'єкті недостатньо для рішення питання про тотожність;

2) специфіка механізму утворення слідів така, що в них не відображаються ознаки, необхідні для встановлення тотожності конкретного об'єкта (наприклад, сліди пилу);

3) наслідок має у своєму розпорядженні ототожнюючий об'єкт (наприклад, слідом), але невідомий (не знайдений) об'єкт, тотожність якого повинна бути встановлена;

4) ідентифікуючий об'єкт переніс такі зміни, що не дозволяють встановити тотожність;

5) досліджувані об'єкти взагалі не можуть бути ідентифіковані як такі що не мають просторово фіксованої будови (рідкі, порошкоподібні, сипучі і т.п. речовини).

3. ГРУПОВИКАЦІЯ, ЯК ОКРЕМИЙ МЕТОД НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ.

Наряду з встановленням індивідуально-конкретної тотожності широко розповсюджена групова ідентифікація, яка дозволяє встановити приналежність об'єкту певному класу, роду, виду, тобто певної множини однорідних об'єктів. Під однорідними розуміють об'єкти, які при всіх відмінностях мають один й той перелік ознак групових властивостей (наприклад, сокири одного цільового призначення, однієї форми, розміру та ін.).

Встановлення групової приналежності об'єкту до певної групи здійснюється на основі вивчення ознак об'єкту та співставлення їх з ознаками інших об'єктів цього ж класу (групи).

Об'єкти груповикації можуть бути: а) індивідуально визначеними

предметами; б) предметами-речовинами (сипучими, рідкими, газоподібними), наділеними лише властивостями — внутрішніми якостями, достатніми для віднесення речовин до однієї групи, виду, роду, класу. У процесі групофікації як перші, так і другі є носіями ознак, властивостей цілого і називаються відображувальними об'єктами.

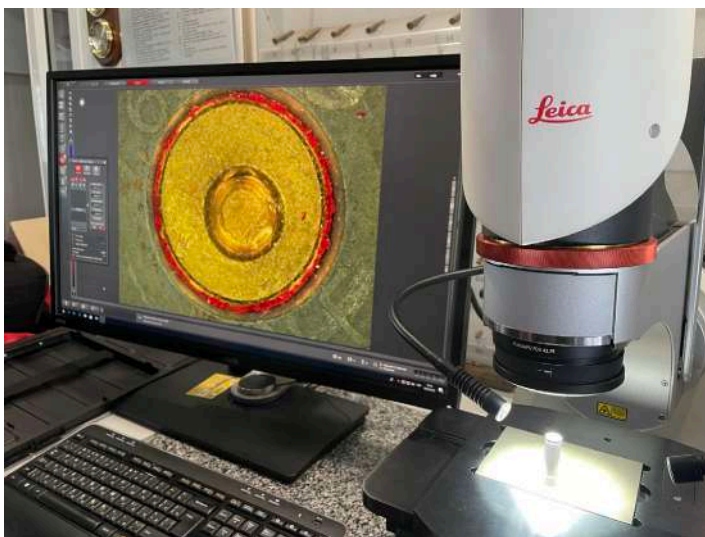
Групофікація як самостійний метод дослідження застосовується для дослідження сипучих, рідких та газоподібних об'єктів, відносно яких встановлення тотожності шляхом криміналістичної ідентифікації неможливе, оскільки ці об'єкти не мають усталеної зовнішньої форми.

Отже, встановлення групової належності сипких, рідких і газоподібних об'єктів є процесом групофікації, самостійним окремим методом науки криміналістики.

Встановлення групової належності об'єктів, що мають усталену зовнішню форму, є процесом криміналістичної ідентифікації, який завершується її першою стадією. Така двоєдина інтерпретація групофікації вважається найбільш обґрунтованою і відповідає логіці пізнання взагалі.

4. МЕТОДИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ГРУПОФІКАЦІЇ.

Ідентифікація та групофікація – це дослідницькі процеси, структура яких включає одні й ті ж етапи: 1) огляд об'єктів; 2) роздільне дослідження; 3) експериментальне дослідження; 4) порівняльне дослідження; 5) оцінка результатів порівняння і формулювання висновків.

Гільза із слідами частин зброї на предметному столі мікроскопа Leica M80.

Огляд об'єктів – це дослідження з метою встановлення відповідності їх ознак і властивостей викладеному в постанові про призначення експертизи або в протоколі огляду місця події. В ході огляду подані об'єкти фотографують в упаковці та без неї.

Зіставлення полягає у розташуванні порівнюваних об'єктів поряд так, щоб можна було одночасно спостерігати їх ознаки. Порівняння здійснюється шляхом безпосереднього зіставлення ознак ототожнюваного і ототожнювальних об'єктів або шляхом проєктування ознак, що порівнюються, на один екран чи розміщення їх в одному полі мікроскопа.

Суміщення полягає у розміщенні порівнюваних об'єктів в одному полі так, щоб ознаки одного об'єкта становили продовження ознак іншого. Даний спосіб частіше за все застосовується для порівняння слідів ковзання, що є чередуванням борозенок і валиків. Суміщення можна здійснювати шляхом розрізання зображень ознак, що порівнюються, по однакових лініях і поєднання розрізаних частин за ознаками, що збігаються. З цією метою застосовують спеціальні прибори – порівняльні мікроскопи (Leica FS-C, BalScan).

Накладення полягає у розміщенні порівнюваних об'єктів так, щоб вони контактували один з одним і щоб їх можна було спостерігати в прохідному світлі. Для цього загальне зображення об'єктів переносять на прозорий матеріал (скло, плівка) і, накладаючи один на одного, досліджують їх форму, розміри і розташування ознак у прохідному світлі.

Підводячи підсумки з четвертого питання, необхідно зазначити, що ідентифікація та групуфікація – це дослідницькі процеси, структура яких включає одні й ті ж етапи: 1) огляд об'єктів; 2) роздільне дослідження; 3) експериментальне дослідження; 4) порівняльне дослідження; 5) оцінка результатів порівняння і формулювання висновків.

Порівняльні мікроскопи: Leica FS-C (ліворуч), BalScan (праворуч).

5. КРИМІНАЛІСТИЧНА ДІАГНОСТИКА.

Криміналістична діагностика – це вивчення виявлених слідів злочину з метою визначення їх ознак, властивостей і стану. У такий спосіб одержується важлива інформація про обставини злочину. Зокрема, визначаються особливості об'єкта, яким було залишено слід (людини, знаряддя злочину, автомобіля тощо) і який підлягає розшуку.

У зв'язку з цим в криміналістиці сформувався самостійний напрям дослідження – **криміналістична діагностика**, яку можна визначити як **науково розроблену систему завдань і методів розпізнавання і пояснення суті, властивостей, станів та інших особливостей об'єктів, явищ, процесів, що пов'язані зі злочинами, з метою їх розкриття, розслідування і попередження.**

Діагностичний метод пізнання використовується при проведенні таких слідчих дій, як огляд місця події (досліджується обстановка та окремі її елементи, окремі сліди), допит (діагностуються психофізіологічні якості особи та її поведінка), обшук (досліджується обстановка місця обшуку з урахуванням ознак і властивостей розшукуваного об'єкта) та інших. Діагностика застосовується і при проведенні експертиз для встановлення ознак, властивостей і стану досліджуваного об'єкта або об'єкта, яким було залишено слід.

Інформація, одержана в результаті діагностичного дослідження об'єкта і зафіксована у процесуальних документах – протоколах слідчих дій (додатках до них) і висновках експертів, є доказом у кримінальному провадженні. Вона дозволяє не тільки отримати певні фактичні дані, але й простежити та оцінити дії слідчого (органу дізнання) на певних етапах процедури доказування, дії експерта в процесі проведення експертного дослідження. Тим самим забезпечується достовірність зібраних у кримінальному провадженні доказів.¹

Таким чином інформація, одержана в результаті діагностичного дослідження об'єкта і зафіксована у процесуальних документах – протоколах слідчих дій (додатках до них) і висновках експертів, є доказом у кримінальному провадженні. Вона дозволяє не тільки отримати певні фактичні дані, але й простежити та оцінити дії слідчого (органу дізнання) на певних етапах процедури доказування, дії експерта в процесі проведення експертного дослідження. Тим самим забезпечується достовірність зібраних у кримінальному провадженні доказів.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Криміналістика – це юридична наука, яка знаходиться на передньому краї боротьби зі злочинністю. Саме криміналістика на основі своїх наукових досліджень, розробок та впроваджень пропонує оперативно-розшуковим підрозділам, слідчим, детективам, експертам, прокурорам, суддям науково

¹ Криміналістика: Підручник / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв] ; за заг. Ред.. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. Нац. Ун-т внутр. Справ. – Х.: ХНУВС, 2011. – 666 с.; іл.. С.657-664., С. 29

обґрунтовані та перевірені практикою засоби, прийоми і методи розкриття, розслідування та профілактики злочинів, а також судового розгляду кримінальних проваджень.

Криміналістика – одна з небагатьох юридичних наук, яка дозволяє встановлювати істину, проникати в невідоме (таємне) й розплутувати складні збіги суб'єктивних і об'єктивних факторів, пов'язаних зі злочином, зокрема, пізнати та дослідити подію злочину, визначити її механізм, установити об'єкти матеріального середовища, що мають до неї відношення, а також суб'єктів учинення злочину.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

ТЕМА: КРИМІНАЛІСТИЧНА ФОТОГРАФІЯ ТА ВІДЕОЗАПИС.

1. Поняття, значення і завдання криміналістичної фотографії.
2. Системи і об'єкти та засоби криміналістичної фотографії.
3. Методи криміналістичної фотографії.
4. Фотозйомка при проведенні слідчих (розшукових) дій.
5. Використання відеозапису при проведенні слідчих (розшукових) дій.

ВСТУП

Фотографія в роботі правоохоронних органів займає видне місце і широко застосовується як засіб фіксації доказової інформації при провадженні слідчих (розшукових) дій. Фотографічні знімки дозволяють сприймати зображені об'єкти в предметно-просторовій формі і в більшому об'ємі, ніж це дозволяє їх словесний опис у протоколі слідчої (розшукової) дії. У 1989 році виповнилося 150 років з моменту виникнення фотографії. З перших років свого існування вона застосовувалася не тільки в побуті, але і при виконанні суто наукових завдань. Етимологія слова фотографія походить від грецького *photos* – світло, *grapho* – пишу.

1. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ І ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ФОТОГРАФІЇ.

В сучасному розумінні криміналістична фотографія – це галузь криміналістичної техніки, яка являє собою систему наукових положень та відповідних їм технічних засобів та методів зйомки та дослідження криміналістичних об'єктів з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Під технічними засобами розуміють зйомочну апаратуру, проєкційні установки, різноманітні приладдя, фотоматеріали для отримання зображень. Під методами зйомки розуміють сукупність рекомендацій та правил по використанню цих засобів для отримання фотозображення, які відповідають головним принципам криміналістичної фотографії.

До принципів криміналістичної фотографії потрібно віднести:

1. Обов'язковість документальної фіксації факту фотозйомки та її умов. Фотознімки оформлені у вигляді фототаблиць, є додатками до протоколів слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, обшуку, слідчого експерименту тощо), висновку експерта.

2. Об'єктивність. фотознімок відображає дійсність реально, тобто в тому вигляді, в якому ми її бачимо, на відміну від малюнків, схем-креслень, зображення яких залежить від особливостей суб'єкта, який сприймає ті чи інші об'єкти.

3. Швидкість фіксації окремих об'єктів, подій. Сучасній фотоапаратурі достатньо 1/16000 секунди для того щоб зафіксувати об'єкт, це, наприклад, момент вильоту кулі з ствола вогнепальної зброї, обличчя водія за кермом швидкісного автомобіля, момент вибуху вибухового пристрою тощо.

4. Повнота. Фотозйомка з достатньою повнотою може відтворити всі деталі місця події. Іноді при розслідуванні доказове значення того чи іншого документа виявляється пізніше, коли обстановка місця події вже порушена і необхідні предмети загублені або розташовані в інших місцях.

Загальною метою криміналістичної фотографії як галузі криміналістичної техніки є сприяння найбільш швидкому і повному розкриттю і розслідуванню злочинів, викриттю злочинців і попередженню злочинів. З загальної мети витікають **завдання** даної науки, а саме:

- повна і об'єктивна фіксації інформації;
- впровадження в криміналістичну фотографію останніх розробок загальної фотографії, інших наук;
- розробка нових та удосконалення існуючих засобів фотозйомки об'єктів, пов'язаних з подією злочину;
- розробка нових фотографічних методів дослідження криміналістичних об'єктів.

Концептуальні положення криміналістичної фотографії – її предмет, принципи, завдання - є основою для використання засобів фотозйомки у розслідуванні злочинів. Криміналістична фотографія та відеозапис є основними видами додаткової фіксації ходу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів та мають велике значення для розкриття та розслідування злочинів.

2. СИСТЕМИ І ОБ'ЄКТИ ТА ЗАСОБИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ФОТОГРАФІЇ.

В залежності від задач, які вирішуються та об'єктів зйомки система криміналістичної фотографії складає три частини:

- слідча;
- оперативна;
- дослідницька (експертна).

Слідча та оперативна фотографія – це система наукових положень, видів, методів і прийомів зйомки, які застосовуються при проведенні відповідно слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. У даному випадку треба дотримуватись певних правил. Фотознімки повинні містити інформацію про дійсну форму, розміри та розташування предметів. Тому необхідно використовувати прийоми зйомки, при яких виключені можливості ускладнення об'єктів на знімках. Також необхідно, щоб знімки містили в собі якнайбільше інформації про події або об'єкти зйомки.

Слідчо-оперативна фотографія поділяється на види в залежності від об'єктів зйомки при проведенні слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Вона застосовується при проведенні таких слідчих (розшукових) дій, як: огляд місця події, обшук, слідчий експеримент, освідування, пред'явлення для впізнання. Об'єктами слідчо-оперативної фотографії можуть бути люди, обстановка місця події та злочину, трупи та їх частини, знаряддя вчинення злочину, речовини хімічні та наркотичні, різноманітні сліди, сліди відображення, знарядь зламу, транспортних засобів, документи тощо.

Судово-дослідницька, або експертна фотографія проводиться в лабораторних умовах, в основному під час судової експертизи. До судово-дослідницької фотографії поруч із загальними методами входять методи, що спеціально розроблені до цілей експертного дослідження. З їх допомогою не тільки виявляються, але і фіксуються ознаки, що були виявлені при використанні інших технічних засобів (наприклад, фотозйомка зображення, отриманого із застосуванням мікроскопа). В залежності від особливостей об'єкта дослідницька фотографія вирішує наступні завдання: виявлення та дослідження деталей та ознак, які за своїми розмірами не доступні звичайному сприйняттю (наприклад, сліди на кулі, гільзі, сліди знаряддя злочину); виявлення та дослідження в об'єктах відмінностей, що не доступні звичайному сприйняттю (наприклад, аналіз підробки в документі, виявлення залитих або згаслих текстів, виявлення кіптяви пострілу).

Система криміналістичної фотографії складає три частини: слідча; оперативна; дослідницька (експертна). Криміналістична фотографія застосовується при проведенні таких слідчих (розшукових) дій: огляд місця події, обшук, слідчий експеримент, освідування, пред'явлення для впізнання, а також оперативно-розшукових заходів: негласного виявлення та фіксації слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, візуального спостереження в громадських та інших місцях. Об'єктами фотографії можуть бути люди, обстановка місця події та злочину, трупи та їх частини, знаряддя вчинення злочину, речовини хімічні та наркотичні, різноманітні сліди, сліди відображення, знарядь зламу, транспортних засобів, документи тощо.

3. МЕТОДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ФОТОГРАФІЇ.

В залежності від об'єктів зйомки та завдань, що необхідно вирішити, методи фотозйомки поділяють **на фіксуючі та дослідницькі**.

До **фіксуючих методів** криміналістичної фотографії відноситься **панорамна, вимірjuвальна, стереоскопічна, репродукційна, впізнавальна (сигналітична) та макрофотозйомка**.

1. **Панорамна фотозйомка.** В криміналістичній фотографії в багатьох випадках виникає необхідність у фіксації об'єктів, розташованих на великих просторах, або тих, що мають значну довжину. Зробити зйомку таких об'єктів одним кадром неможливо, навіть використовуючи ширококутний об'єктив. У таких випадках застосовують панорамний метод зйомки.

Панорамна зйомка – послідовна зйомка об'єкта по частинах таким чином, щоб кожний наступний кадр був продовженням попереднього. Ці кадри потім з'єднуються в загальний знімок – панораму. В криміналістичній фотографії розрізняють кругову і лінійну панораму.

Кругова панорама виконується з однієї точки. Вибираються межі початкового кадру і напрямок повороту фотоапарата (зліва направо або навпаки). Після фотографування апарат повертають у вибраному напрямку таким чином, щоб на наступному кадрі перекривалося 10 – 15 % площини попереднього кадру. Так фотографують всі наступні кадри. Круговою панорамою фотографують криміналістичні об'єкти, розташовані в просторі по дузі. Як правило, простір, що фотографується, охоплює 120 – 180 градусів.

При лінійній панорамі фотографування проводиться теж по частинах, але при зйомці фотоапарат пересувається паралельно об'єкту. Цим способом фотографуються об'єкти, які мають значні розміри і розташовані по лінії відносно один одного.

2. **Стереоскопічна фотозйомка** застосовується в тих випадках, коли на знімках необхідно точно відтворити форму об'єктів і їх взаємне розташування в просторі. Стереоскопічне зображення отримують за допомогою двохоб'єктивної фотокамери «Спутник» або апарата загального призначення. Звичайним фотоапаратом зйомка проводиться з двох точок, які знаходяться на відстані 65 мм (середня відстань між очима людини).

3. **Вимірювальна** (масштабна або метрична) фотозйомка застосовується у випадках, коли необхідно визначити розміри об'єктів і відстані між ними. Вимірювальна фотозйомка виконується звичайним фотоапаратом з введенням у кадр предметів відомого розміру, які служитимуть масштабом (як правило, це масштабна лінійка). В слідчий практиці найбільш розповсюджені два види вимірювальної зйомки: з лінійним і глибинним масштабом.

4. **Репродукційна** фотозйомка – метод отримання фотокопій з документів, схем, креслень та інших площинних об'єктів. Фотозйомка проводиться при двосторонньому освітленні під кутом 25 – 30 градусів. Документ повинен розташовуватися паралельно площині фотоплівки, а оптична вісь об'єктива направлена в його центр.

5. **Сигналітична** (впізнавальна) фотозйомка використовується при фотографуванні живих осіб і трупів. Фотографування живих осіб проводиться для криміналістичної реєстрації злочинців, при пред'явленні для впізнання, для експертного ототожнення осіб, при проведенні опитування. В кожному разі будуть застосовуватись окремі методи, які вирішують мету зйомки, але частіше за все використовується метод впізнавальної (сигналітичної) фотозйомки.

Ці знімки повинні відрізнятися максимальною чіткістю передачі всіх ознак особи. Фотографування живих осіб проводиться, як правило, у двох основних положеннях: у фас і в правий профіль. Якщо є які-небудь особливі прикмети (наявність шрамів, плям, відсутність частин обличчя), то фотографують обидва профілі. При фотозйомці особливо стежать за тим, щоб голова займала правильне положення (не була опущена або відкинута). У цьому випадку уявна лінія, що проходить через очі і між верхньою і середньою третинами кожної із вушних раковин, повинна бути горизонтальною. Враховуючи, що найбільш звичне зорове сприйняття особи відбувається при положенні голови в 3/4 повороту (рахуючи

від одного плеча до іншого), при впізнавальній фотозйомці часто роблять і такий знімок – лівий півпрофіль. Іноді роблять знімок у повний зріст. На знімках у фас і профіль людина повинна бути зображена без головного убору, шарфа, окулярів, на знімку в півпрофіль – у тому вигляді, в якому була затримана. Фон фотографії – ясно-сіре нейтральне поле. Якщо немає екрана (полотнини), то особа, що фотографується, може бути сфотографована перед світлою стіною, але між ними і стіною відстань повинна бути в декілька десятків сантиметрів (у залежності від характеру освітлення), щоб уникнути тінювих зображень голови. Знімки виготовляються в 1/7 натуральної величини.

Впізнавальна зйомка трупа має свої особливості. Вона проводиться, як правило, в морзі. Спочатку робиться так званий «туалет» трупа: накладаються шви на рани, підфарбовуються губи, припудрюються шкіра та ін. Обличчя слід фотографувати в фас, правий і лівий профілі, а також у $\frac{3}{4}$ повороту. Обличчя трупа знімається з розплющеними очима.

Фотографування з безпосереднім збільшенням об'єктів, структура яких помітна неозброєним оком, називається **макрофотозйомкою**, а фотографування об'єктів, зовнішній вид і структура яких не помітні неозброєним оком, називається **мікрофотозйомкою**.

Серед **дослідницьких** найбільш вагомі наступні методи: **мікрофотозйомка; фотозйомка в невидимих променях світла; фотографічні методи зміни контрасту зображення**.

Фотографування в **ультрафіолетових променях світла** дозволяє виявити сліди, прочитати витравлені, змиті, залиті і написані симпатичними чорнилами тексти, встановити схожі на перший погляд речовини і матеріали. Цей метод дозволяє також виявити дописки, виправлення, виконані іншими барвниками, а також визначити послідовність нанесення двох пересічних штрихів, один з яких нанесений графітним олівцем.

Фотографування в **інфрачервоних променях світла** засноване на властивості цих променів проникати через речовини, які для видимих променів непрозорі. Фотографування в інфрачервоних (ІЧ) променях застосовують:

- для виявлення записів, виконаних барвниками, що поглинають ІЧ промені (графіт, чорна туш, чорна друкарська фарба, чорна стрічка друкарських машин і чорний копіювальний папір) і залитих барвниками, прозорими для цих променів;
- для виявлення ознак підробки підписів, відтиснень печаток і штампів, перекопійованих через копіювальний папір або тиснень перемальованого олівця, а потім наведення чорнилом;
- для виявлення текстів на спалених документах, якщо ці тексти були виконані речовинами, що поглинають ІЧ промені (графіт, чорна друкарська фарба та ін.);
- для диференціювання штрихів записів з метою розв'язання питання про дописку або виправлення цифр;
- для відновлення підчищених або погано видимих з інших причин записів, якщо вони виконані речовинами, що поглинають інфрачервоні промені;
- для виявлення і фіксації прихованих і слабковидимих синців на тілі людини, чужорідних тіл (наприклад, шроту), що проникли під шкіру, а також для виявлення слідів пострілу (кіптяви, порошинок) на предметах темного кольору.

Для фотографування в ІЧ променях необхідні сильні джерела світла (200-500 Вт), в яких спектр містить багато інфрачервоних променів, спеціальні світлофільтри і спеціальна інфрахроматична плівка, чутлива до інфрачервоних променів.

Зйомка в *рентгенівських променях* застосовується для зйомки ряду об'єктів без їх розкриття або розбирання. Фотозйомка здійснюється без фотоапарата. Джерело рентгенівських променів встановлюють над об'єктом, який вміщують на касеті з рентгенівською плівкою. Замість касети можна використати пакет з чорного паперу або іншого світлонепроникного матеріалу. Після експозиції плівку обробляють звичайним способом. Крім викладеного контактного способу зйомку можна проводити і звичайним фотоапаратом з екрана крітоскопа рентгенівського апарату.

Фотографічні методи зміни контрасту зображень. Розрізняють два вида контрастів: світловий та кольоровий. Різновидом світлового контрасту є тінювий контраст.

Кольороподільна фотозйомка. Процес посилення кольорового контрасту пов'язаний з випадками, коли:

- необхідно розрізнити об'єкти дослідження, що мають однаковий колір, але різні відтінки;
- об'єкти розрізняються за кольором, але при звичайному фотографуванні це не виявляється;
- колір одного об'єкта маскує зображення іншого.

Залежно від об'єктів зйомки та завдань, що необхідно вирішити, методи фотозйомки поділяють на фіксуючі та дослідницькі. До фіксуючих методів криміналістичної фотографії відноситься панорамна, вимірювальна, стереоскопічна, репродукційна, впізнавальна (сигналітична) та макрофотозйомка. Серед дослідницьких найбільш вагомими наступні методи: мікрофотозйомка; фотозйомка в невидимих променях світла; фотографічні методи зміни контрасту зображення.

4. ФОТОЗЙОМКА ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.

Фотозйомка використовується при проведенні таких слідчих (розшукових) дій: *огляд місця події, обшук, пред'явлення для впізнання, освідчування, слідчий експеримент.*

При огляді місця події застосовують орієнтуючу, оглядову, вузлову і детальну фотозйомку.

Орієнтуюча фотозйомка проводиться з метою фіксації місця події в цілому, разом з оточуючою обстановкою і нерухомими орієнтирами. На знімку повинно бути зображено: територія ділянки місцевості або споруди, оточуючі її будівлі, рельєф місцевості, шляхи підходу та під'їзду. Орієнтуючий знімок виконується з віддаленої точки в дрібному масштабі, таким чином, щоб місце події знаходилось у середині кадру. Орієнтуючий знімок виконується або з використанням ширококутного об'єктива з друком одного знімка, або нормальним об'єктивом декількома знімками методом кругової чи лінійної панорами.

Оглядова зйомка – фотографування самого місця події без оточуючої обстановки. На знімках повинні бути зображені предмети в початковому вигляді без зміни обстановки. Оглядова фотозйомка виконується ближче до об'єкта, ніж орієнтуюча, і як правило, з декількох сторін. На знімках повинні бути чітко зафіксовані об'єкти, які мають криміналістичне значення.

Вузлова зйомка використовується для фіксації окремих, найбільш важливих дільниць і об'єктів на місці події. Вибір об'єкта зйомки проводиться з урахуванням характеру злочину. При вузловій зйомці важливо визначити межі знімка або декількох знімків таким чином, щоб орієнтувати вузол знятого предмета відносно оглядового знімка. Вузлова зйомка виконується з відстані меншої, ніж оглядова.

Детальна зйомка використовується для фіксації зовнішніх ознак окремих деталей, слідів злочинця, знарядь злочину, слідів рук, ніг, транспортних засобів, кулі, гільзи, знаряддя зламу тощо. Детальні знімки робляться з найближчої відстані крупним планом і обов'язково методом вимірювальної фотозйомки.

При фотографуванні трупа на місці події спочатку роблять орієнтуючу й оглядову зйомку. Потім роблять вузлову зйомку. При цьому його фотографують з двох протилежних боків так, щоб оптична вісь об'єктива була спрямована перпендикулярно (або майже перпендикулярно) до подовжньої вісі тіла; третій знімок роблять зверху.

Фотографування **при обшуку** є одним з засобів фіксації ходу і результатів слідчої (розшукової) дії. При обшуку фотографується місце, де проводиться обшук, дії слідчого під час проведення слідчої (розшукової) дії, розташування сховищ, факт виявлення окремих предметів та їх ознаки. При знаходженні розшукуваних предметів послідовно роблять декілька знімків, які вказують на місце, де були виявлені речі, процес вилучення їх із сховища, загальний вигляд, деталі та особливі ознаки. В залежності від умов та розмірів предметів зйомка проводиться звичайним, вимірювальним, стереоскопічним чи іншим методами.

Фотографування при **освідуванні**. Освідування – огляд живої особи з метою виявлення на тілі особливих прикмет або слідів. Застосування фотозйомки при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії важливо, тому що інколи виявляється дуже складно описувати в протоколі окремі ознаки на тілі, татуювання тощо. При фотографуванні необхідно додержуватись етичних норм. Неможливо робити загальний вид оголеного тіла. Фотографувати треба крупним планом масштабним способом.

Фотографування при **пред'явленні для впізнання**. Перед початком слідчої дії необхідно сфотографувати предмети, які будуть пред'являтися для впізнання разом за правилами масштабної фотозйомки. При пред'явленні для впізнання живих осіб їх потрібно сфотографувати разом для підтвердження правильного вибору статистів.

Фотографування при **слідчому експерименті**. Спочатку треба сфотографувати місце проведення слідчої (розшукової) дії або обстановку, яка створена для її проведення, можливо, панорамним методом. Далі треба зафіксувати предмети, які будуть використовуватись при проведенні слідчої (розшукової) дії, її учасників, потім послідовно пересування учасників, розташування їх при проведенні експериментів, дії кожного учасника. При пересуванні треба фіксувати етапи руху по відношенню до нерухомих орієнтирів.

5. ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОЗАПISУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.

Вступну частину відеофільму доцільно починати з фіксації особи, що проводить дану слідчу (розшукову) дію (слідчого), яка називає свою посаду, прізвище і повідомляє, яка слідча (розшукова) дія проводиться і по якому кримінальному провадженні. Далі слідчий почергово називає кожного учасника слідчої (розшукової) дії, які так само фіксуються великим планом. Потім слідчий, знаходячись у кадрі, називає дату, час, місце відеозапису і ким вона проводиться. Тільки після цього можна приступити до фіксації самої слідчої (розшукової) дії.

Заклучна частина являє собою засвідчення всіма учасниками слідчої(розшукової) дії правильності зафіксованого і складання окремого протоколу огляду відеозапису, а у протоколі слідчої (розшукової) дії фіксується сам факт перегляду відеозапису.

Аналіз практики застосування відеозапису показує, що даний спосіб фіксації особливо ефективний:

1. При огляді місця події у випадках, коли необхідно відобразити динаміку обстановки, яку складно відобразити в протоколі, при пожежах, транспортних катастрофах, коли через складні метеорологічні умови потрібна швидка фіксація всього комплексу інформації. Використання традиційних видів зйомок на місці події (орієнтуючої, оглядової, вузлової і детальної) під час відеозапису набуває специфічного змісту. Спочатку здійснюється з двох, трьох точок орієнтуюча зйомка, переходячи, коли це потрібно, на крупний масштаб зображення (тобто оглядову зйомку). Потім здійснюється вузлова і детальна відеозйомка крупним планом об'єктів, які мають значення для провадження. Знімати панорамним методом краще, застосовуючи штатив. Панорами повинні починатися і закінчуватися зі статичних кадрів. Всередині панорам слід робити зупинки для виділення головних об'єктів. Для цього застосовують наїзд (наближення до об'єкта), користуючись трансфокатором, і переходячи таким чином до вузлової і детальної зйомки. Інший прийом – від'їзд використовують для підтримки орієнтації в обстановці проведення слідчої (розшукової) дії після вузлової і детальної зйомки, або для включення в кадр інших учасників після показу основного суб'єкта зйомки.

2. При обшуку, коли потрібна фіксація інформації про спосіб приховання цінностей і знарядь злочину, характер тайників, використаних злочинцем.

3. При проведенні допитів і одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб, особливо глухонімих.

4. При виході на місце події з метою перевірки показань і зіставлення їх з матеріалами провадження або з показаннями інших осіб. У цих випадках фіксується маршрут руху і місце здійснення злочину.

5. При проведенні слідчого експерименту для відображення засвідчених дій з метою встановлення можливості: спостереження об'єкта в певних умовах; здійснення яких-небудь дій; настання якого-небудь явища; утворення слідів.

6. При фіксації експериментів основна задача – найбільш повно, точно і виразно відобразити весь хід засвідченої дії.

7. При проведенні пред'явлення для впізнання. Особливо, якщо ця слідча

(розшукова) дія проводиться по фотозображенням об'єктів, коли відсутня можливість їх безпосереднього пред'явлення.

Відеозапис застосовується: при огляді місця події у випадках, коли необхідно відобразити динаміку обстановки, яку складно відобразити в протоколі; обшуках; допитах і одночасних допитах двох чи більше вже допитаних осіб; виході на місце події з метою перевірки показань і зіставлення їх з матеріалами провадження або з показаннями інших осіб; слідчому експерименті; пред'явлення для впізнання, особливо, якщо ця слідча (розшукова) дія проводиться по фотозображенням об'єктів, коли відсутня можливість їх безпосереднього пред'явлення.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Розвиток технічних засобів фіксації, в тому числі і фотографічних, йде по тому ж шляху, що і розвиток техніки взагалі, і відбувається у наступних основних напрямках: вдосконалення технічних засобів; вдосконалення методів, видів і прийомів; розробка технічних основ судової фотографії.

Фотопроцеси, стосовно до особливостей слідчої роботи, повинні відповідати наступним вимогам: бути направлені на фіксацію зовнішнього вигляду об'єктів; бути порівняно простими; давати можливість відразу ж на місці отримувати готове зображення.

ТЕМА: КРИМІНАЛІСТИЧНА ТРАСОЛОГІЯ.

1. Предмет, система і завдання трасології. Механізм утворення слідів та їх класифікація.
2. Дактилоскопія.
3. Сліди ніг та взуття людини.
4. Види і механізм утворення слідів транспортних засобів. Їх використання для визначення типу і моделі транспортного засобу.
5. Види і механізм утворення слідів зламу та інструментів.
6. Найбільш розповсюджені види замків та їх устрій. Види пломб та способи їх розкриття злочинцями.

ВСТУП

Кожний злочин утворює зміни в оточуючому середовищі. Відображенням злочинних дій виступають сліди. Сліди злочинів є найважливішим джерелом судових доказів. У криміналістиці сліди, що залишаються після вчинення злочину, вивчаються з метою швидшого його розслідування, виявлення злочинців, встановлення істини. Дослідження слідів має також важливе криміналістичне значення, оскільки допомагає встановити знаряддя злочину, отримати відомості про злочинця, визначити механізм злочинної події. В криміналістиці сліди розуміють в широкому і вузькому значенні.

1. ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА І ЗАВДАННЯ ТРАСОЛОГІЇ. МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ СЛІДІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.

Трасологія – галузь криміналістичної техніки, яка вивчає закономірності виникнення слідів-відображень і розробляє засоби, прийоми та методи виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів з метою використання їх для розкриття, розслідування та попередження злочинів.

До завдань трасології можна віднести:

- вивчення різних видів слідів та їх ознак, які можуть служити для ідентифікації об'єктів;
- вивчення умов та механізму слідоутворення, які дають змогу встановити обставини події злочину;
- вивчення та вдосконалення існуючих та розробка нових засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів;
- вдосконалення методик визначення групової та індивідуальної ідентифікації об'єктів за їх слідами-відбитками.

Систему трасології складають взаємозалежні галузі, які вивчають:

1. Сліди рук і ніг людини (дактилоскопія).
2. Сліди взуття.
3. Сліди знарядь зламу, інструментів, виробничих механізмів (механоскопія).

4. Сліди транспортних засобів (транспортна трасологія).
5. Сліди тварин.

За допомогою слідів можна встановити:

- механізм та умови їх виникнення (вид слідів, їх напрямок, кут, під яким взаємодіяли об'єкти);
- окремі обставини події, що відбулася (кількість учасників, спосіб проникнення у приміщення тощо);
- групову належність або деякі ознаки об'єкта, який утворив слід (наприклад, за слідами ніг можна визначити зріст людини);
- тотожність об'єкта, яким утворений слід або кілька слідів на одному або кількох місцях подій (так, за слідами взуття з різних місць подій можна встановити, що вони залишені одним і тим же взуттям).

Сліди перекусу дужки навісного замка.

Наукову основу трасології складають наступні положення:

1. Індивідуальність об'єктів матеріального світу. Всі об'єкти матеріального світу тотожні тільки самому собі. Однорідні об'єкти можуть співпадати по загальним ознакам: формі, розміру та ін., але окремі ознаки будуть завжди індивідуальні.
 2. Здібність зовнішньої структури предмета достатньо повно відобразитися на інших предметах у вигляді слідів. Відображення буде завжди зворотнім (негативним) по відношенню до предмета.
 3. Відносна стійкість трасологічних об'єктів, що дає змогу проводити порівняльні дослідження.
- У загальному вигляді слід утворюється в результаті механічної контактної взаємодії двох об'єктів. Один з них утворює слід і називається

слідоутворюючим. Об'єкт, на якому утворюються сліди, називається **слідосприймаючим** об'єктом, або слідосприймаючою поверхнею. Ділянки поверхні слідоутворюючого та слідосприймаючого об'єктів, якими вони доторкувалися під час утворення сліду, називаються контактними поверхнями.

Сліди можуть формуватися за різних умов взаємодії об'єктів: характер руху відносно один одного в момент контакту, величина зусилля, властивості матеріалів тощо. Сукупність таких умов називають **механізмом слідоутворення**.

Класифікація слідів-відображень, які вивчає трасологія, може бути здійснена за наступними ознаками:

А. Залежно від слідоутворюючих об'єктів:

1. Сліди частин тіла людини (сліди рук, ніг, зубів, губ). Такі сліди використовуються для ідентифікації безпосередньо особи злочинця.

2. Сліди предметів одягу, взуття, супутніх предметів. Дослідження таких слідів дозволяє ідентифікувати не саму людину, а предмети її одягу, щодо яких потім доводиться факт належності підозрюваному.

3. Сліди знарядь і механізмів (сліди інструментів, транспортних засобів, застосування зброї тощо), Криміналістичне дослідження їх дає можливість ідентифікувати конкретний об'єкт, який залишив ці сліди.

4. 4.Сліди тварин (сліди ніг, підків, зубів, кігтів тощо).

Б. Залежно від механізму слідоутворення:

1. Статичні сліди – сліди, які виникли в момент, коли слідоутворюючий і слідосприймаючий об'єкти перебували в стані спокою. У статичних слідах особливості контактної поверхні слідоутворюючого об'єкта відображаються, як правило, без істотних викривлень, тому за слідом можна визначити його форму та розміри.

2. Динамічні сліди виникають під час руху слідоутворюючого та слідосприймаючого об'єктів, або одного з них по іншому. Різновидом динамічних слідів є сліди ковзання та різання. Особливості зовнішньої будови слідоутворюючого об'єкта в таких слідах відбиваються у вигляді трас (валиків та борозенок), утворених окремими точками рельєфу його контактної поверхні.

В. За характером зміни слідосприймаючого об'єкта:

1. Об'ємні сліди утворюються за рахунок деформації слідосприймаючого об'єкта, який у місці контакту зі слідоутворюючим об'єктом приймає форму, що передає зовнішню будову контактної поверхні. Такі сліди лишаються на ґрунті, металі, пластиліні, дереві в результаті натиснення або удару якимось предметом (взуттям, інструментом тощо).

2. Поверхневі сліди – це сліди, що виникають на поверхні слідосприймаючого об'єкта. У свою чергу, вони поділяються на сліди нашарування та сліди відшарування.

Сліди нашарування виникають у результаті накладення на слідосприймаючий об'єкт часток речовини, що знаходиться в момент слідоутворення на контактній поверхні слідоутворюючого об'єкта. Наприклад, слід взуття, вимазаного багном, відбитий на аркуші паперу.

Сліди відшарування утворюються при відділенні часток речовини з поверхні слідосприймаючого об'єкта слідоутворюючим об'єктом. Наприклад, слід пальця руки з поверхні, покритої пилом.

Сліди нашарування найчастіше утворюються речовиною, яка знаходиться

на виступаючих частинах контактної поверхні слідоутворюючого об'єкта. Такі сліди носять назву позитивних

Г. Залежно від місця, на якому виникли зміни слідосприймаючого об'єкта:

1. Локальні сліди утворюються у межах контактної поверхні слідоутворюючого об'єкта. У них відображається рельєф цієї поверхні.

2. Периферичні сліди виникають за межами контактної взаємодії слідоутворюючого та слідосприймаючого об'єктів, тобто «на периферії» (наприклад, сідання пилу навколо предмета, що стоїть на підлозі, знебарвлення шпалер навколо картини, яка висить на стіні).

Д. За ступенем видимості:

1. Видимі.
2. Слабковидимі.
3. Невидимі (латентні).

Видимі сліди виявляються візуально, слабковидимі – за допомогою джерел штучного освітлення та оптичних приладів невеликого збільшення. Невидимі сліди виявляють шляхом обробки слідосприймаючих поверхонь фізичними та хімічними методами, а також з використанням оптичних приладів із різним збільшенням.

Загальні правила виявлення, огляду, фіксації та вилучення слідів.

Проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії часто пов'язане з необхідністю виявлення різних слідів. Сліди можуть бути виявлені при огляді місця події, обшуку, слідчого експерименту.

Виявленні сліди підлягають огляду, завдання якого є:

- встановлення виду слідів, обставин і механізму їх утворення;
- вирішення питання про причинний зв'язок з подією, що відбулася;
- визначення ознак, що дають змогу встановити групову належність слідоутворюючого об'єкта;
- вирішення питання про придатність сліду для ідентифікації.

Під час вилучення слідів необхідно керуватися такими правилами:

▪ прагнути вилучати сліди разом із предметом, на якому вони утворені. Якщо слід знаходиться на малоцінному громіздкому предметі, доцільно вилучати слід разом із частиною предмета.

▪ у разі неможливості вилучення предмета або його частини зі слідом сліп копіюється шляхом виготовлення зліпків або перекопіюванням на слідокопіюючі матеріали.

▪ під час вилучення слідів на предметі важливо зафіксувати положення предмета або його частини на місці виявлення, вказати, де зовнішня та внутрішня сторони, де низ, верх тощо.

▪ самі предмети або їх копії слід упакувати так, щоб під час транспортування та зберігання виключити можливість пошкодження слідів. Упаковка опечатується, до неї додається супровідний текст із зазначенням, що в ній знаходиться, де, коли, ким і у зв'язку з чим вилучено, та засвідчується підписами слідчого і понятих.

2. ДАКТИЛОСКОПІЯ.

Дактилоскопія – галузь трасології, що вивчає властивості і будову папілярних візерунків і їх слідів з метою використання для ототожнення особи і розкриття злочинів (від грецьк. daktuloz – палець і skopeo – дивлюся, розглядаю).

Основними властивостями папілярних ліній є **індивідуальність, відносна стійкість та відновлюваність**. Індивідуальність папілярних візерунків полягає в тому, що в кожній людині на кожному пальці вони особисті і ніколи не повторюються. Стійкість проявляється в тому, що папілярні лінії утворюються на третьому місяці розвитку плоду людини і зберігаються під час всього життя. Змінюються лише розміри, але не взаєморозташування та будова окремих деталей. Відновлюваність – це здібність візерунка відновлювати зовнішній вид після пошкодження епідермісу.

В залежності від конфігурації центрального потоку папілярні візерунки поділяються на три основних типа: дугові, петльові, завиткові.

Дугові узори характеризуються тим, що папілярні лінії дистального потоку в центральній частині мають форму дуги. Вони починаються біля одного краю узору, потім спускаються біля іншого його краю. Центральний потік папілярних ліній в дугових узорах відсутній, тому папілярні узорі такого типу не мають дельт. Вони найпростіші за будовою і зустрічаються рідко (біля 5 відсотків від загальної кількості візерунків). Дугові узорі в залежності від особливостей малюнка центральної частини поділяються на такі види : прості, шатрові, ялинкоподібні, хибнопетлеві, хибнозавиткові, з невизначеним центром.

Петльові узорі характеризуються тим, що папілярні лінії центрального потоку піднімаються догори, потім вигинаються, утворюючи петлю, і повертаються до того ж краю фаланга. Петльові візерунки мають тільки одну дельту. Вони поділяються на ульнарні (основи петель звернені до мізинця) і радіальні (основи петель звернені до великого пальця). Розрізняють такі види петлевих візерунків: прості, половинчаті, замкнуті, вигнуті, паралельні, зустрічні, рівнобіжні петлі. Петльові візерунки становлять близько 65 відсотків від загальної кількості.

Завиткові узорі відрізняються найскладнішою різноманітною будовою. Центральний потік папілярних ліній має вигляд концентричних кілець, овалів, спіралей тощо. Вони становлять біля 30 відсотків від загальної кількості папілярних узорів, можуть мати від двох до семи дельт. Завиткові візерунки поділяються на кругові, овальні, спіралеподібні, неповні, петлі спіралі, петлі клубки, петлі ракетки.

Дуговий узор

Петльовий узор

Завитковий узор

До загальних ознак відносяться:

- а) тип і вид папілярного узору;
- б) будова центральної частини узору;
- в) наявність, кількість, розташування дельт;
- г) щільність, крутизна і ширина папілярних ліній.

До окремих ознак будови папілярних ліній відносяться:

- а) початки та закінчення папілярних ліній;
- б) злиття та роздвоєння папілярних ліній;
- в) фрагмент папілярної лінії;
- г) місточки;
- д) крапка;
- е) острівки (або глазок);
- ж) крючок;
- з) зустрічне положення папілярних ліній;
- і) розрив папілярної лінії.

До окремих ознак належать також особливості, притаманні самим папілярним лініям: вигини, потовщення, потоншення папілярних ліній, а також пошкодження дерми – шрами, рубці.

Способи і засоби виявлення, вилучення та фіксації слідів рук.

Для того, щоб успішно вирішувати завдання, пов'язані з виявленням слідів рук, необхідно мати уявлення про механізм утворення таких слідів.

Найпростішим способом виявлення слідів рук є **візуальний** (оптичний) спосіб. Цим способом виявляються видимі та маловидимі сліди, у тому числі об'ємні, забарвлені пилові, а також потожирові на глянцевиx поверхнях. До прийомів оптичного способу відносяться: освітлення та огляд поверхні предмета під різним кутом; огляд прозорих предметів на просвіт; застосування різких світлофільтрів; опромінення ультрафіолетовим промінням.

Фізичні способи виявлення слідів застосовуються для пошуку невидимих та посилення маловидимих слідів. Ці способи базуються на тому, що потожирові виділення тривалий час повністю не висихають, що дає змогу їм утримувати частини інших речовин, які використовуються під час обробки слідів. Таким чином відбувається забарвлення і перетворення невидимих слів у видимі. До фізичних способів, які набули широкого розповсюдження в практичній

діяльності, можна віднести обробку (забарвлювання) предметів порошками, виявлення парами йоду, виявлення слідів за допомогою окопчення.

Хімічні способи застосовуються для виявлення невидимих слідів рук. Виявлення відбувається в результаті реакції між окремими складовими частинами потожирової речовини відповідним реактивом, який викликає її забарвлення. Як правило, хімічні способи застосовуються в лабораторних умовах. Найчастіше застосовується 5-10 відсотковий розчин азотнокислого срібла у дистильованій воді та 0,2 - 2 процентний розчин нігідрину в ацетоні або спирті.

Правила поводження з предметами, на яких виявлені сліди рук.

У роботі по виявленню слідів рук важливе значення має дотримання правил поводження з предметами, на яких ці сліди знаходяться, щоб не допустити пошкодження або знищення слідів або появи нових, які не мають відношення до події.

Оглядаючи предмети, треба тримати їх лише за ті місця, на яких не могли бути залишені злочинцем сліди рук (наприклад, внутрішні поверхні, дно посудини); за частини предмета, які мають обмежену поверхню (краї, грані, ребра); за місця, поверхня яких виключає можливість виявлення слідів рук (шершаві, сильно пошкоджені корозією ділянки тощо).

Порядок дактилоскопіювання живих осіб і трупів.

При **дактилоскопіюванні живих осіб** на гладку пластинку видавлюють невеличку кількість друкарської фарби і розкочують її гумовим валиком. Дактилоскопійованому пропонують вимити руки теплою водою з милом, після чого нігтьові фаланги всіх пальців прокочують від краю до краю по пластинці з фарбою, потім у тому ж порядку прокочують їх у спеціально зазначених місцях на дактилокарті. Після прокочування на дактилокарту наносять контрольний відбиток чотирьох пальців одночасно (крім великого, що прокочується окремо в спеціально відведеній графі), який допомагає перевірити, чи нанесені окремі відбитки пальців на відповідні місця дактилокарти, і визначити, якою рукою і яким пальцем залишений відбиток на місці події.

Дактилоскопіювання трупа має свої особливості. Фарбу з пластинки за допомогою гумового валика наносять на пальці, а потім прокочують кожний палець окремими квадратиками паперу, покладеними на сірникову коробку. Аркуші паперу з відбитками пальців наклеюються на відповідне місце дактилокарти. Контрольний відбиток не робиться. Дактилоскопіювання трупа, який знаходиться в стані сильного трупного очочення, або який піддався гнилісним змінам чи міцерації, треба доручити фахівцю в галузі судової медицини.

Підводячи підсумок по даному питанню, варто зазначити, що сліди рук та ніг людини складають більшість з усіх слідів, що вилучаються на практиці під час оглядів місць події. Також сліди пальців рук складають основу найбільш розповсюдженої та основної України системи дактилоскопічної реєстрації злочинців. Саме тому, знання засобів та методів виявлення, фіксації та вилучення слідів рук дуже важливі в діяльності поліції при розслідуванні злочинів.

3. СЛІДИ НІГ ТА ВЗУТТЯ ЛЮДИНИ.

Сліди ніг і взуття – це відбитки морфологічних особливостей будови шкіряного покриву ніг або рельєфу підошви взуття. Види слідів ніг поділяються на об'ємні і поверхневі (нашарування і відшарування, видимі і невидимі), статичні та динамічні. Об'єктом трасологічного дослідження можуть бути сліди ніг людини, сліди взуття і доріжка слідів.

Підошва взуття, вилученого у підозрюваного

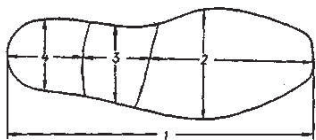

Гіпсовий зліпок підошви взуття, яким залишено слід на місці події

На місці події може бути виявлено одиничний слід або кілька послідовно залишених слідів ніг чи взуття. Доріжка слідів ніг – це група слідів ніг людини, яка складається з кількох (три і більше) послідовно розташованих відбитків босих ніг або взуття. Елементи доріжки слідів ніг:

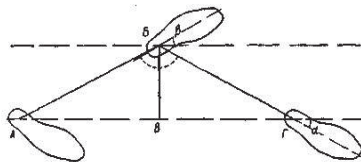
- лінія напрямку руху;
- лінія ходьби;
- довжина кроку;
- ширина кроку;
- кут розвороту стопи.

Доріжка слідів ніг має діагностичне значення (дає змогу зробити висновок про напрямок, швидкість і характер пересування, зріст, стать, фізичний стан і приблизний вік, фізичні вади).

Слід взуття:

- 1 – довжина сліду;
- 2 – довжина і ширина підметки;
- 3 – довжина і ширина проміжної частини;
- 4 – довжина і ширина підбора.

Доріжка слідів ніг:

- АБГ – лінія ходьби;
- АБ – довжина кроку лівої ноги;
- БГ – довжина кроку правої ноги;
- БВ – ширина кроку;
- АВГ – довжина кроку;
- α – кут розвороту кроку правої ноги;
- β – кут розвороту кроку лівої ноги.

Сліди босої ноги відображаються в вигляді папілярних ліній, які утворюють певні візерунки, і питання виявлення, вилучення, фіксації цих слідів розглядаються в розділі дактилоскопії. Під час огляду одиночного сліду взуття підлягають вимірюванню такі параметри:

1. Довжина сліду.
2. Довжина і ширина підметки.
3. Довжина і ширина проміжної частини.
4. Довжина і ширина підбора.

Стежка слідів ніг – це група слідів ніг людини, яка складається з кількох (три або більше) послідовно розташованих відбитків.

Елементи стежки наступні:

1. Напрямок руху.
2. Лінія ходьби.
3. Ширина кроку.
4. Довжина кроку правої ноги.
5. Довжина кроку лівої ноги.
6. Кут розвороту лівої стопи.
7. Кут розвороту правої стопи.
8. Кут кроку.

Завжди необхідно намагатися вилучити слід разом з предметом – носієм. Якщо це неможливо, необхідно скопіювати сліди з використанням технічних засобів.

Виготовлення зліпків. Після фотографування та опису в протоколі слідів з них виготовляються зліпки, використовуючи при цьому гіпс, парафін, полімерні матеріали.

Інформація про злочин і злочинця, яка може бути одержана при огляді слідів ніг на місці події.

Їх вивчення на місці події дозволяє:

- прослідкувати шляхи руху злочинців, організувати їх переслідування та розшук;
- знайти на шляху руху злочинців інші сліди та речові докази;
- зробити висновок про кількість злочинців;
- надати орієнтуючу інформацію про особу, яка залишила сліди – стать, зріст, приблизний вік;
- зробити висновок про фізичний стан (стомленість, сп'яніння, кульгавість);
- визначити манеру пересуватися: особливості ходи, бігу, розподіл навантаження рівномірно, на внутрішню або зовнішню частину стопи;
- визначити вид, фасон, розмір, ступінь зношеності взуття;
- ототожнити взуття за залишеним слідом.

Підводячи підсумок розглядуваному питанню, зазначимо, що у слідчій практиці сліди ніг людини зустрічаються значно рідше, ніж сліди рук, однак їх криміналістичне значення досить велике на початковому етапі розслідування саме для вирішення діагностичних завдань, які були нами окреслено.

Сліди підшви взуття на одязі, вилученому на місці події

4. ВИДИ І МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ СЛІДІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ. ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТИПУ І МОДЕЛІ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ.

Сліди транспортного засобу – це сліди, які відображають зовнішню будову частин транспортного засобу:

- *сліди відображення* (коліс на ґрунті; бамперу на об'єктах дорожньої обстановки);
- *сліди – предмети*, що відокремились від транспортного засобу (частки фарного скла, фарби автомобіля);
- *сліди – речовини* (плями мастила, бензину, тосола).

За слідами транспортного засобу можна визначити:

- групову належність (тип, марку, модель);
- ототожнити транспортний засіб або його частину;
- встановити деякі обставини події (напрямок руху, довжину шляху гальмування, швидкість гальмування, механізм і характер ушкоджень та інше).

Гіпсові зліпки протекторів шин, якими залишено сліди на місці події

Ознаки, по яких можна визначити напрямок руху транспортного засобу:

Матеріальні сліди, які залишаються на місці дорожньо-транспортної події і по яких визначають напрямок руху транспортного засобу, поділяють на **три групи**:

1. Сліди контакту коліс і ходової частини транспорту.
2. Сліди контакту виступаючих частин транспортного засобу.
3. Сліди вантажу, що перевозиться.

Сліди контакту коліс і ходової частини транспорту відображають напрямок руху за наступними ознаками:

- якщо транспорт з великою швидкістю переїжджає через калюжу,

бризки летять убік і вперед, утворюючи певний кут до напрямку руху. При цьому бризки розташовуються віялом, розкритим у бік напрямку руху;

- якщо колесо переїжджає невелику пляму барви, бруду, то кожний наступний його слід поступово убуватиме по ходу транспорту, оскільки з кожним відбитком виснажується барвна речовина. Аналогічні утворюються пилові сліди: на початку слід «жирний», а за напрямком руху його забарвлення поступово виснажується;

- в об'ємному сліді (в'язка глина, вологий сніг) на дні утворюються сліди тиснення, відображаючи форму рисунка протектора шини, а на стінках сліду – ознаки, що вказують напрямок руху. При обертанні колеса за стрілкою годинника і русі його вправо на стінках сліду утворюються дугоподібні борізки і валики (сліди ковзання), розташовані у вигляді віяла, вершина якого звернена у бік напрямку руху транспорту;

- під час екстреного гальмування утворюється слід ковзання («юза»). При цьому кінець сліду різко обірваний і звернений у бік руху автомашини. Початок такого сліду є переривистим унаслідок часткового повертання колеса на початку гальмування;

- деякі типи рисунків протектора шини також вказують на напрямок руху. При правильно змонтованих шинах кут деталей рисунка розкритий у бік напрямку руху;

- при обертанні колеса пил, пісок, сніг відкидаються назад і вбік, утворюючи по краях бігової доріжки віялоподібні відкладення, звернені вершиною у бік напрямку руху. На дні такого сліду іноді утворюються зрушення у вигляді уступів, початок яких вказує на напрямок руху транспортного засобу;

- при переїзді колесом через тонку гілку, прутик окремі невеличкі тонкі палички і навіть соломинки переламуються і утворюють кут, розкритий у бік руху транспорту;

- транспортний засіб, що рухається по траві, залишає слід трави, прим'ятої у бік руху, а при повороті колеса (пробуксовуванні) трава, навпаки, в цьому місці буде прим'ята у протилежний бік;

- при переїзді колесом транспорту каменя, металевого чи дерев'яного предмета, який частково знаходиться в ґрунті, звичайно з боку, протилежного напрямку руху, утворюється невеличкий зазор внаслідок зрушення предмета уперед;

- на крутих поворотах транспортного засобу, наприклад при об'їзді перешкоди, що несподівано виникає на проїжджій частині, кут розходження буде більший, ніж кут сходження, тобто транспортний засіб рухається у бік кута сходження;

- при різкому гальмуванні ґрунт осипається з різних частин машин, головним чином бризкових, і утворює форму трикутника, зверненого вершиною у бік напрямку руху. При цьому відзначається, що на вершині трикутника відкладаються більш крупні частки ґрунту.

Сліди контакту частин транспортного засобу, що виступають, частіше за все утворюються на вертикально розташованих предметах дорожньої обстановки, з якими відбулося зіткнення або наїзд. Сліди частин, що виступають, залежать від форми руху: при прямолінійному русі утворюються сліди тиснення, а при прямолінійно поступальному – сліди ковзання.

Сліди вантажу, що перевозиться. Розташування осипання вантажу, що перевозиться, частин, які відділилися від машини, краплин рідини і масла, що підтікають із картера, рідкого вантажу, що виплескується і витягується у бік транспорту, дають змогу судити про напрямок руху.

Таким чином, з використанням транспортних засобів на сьогодні вчинюється практично кожний злочин, особливо крадіжки – для вивезення майна, насильницькі злочини – для швидкого зникнення злочинців з місця події, дорожньо-транспортні пригоди тощо. Вміння аналізувати та вилучати сліди транспортних засобів є однією із складових знань співробітників МВС, які ведуть боротьбу зі злочинністю.

5. ВИДИ І МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ СЛІДІВ ЗЛАМУ І ІНСТРУМЕНТІВ.

Зламування – це дія, яка полягає в пошкодженні, повному або частковому руйнуванні перешкоди, що забезпечує доступ до сховища або приміщення.

Залежно від об'єктів злому *та інших обставин злочинцями застосовуються різні знаряддя злому, які можна поділити на* три групи:

1. Спеціально призначені або пристосовані для зламування (відмички, ломики, фомки тощо).
2. Предмети і інструменти побутового та виробничого призначення (молотки, сокири, монтировки тощо).
3. Предмети, які випадково опинилися на місці події (відтинки металевих труб, металеві прутки тощо).

Залежно від виду знаряддя, яке застосовувалось, розрізняють сліди:

- віджиму;
- удару;
- розрубку;
- зустрічного різання (ножиці, кусачки);
- розпили;
- свердлення.

Сліди тиснення утворюються при віджимі, ударі. Удар характеризується миттєвою дією навантаження на матерії перешкоди, а при віджимі сила дії збільшується поступово. **Віджим** – найпоширеніший спосіб зламування. Як знаряддя злому при віджимі злочинці використовують досить міцні предмети – ломики, монтировки, цвяходери, викрутки тощо.

Сліди віджиму на коробі дверей.

Навісний замок з розпиляною дужкою.

Сліди ковзання (тертя) виникають тоді, коли знаряддя злому діє на перешкоду під кутом, перемішуючись по ній. Сліди різання утворюються в результаті дії на матеріал перешкоди ріжучого краю знаряддя злому.

Сліди розпили утворюються при використанні під час здійснення злочину ножівок по дереву та металу. У них, як правило, не відображаються ідентифікаційні ознаки інструмента, тому встановити за слідами розпили конкретний екземпляр інструмента неможливо.

Сліди свердлення виникають при застосуванні свердлильних інструментів, мають вигляд круглих отворів, діаметр яких приблизно дорівнює діаметру свердла. Кожний вид свердла має свої особливості, які знаходять відображення на стружці та дні не наскрізного отвору.

Підводячи підсумки за розглядуваним питанням, зазначимо, що зламвання є одним з видів усування перешкод з боку злочинців при крадіжках з квартир, офісів, складів тощо. З кожним роком, на жаль, способи та засоби зламвання з боку злочинців вдосконалюються. Тому завдання міністерства

внутрішніх справ - знати ці способи і вміти ефективно протидіяти злочинності. У переважній більшості замків основною деталлю є ригель, що діє як основний блокуючий елемент конструкції.

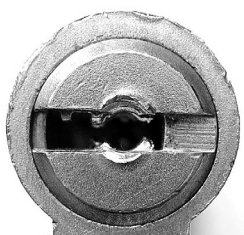
6. НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНІ ВИДИ ЗАМКІВ ТА ЇХ УСТРІЙ. ВИДИ ПЛОМБ ТА СПОСОБИ ЇХ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНЦЯМИ.

Замки класифікуються:

- а) за способом кріплення до об'єкту, що замикається – врізні, накладні і навісні;
- б) за цільовим призначенням – дверні, меблеві, сейфові, автомобільні та інші;
- в) за конструкцією механізму, що замикає – пружинні, сувальдні, циліндрові, гвинтові, із шифрованою системою запирання.

Способи злому і відмикання замків, що застосовуються злочинцями:

- через замкову шліну шляхом безпосереднього впливу на механізм замка (ригель, пружина й ін.). При цьому використовують підібраний ключ, відмичку, сторонній предмет;
- шляхом впливу на ригель зовні.

Частини механізмів замків зі слідами впливу сторонніх предметів

Огляд, фіксація і вилучення замків, знарядь злому й інструментів на місці події. Сліди знарядь злому й інструментів утворюються переважно внаслідок механічної взаємодії, тому вони майже завжди об'ємні та видимі, за винятком мікрослідів та слідів нашарування.

Фіксація слідів знарядь злому здійснюється загальноприйнятими способами: описанням в протоколі огляду місця події, фотографуванням, складанням схем, замальовок. Найкращим способом вилучення слідів є вилучення їх разом з предметом або його частиною; оскільки слід у даному разі доступний для дослідження, у ньому немає викривлень, що дає змогу забезпечити широке використання в натурних колекціях слідів знарядь злому.

Виявлені на місці події знаряддя злочину фіксують також, як і сліди: протоколюванням, вимірюванням, фотографуванням.

При огляді замка встановлюють механізм злому і з урахуванням цього виявляють і фіксують сліди для наступного визначення виду знаряддя, що застосовувалося. Поряд із замком оглядають і прилягаючі до нього ділянки дверей, приміщення і місцевість у цілому. Після цього фотографують як замок, так і виявлені сліди. При описі замка в протоколі огляду відображають відомості про його форму, розміри, матеріал, із якого він виготовлений (колір металу), маркировочні позначки (заводські клейма), виявлені сліди, їх форму, розмір, місце розташування. Разом із замком вилучають його частини, опилки та ін. Ніяких дій по випробуванню механізму замка (відкриванню, закриванню) не роблять, тому що це може призвести до утворення нових слідів.

Види пломб та способи їх розкриття злочинцями.

Трасологічними об'єктами є також захисні пристрої – пломби. Їх навішують на двері, складові приміщення, сховища, вагони контейнерів та ін. Виготовляють пломби з свинцю, жерсті, пластмаси, алюмінію й інших матеріалів. Пломбування складається з прикріплення пломби за допомогою мотузки або дроту і зтиснення її пломбінатором, що лишає на поверхні пломби визначений відбиток (букви, цифри або знаки).

Різновиди сучасних пломб

При огляді пломби або запорно-пломбувального пристрою в протоколі фіксують форму, розмір, матеріал, з якого вони виготовлені, наявні на ній позначки і відбитки. Особливу увагу звертають на наявність слідів вскриття та повторного обжима пломби: сліди розширення отворів, через які просовувалась мотузка, подрипини й інші uszkodження, або сліди механічної дії на елементах механізму фіксації запорно-пломбувальних пристроїв. Після фіксації в протоколі пломбу фотографують і знімають. Для цього мотузку або дріт розчленовують так, щоб не ушкодити слідів. Вилучену пломбу, пломби аналогічного матеріалу (для експериментів), мотузку або дріт, пломбінатор або знаряддя, використане для стиску, спрямовують на експертизу.

Таким чином замки та пломби є вагомими засобами протидії незаконному доступу до приміщень. Удосконалення замикаючих пристроїв – одне з завдань профілактичного характеру у протидії крадіжок. Знання сучасних замикаючих пристроїв та способів їх відмикання дуже необхідно при розслідуванні злочинів проти власності.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Кожний злочин, уявляючи собою складну систему взаємодії та причинно-обумовлених учинків (дій-бездіяльності) суб'єкта злочину, спричинює певні зміни у навколишньому середовищі. Відображенням злочинних дій є матеріальні та ідеальні сліди. Уміння «читати» різноманітні сліди, які ще на зорі криміналістики іменували «німими свідками» злочину, складає одну з головних умов ефективної діяльності слідчого з розкриття та розслідування злочинів. Як було показано вище, значення слідів у розкритті та розслідуванні злочинів важко переоцінити.

Вивчення різноманітних слідів, розробку засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та використання їх як джерел доказової інформації становить основний зміст однієї з головних галузей криміналістичної науки, що отримала назву «трасологія». Сліди, перебуваючи у причинному зв'язку зі злочином, містять інформацію щодо окремих обставин злочинного діяння, конкретних дій злочинця та використаних ним засобів, у результаті взаємодії яких і виникнули сліди. От чому сліди є важливим засобом встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Для їхнього вивчення іноді достатньо життєвого досвіду, але досвід показує, що частіше для цього необхідно використовувати спеціальні криміналістичні знання, а іноді й знання в галузі хімії, фізики, біології тощо.

ТЕМА: КРИМІНАЛІСТИЧНА ГАБІТОЛОГІЯ.

1. Поняття та значення габітології у правоохоронній діяльності. Історичні аспекти її формування.
2. Джерела отримання інформації про ознаки зовнішності відомих та невідомих осіб.
3. Загальна характеристика способів, методів та засобів фіксації ознак зовнішності людини.
4. Правила та порядок опису за методом словесного портрету.

ВСТУП

В процесі розслідування злочину центральним елементом вивчення, дослідження, безумовно є людина. По-перше, це особа, яка вчинила злочин, а також потерпілий, свідки тощо.

Встановлення зовнішніх ознак суб'єктів здатне створити умови для вирішення низки завдань у процесі судочинства.

Вироблені протягом більш ніж ста років наукові методи криміналістичного вчення про ознаки зовнішності людини можуть успішно використовуватися з метою розшуку встановлених та невідомих злочинців, пошуку безвісти зниклих осіб, установленні особистості невідомих трупів, ідентифікації особистості по різних об'єктивних відображеннях і облікових даних.

Необхідність в ідентифікації особистості може виникнути й у цивільному процесі, наприклад, при впізнанні людей, що з'явилися після тривалої безвісності відсутності, при розшуку відповідачів, що ухиляються від сплати аліментів тощо.

1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ГАБІТОЛОГІЇ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ.

Ототожнення людини за ознаками зовнішності можливо внаслідок наявності у кожної особи притаманної лише їй індивідуальної сукупності ознак, що відрізняють її від інших людей і навіть близьких родичів. *Індивідуальність* проявляється у неповторності форм, розмірів та особливостей зовнішніх частин тіла. Сполучення елементів з характерними ознаками створює індивідуальну сукупність прикмет, що забезпечують можливість виділення кожної людини серед багатьох інших та її ототожнення.

Таким чином, **ознаки зовнішності людини** мають наступні **властивості**:

- **індивідуальність** (неповторність форм, розмірів та особливостей ознак, що створюють індивідуальну сукупність прикмет);
- **відносна стійкість** (незмінюваність ознак зовнішності людини у певний проміжок часу);
- **рефлекторність** (властивість фіксуватись у різних відображеннях, пам'яті людей).

Криміналістика вивчає ознаки зовнішності людини, закономірності зміни їх у часі, способи і засоби фіксації і використання для розшуку й ототожнення особи. Назву галузі криміналістичної техніки, що займається вивченням зовнішності людини, – «**габітологія**» – утворено із двох слів – «*habitus*» (зовнішність) і «*logos*» (вчення).

Сучасні основні напрямки використання ознак зовнішності людини у правоохоронній діяльності можна визначити наступним чином (**значення габітології**):

- розшук відомих осіб, які переходять від слідства й суду або втекли з місць позбавлення волі,
- розшук невідомих злочинців,
- розшук безвісти зниклих осіб та встановлення особистостей невідомих трупів,
- пред'явлення для впізнання живих осіб та трупів,
- перевірка особистості затриманої чи іншої особи,
- перевірка документів,
- реєстрація осіб, що вчинили злочини,
- експертне дослідження фотознімків для ототожнення особи,
- складання композиційних портретів невстановлених злочинців за показаннями потерпілих і очевидців,
- відновлення (реконструкція) прижиттєвого вигляду людини по кісткових залишках (черепу) тощо.

Отже, габітологія – галузь криміналістичної техніки, яка включає систему теоретичних положень щодо зовнішніх ознак людини, сукупність методів та науково технічних засобів, що забезпечують збір, дослідження та використання цих ознак з метою ототожнення особи у кримінальному судочинстві.

2. ДЖЕРЕЛА ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОЗНАКИ ЗОВНІШНОСТІ ВІДОМИХ ТА НЕВІДОМИХ ОСІБ.

Джерелами отримання відомостей про зовнішні ознаки людини перш за все є інформація, зафіксована в результаті виконання слідчих (розшукових) дій, а також отримана при проведенні оперативно-розшукових заходів та інших дій. Певні дані щодо зовнішніх ознак людини можна одержати з криміналістичних та оперативних обліків, при вивченні колекцій слідів та інших речових доказів.

Класифікація джерел інформації про ознаки зовнішності людини.

1) за видами об'єктів-носіїв інформації виділяють наступні групи джерел:

- **люди** (очевидці події – свідки, потерпілі, інші підозрювані чи обвинувачені; особи, з якими людина спілкується постійно вдома (родичі) та на роботі чи у навчанні; особи, з якими людина спілкується тимчасово – сусіди за місцем проживання, співробітники та адміністрація різного роду установ, підприємств і організацій тощо);
- **документи** (матеріали кримінальних, кадрових та інших справ; документи медичних установ, військкоматів тощо);

▪ **наглядні зображення** (об'єктивні – фото , кіно , відео , рентгенівські зображення, посмертні маски; суб'єктивні – художні портрети, малюнки, композиційні портрети, пластичні реконструкції обличчя по черепу);

▪ **кістки та інші залишки людини.**

2) за ступенем достовірності інформації виділяють:

▪ **об'єктивні джерела** – сама людина, а також фотознімки, рентгено- і флюорограми, кінофільми, відеозаписи, посмертні маски, зліпки з окремих частин тіла (вушних раковин, кистей рук, ступней ніг тощо) та кісткові залишки;

▪ **суб'єктивні джерела** – уявні образи; малюнки; композиційні портрети; пластичні реконструкції обличчя по черепу; описи, виконані довільно або по системі «словесного портрету»;

3) за характером сприйняття інформації джерела умовно можна поділити на:

▪ **первинні** (дозволяють отримувати безпосередню уяву про риси зовнішності людини);

▪ **вторинні** (дозволяють отримати опосередковану уяву про риси зовнішності);

▪ **змішані** (дозволяють отримати безпосередню та опосередковану уяву про зовнішній вигляд людини).

До **первинних** джерел інформації відносять:

а) результати спостереження оперативним працівником або слідчим ознак зовнішності суб'єктів, які входять у коло осіб, що перевіряються по даному провадженню. Спостереженням установлюють загально-фізичні, анатомічні й функціональні ознаки. При цьому часто виявляють особливі прикмети;

б) невпізнані трупи, частини розчленованих трупів, кісткові залишки, особливо череп і зуби, які несуть вагомий в криміналістичному відношенні відомості про загиблу людину. Нерідко необхідну інформацію отримують із названих об'єктів у ході судово-медичних, антропологічних, криміналістичних і інших експертиз;

в) фотоальбоми, що ведуться в міністерстві внутрішніх справ на осіб, схильних до здійснення тих або інших протиправних діянь;

г) зображення ознак зовнішності й частин тіла людини на фотознімках, фотомонтажах, кінострічках і відеозаписах, рентгено- і флюорограмах, що вилучаються при обшуках або при тимчасовому доступі до речей та документів чи надаються зацікавленими громадянами, адміністраціями установ тощо.

До **вторинних** джерел інформації варто віднести:

а) заяви, листи й повідомлення окремих громадян або посадових осіб, де містяться повні або часткові описи зовнішнього вигляду розшукуваних людей;

б) протоколи слідчих дій (допитів, пред'явлення для впізнання, освідування, оглядів трупів тощо). Вони можуть містити опис ознак зовнішності або прями вказівки на них;

в) інформаційно-пошукові дані, орієнтування, пошукові листи, плакати, де міститься підсумований виклад відомостей про ознаки зовнішності розшукуваних осіб;

г) історії хвороб, що зберігаються в поліклініках, лікарнях і медичних диспансерах. В історіях хвороб виявляють дані про перенесені захворювання,

хірургічні втручання, локалізацію переломів, особливості кісток скелета й черепа, різні аномалії, результати антропологічних вимірювань тощо;

д) матеріали з установ побутового обслуговування населення (швейних ательє, пунктів прокату спортінвентарю, косметологічних кабінетів тощо), де можна отримати окремі дані про деякі ознаки зовнішнього вигляду громадян, які зверталися туди, наприклад, про розміри частин їх тіла, зачіски, помітні прикмети і т. ін.;

е) надані зацікавленими особами художні й графічні зображення зовнішнього вигляду розшукуваних людей.

Змішані джерела інформації про ознаки зовнішності включають:

а) архівні кримінальні провадження й особисті справи на осіб, що відбувають покарання. У матеріалах є описи ознак зовнішності засуджених осіб, їх пізнавальні фотознімки;

б) оперативно-розшукові матеріали, що зосереджують описи або фотозображення (часто те й інше) ознак зовнішності осіб, які можуть становити інтерес для розкриття й розслідування злочинів;

в) дані криміналістичної реєстрації осіб, що сховались від суду й слідства, оголошені у розшук, зникли безвісти, інформація щодо невпізнаних трупів. У матеріалах реєстрації можуть бути не тільки описи зовнішності зареєстрованих людей і трупів, але й пізнавальні фотознімки.

4) за характером відображення інформації виділяють:

- **матеріальні;**
- **ідеальні** джерела.

Матеріальні джерела, які достатньо повно відображають зовнішній вигляд людини або окремі її частини, зустрічаються рідко.

Таким чином зазначимо, що в процесі розслідування злочинів особливу увагу необхідно приділяти об'єктивним джерелам інформації, оскільки вони є найбільш конкретними, достовірними, здатні стати речовим доказом.

3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ, МЕТОДІВ ТА ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ ОЗНАК ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ.

Способами та методами фіксації ознак зовнішності людини є

- **опис (метод словесного портрету);**
- **фотографування (сигналетичний метод) та відеозапис;**
- **виготовлення мальованих і композиційних портретів;**
- **виготовлення об'ємних масок і моделей.**

1. Опис – один з найпоширеніших способів фіксації ознак зовнішнього вигляду людини. Опис буває **довільним** і **систематизованим** (по методу «словесного портрета»).

2. Фотографування та відеозапис є універсальними способами фіксації ознак зовнішності людини як кожен окремо, так і у сполученні. Зокрема, використання сигналетичного (пізнавального) методу фотозйомки дозволяє статично зафіксувати ознаки зовнішності людини з різних боків. Відеозапис має більші можливості, оскільки допомагає відтворити такі ознаки ще й у динаміці.

3. Мальовані й композиційні (синтетичні) портрети фіксують ознаки зовнішності розшукуваних осіб. Портрети створюються на основі показань очевидців, які могли спостерігати людину під час події або були знайомі з нею раніше.

Для виключення подібних помилок необхідно керуватись наступними правилами:

- при опитуванні очевидця не треба вносити у розмову додаткову інформацію щодо ознак розшукуваної особи, крім тієї, що самостійно була надана ним у розповіді;

- уточнюючи окремі елементи зовнішності, не рекомендується використовувати навідні питання в стверджувальній формі (наприклад: «А очі в нього були карі?»);

- бесіда повинна проходити в спокійній обстановці, без психологічного тиску на очевидця;

- якщо передбачається участь фахівця з портретної ідентифікації чи художника-портретиста, до його прибуття не треба демонструвати очевидцям будь-які зображення людини в цілому чи окремих елементів зовнішності (фотографії, малюнки, альбоми).

При створенні *мальованого портрету* фахівець (художник-портретист), відповідно до розповіді очевидця, малює ескізи окремих елементів зовнішності розшукуваного, на основі альбомів типових елементів зовнішності уточнює ці ескізи і потім створює єдиний мальований портрет, у котрий за необхідності очевидець також вносить корективи.

Композиційні портрети бувають двох видів: *фото-композиційні* та *мальовано-композиційні*.

Фото-композиційний портрет являє собою композицію зображення людини, складене з фрагментів фотозображень різних осіб. Кінцевий результат має вигляд фотознімка обличчя в фас.

Мальовано-композиційний портрет складається на підставі показань очевидців зі стандартних малюнків елементів зовнішності обличчя. Отриманий портрет має вигляд малюнка обличчя в фас.

4. Об'ємні маски й моделі використовують для фіксації елементів і ознак зовнішності померлих людей.

4. ПРАВИЛА ТА ПОРЯДОК ОПИСУ ЗА МЕТОДОМ СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТУ.

Метод словесного портрету представляє собою *послідовний опис ознак зовнішності людини, заснований на використанні системи науково розроблених уніфікованих термінів і визначень*.

Правила опису за методом словесного портрету наступні:

- *повнота опису* (фіксації підлягає якомога більша кількість ознак зовнішнього вигляду людини; особливо докладно й детально описуються зовнішні ознаки голови, обличчя людини, що пояснюється більшою розмаїтістю й доступністю таких ознак для безпосереднього спостереження. Разом з тим потрібно уникати зайвої, непотрібної деталізації ознак, що важко

індивідуалізувати, тобто таких, для характеристики котрих в описі застосовується категорія «середній»);

- **системність, послідовність опису** (в системі виділено низку окремих груп елементів зовнішності, котрі в описі розташовуються послідовно: *загально-фізичні, анатомічні, динамічні, супутні ознаки, особливі та помітні прикмети*; ознаки зовнішності описуються за правилами «від загального до часткового», а також «зверху й до низу»);

- **використання спеціальної термінології** забезпечує більш-менш стандартний опис ознак зовнішнього вигляду будь-якої людини, дозволяє уникнути незрозумілих та невизначених найменувань ознак та краще зрозуміти зміст опису;

- **опис ознак**, в першу чергу анатомічних, з *положень людини у «фас» та «профіль»*.

Крім того, анатомічні ознаки можуть характеризуватися *формою, величиною (розміром), положенням, кольором, ступенями симетрії та виразності*. Ряд елементів може бути охарактеризований *кількістю, наявністю (відсутністю)*.

Ознаки зовнішності визначають кількісно або якісно.

Форма – *загальний вигляд поверхні та зовнішніх меж елемента зовнішності*. Визначається візуально у двох положеннях – фас і профіль шляхом порівняння з певними геометричними фігурами: коло, овал, квадрат, прямокутник, трикутник. У профіль визначають контур ознаки, порівнюючи його з формою ліній: пряма, хвиляста, випукла, зігнута.

Величина – *характеристика розміру елемента зовнішності (висота, ширина, глибина, довжина, внутрішні та зовнішні пропорції)*.

Положення – *розташування ознаки в межах інших елементів зовнішності* (наприклад, зморшок на щоках), *стосовно сторін елемента* (праворуч, ліворуч, спереду, ззаду), *відносно вертикального або горизонтального напрямку* (наприклад, зморшка вертикальна чи горизонтальна, нахилена праворуч чи ліворуч).

Колір – *спектральна характеристика поверхні ознаки*.

Ступінь симетрії – критерій, що відображає *ступінь однаковості парних елементів зовнішності* (очей, кінцівок) *за їх ознаками*. При описі відзначають відмінність ознак парних елементів, тобто ступінь асиметрії (наприклад, права бров вище за ліву, права нога коротше за ліву).

Ступінь виразності – критерій, що *враховують, коли є стійкі уявлення про норму елемента зовнішності* (величину, форму, положення), *що описується* (наприклад, непропорційно довгі руки).

Кількість – *число однойменних елементів зовнішності*. Визначається точно.

Форма – *загальний вигляд поверхні та зовнішніх меж елемента зовнішності*. Визначається візуально у двох положеннях – фас і профіль шляхом порівняння з певними геометричними фігурами: коло, овал, квадрат, прямокутник, трикутник. У профіль визначають контур ознаки, порівнюючи його з формою ліній: пряма, хвиляста, випукла, зігнута.

Величина – *характеристика розміру елемента зовнішності (висота, ширина, глибина, довжина, внутрішні та зовнішні пропорції)*.

Положення – розташування ознаки в межах інших елементів зовнішності (наприклад, зморшок на щоках), **стосовно сторін елемента** (праворуч, ліворуч, спереду, ззаду), **відносно вертикального або горизонтального напрямку** (наприклад, зморшка вертикальна чи горизонтальна, нахилена праворуч чи ліворуч).

Кількість – число однойменних елементів зовнішності. Визначається точно.

Наявність (відсутність) – критерій, що має значення при характеристиці існування випадкового, непостійного чи штучного елемента зовнішності (наявність) чи бракування постійного, необхідного, природнього елемента (відсутність). Сама по собі наявність випадкового, штучного елемента має значення тоді, коли він займає певне місце (бугорки на вušних раковинах, ластовиння на спинці носу, накладні вії, пірсінг на щоці).

Зовнішні ознаки людини прийнято розподіляти на дві групи: **власні** та **супутні**. **Власні ознаки** притаманні людині та невід’ємні від неї, можуть змінюватись, але на протязі достатньо довгого часу.

Власні ознаки:

- статеві-вікові та расові чи національні належності особи, яку описують (або загально-фізичні ознаки);
- анатомічні (антропологічні) ознаки;
- функціональні (динамічні) ознаки;
- особливі та помітні прикмети.

Супутні ознаки також притаманні людині, але на протязі певного періоду, котрий вона визначає самостійно, відповідно до певних умов. Людина може впливати на якісно-кількісний стан своїх супутніх ознак. Супутні ознаки – це предмети, що використовує та носить на собі людина.

Супутні ознаки умовно поділяють на дві підгрупи:

- **постійні** (предмети, що людина вимушена майже постійно носити на собі, оскільки вони дозволяють їй краще функціонувати, замінюють втрачені чи пошкоджені органи тощо – слухові апарати, протези, окуляри і т.ін.);
- **змінювані** (різні предмети одягу та інші речі відповідно до сезону року, дії кліматичних факторів, нахилів, соціального статусу особи тощо).

Порядок (схема) опису зовнішності людини складається з власних та супутніх ознак, що розташовані в наступній послідовності.

1. **Загально-фізичні ознаки.**
2. **Анатомічні ознаки.**
3. **Функціональні ознаки.**
4. **Супутні ознаки.**
5. **Особливі та помітні прикмети.**

Анатомічні ознаки – це природжені особливості форми, розміру і положення (локалізації) окремих частин тіла людини, що дозволяє виділити її як звичайне фізичне тіло. Фігура, зріст, форма обличчя, спинки носа, розмір чола, рота, будова шкіри на пальцях рук і підшвах ніг – все це зовнішні ознаки людини.

Анатомічні ознаки описуються за правилами «зверху до низу» та «від загального до часткового».

Порядок опису анатомічних (антропологічних) ознак:

№ з/п	1 порядок ознак	2 порядок ознак	3 порядок ознак	4 порядок ознак	5 порядок ознак	критерій характеристик и елемента (ознаки)	Характеристика елемента (ознаки)
1	фігура в цілому					тілобудова	худа, середня, щільна кремезна, атлетична
						зріст	маленький, низький, середній, високий
2		голова в цілому				за розміром	велика, середня, маленька
3			Волосся			за формою	пряме, хвилясте звивисте
						за кольором	чорне, каштанове, русаве, руде
4			Обличчя			за формою	кругле, овальне, квадратне, трикутне
						за відношенням ширини й висоти	подовжене, середнє, широке
5				Чоло		за висотою	високе, середнє, низьке
						за шириною	широке, середнє, вузьке
6				Брови		за формою	прямі, дугоподібні, ламані, звивисті
						за положенням	високі, середні, низькі
7				Вії		за густотою	густі, середні, рідкі
						за довжиною	довгі, середні, короткі
8				Очі		за положенням	горизонтальні, впалі, випуклі, косонаружні, косовнутрішні,
						за формою	нормальні овальні, щелеподібні, трикутні, міндалеподібні
						за кольором	блакитні, сірі, зеленуваті, карі
9				Ніс		за висотою	довгий, середній, короткий
10				Рот		за положенням кутів	горизонтальне, припідняте, опущене

11			губи	за контуром кайми верхньої губи	прямий, звивистий, овальний
12			зуби	за розміром	крупні, середні, дрібні
13			Підборіддя	за формою	овальне, трикутне, квадратне
14		Вуха		за положенням	загальна, верхня, нижня відстовбурченість
15		Шия		за довжиною	довга, середня, коротка
16		Плечі		за положенням	горизонтальні, опущені
17		Груди			
18		Спина			
19		Руки			
20		Ноги			

Функціональні (динамічні) ознаки – це зовнішні прояви життєдіяльності людини.

До функціональних ознак відносять наступні:

1. **Осанка** – звичне положення тулуба та голови (звична поза людини). При характеристиці цієї ознаки відмічають положення голови стосовно тулуба (нахилена вперед чи назад, до лівого чи правого плеча), а також положення тулуба щодо горизонталі (спина пряма, сутула, горбата).

2. **Хода** – сукупність звичних автоматично виконуваних рухів тіла при ходінні (швидка, легка, з розкачуванням).

3. **Жестикуляція** – комплекс рухів, що супроводжують усну мову для надання їй більшої виразності. Це можуть бути рухи плечей, рук, іноді голови. При описі жестикуляції фіксують її темп (швидка, повільна), виразність (енергійна, стримана, жвава, в'яла тощо), характер жестів (вказівна, зображувальна).

4. **Міміка** – рух м'язів та елементів обличчя, вираз котрого змінюється залежно від емоційного стану людини (розвинена чи маловиразна; окремі прояви – підняття бровей тощо).

5. **Мова** – характеризуються власно мова, на якій розмовляє людини, її діалект, акцент, темп (швидка, повільна), характер (спокійна, збуджена), дефекти мовлення: наприклад, заїкуватість.

6. **Голос** – характеризуються темброві показники (бас, баритон, тенор, альт, дискант), сила (гучний, середній, тихий), чистота (чистий, дзвінкий, хриплий, глухий, сиплий).

7. **Манери поведінки** – стійки звички, що формуються в процесі життєдіяльності людини та представляють собою однаково, автоматично та неконтрольовано виконувани певні дії (наприклад, звичка тримати руки на стегнах, у кишені, гладити волосся тощо).

8. **Артикуляція** – відповідні рухи губ та язика під час мовлення (розвинена чи маловиразна).

Особливі та помітні прикмети. При описі анатомічних та функціональних ознак зовнішності людини важливе значення також має

виділення її особливих та помітних прикмет, до яких відносять: родимі плями, бородавки, татуювання, шрами, різноманітні зовнішні патології (подвійна (*заяча*) губа, зрощення пальців тощо), відсутність якої-небудь частини тіла або органу.

Слід зазначити, що метод словесного портрету представляє собою послідовний опис ознак зовнішності людини, заснований на використанні системи науково розроблених уніфікованих термінів і визначень. Порядок опису включає п'ять груп елементів зовнішності: загально-фізичні, анатомічні, динамічні, супутні ознаки, особливі та помітні прикмети, що фіксуються за правилами «від загального до часткового», а також «з верху й до низу».

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Практичні працівники не завжди ефективно виявляють та використовують дані щодо ознак зовнішності людини, котрі можна отримати з самих матеріалів кримінального провадження. Зокрема, в протоколах оглядів місць подій іноді наводяться окремі дані, що можуть указувати на різні ознаки зовнішності осіб, причетних до вчинення злочинів. Так, по елементах стежки слідів ніг, слідах рук, зубів, слідах шкіряного покриву окремих частин голови (наприклад, вушної раковини), по залишених особою та виявлених на місці події різних мікрооб'єктах чи предметах (наприклад, волоссю, окулярах тощо) у ряді випадків вдається судити про такі ознаки зовнішності причетної до події людини, як її стать, приблизний вік, зріст, розмір взуття, розміри кроків та кут розвороту стопи кожної з ніг, відсутність окремих зубів, форму вушної раковини, колір та інші параметри волосся, наявність патологій зору тощо.

ТЕМА: КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ, ВИБУХІВОК ТА СЛІДІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ.

1. Предмет судової балістики та основні об'єкти балістичних досліджень.
2. Поняття, класифікація ручної вогнепальної зброї.
3. Характеристика слідів пострілу. Їх значення в ході розслідування злочину.
4. Поняття та класифікація холодної зброї.

ВСТУП

Злочини, що мають відношення до використання зброї, вибухових речовин та пристроїв, у більшості випадків отримують значний резонанс у суспільстві. Це стосується не тільки замовних чи інших умисних вбивств, а й злочинів корисливо насильницького спрямування, низки посягань на громадську безпеку, зокрема, бандитизму (ст. 257 КК), терористичного акту (ст. 258), незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами (ст. 263 КК), інших.

Традиційно зброю розподіляють на вогнестрільну і холодну. В історичному розвитку застосування холодної зброї передувало вогнестрільній. Остання з'явилася з винаходом вибухових речовин (пороху та ін.).

Раніше питання вивчення вогнестрільної та холодної зброї були включені до єдиної галузі криміналістичної техніки під назвою «Криміналістичне дослідження зброї та слідів її застосування». Однак з 90-х років XX століття для вчинення злочинів все частіше стали використовуватися пневматичні, газові пістолети, атипову зброю, а також вибухові пристрої й вибухові речовини, що представляють особливу суспільну небезпеку.

5,56 мм автоматична гвинтівка.

1. ПРЕДМЕТ СУДОВОЇ БАЛІСТИКИ ТА ОСНОВНІ ОБ'ЄКТИ БАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Термін «**балістика**» походить від грецького слова «*ballo*» – кидати, метати і привнесений у криміналістику з військово-технічної науки. У військовій справі балістика – наука про політ снарядів при стрільбі, включаючи прямуювання кулі (шроту) як у каналі ствола (внутрішня балістика), так і після вильоту зі ствола зброї (зовнішня балістика).

Зазначимо найбільш розповсюджені (**основні**) **об'єкти дослідження судової балістики**:

- **ручна нарізна та гладкоствольна зброя** (стародавня і сучасна);
- **окремі частини і приладдя зброї** (наприклад, магазин, затвор, руків'я, шомпол, протирка, кобура тощо);
- **боєприпаси та їх компоненти** (патрони, кулі, гільзи, клетухи, капсули, порох);
- **перешкоди зі слідами застосування зброї**;
- **засоби, пристрої, інструменти, використані для виготовлення зброї чи спорядження боєприпасів** (наприклад, злитки свинцевих і інших металевих сплавів, форми для штампування шроту або куль, напівфабрикати, заготовки, креслення і зліпки окремих частин зброї, а також різноманітний інструмент);
- **предмети зі слідами зберігання зброї** (наприклад, замасковані під схованки книги, дерев'яні бруски тощо).

Завдання, що вирішуються під час **балістичних досліджень**, розділяються на дві категорії: **ідентифікаційні та діагностичні**.

До **ідентифікаційних** варто віднести:

- ототожнення зброї за вистріляними кулями, стріляними гільзами, шротом (наприклад, – чи з даної зброї відстріляна куля, стріляна гільза; з одного чи різних екземплярів зброї відстріляні дві кулі або гільзи, які виявлені в різних місцях тощо);
- встановлення групової належності зброї та боєприпасів, їх компонентів, частин (наприклад, до якого виду чи зразку належать патрон, куля, гільза; зі зброї якої моделі (системи) відстріляно дану кулю, гільзу тощо);
- ідентифікація шляхом установлення цілого по частиках (наприклад, чи були куля і гільза до пострілу частинами одного патрона; чи був паперовий клейтух частиною аркушу паперу тощо).

До **діагностичних** відносяться:

- визначення властивостей вогнестрільної зброї та боєприпасів до неї (чи є досліджуваний об'єкт вогнестрільною зброєю; чи є вогнестрільна зброя справною і придатною для стрільби; чи можна з даної зброї здійснити постріл без натискання на спусковий гачок тощо);
- встановлення окремих обставин застосування вогнестрільної зброї (наприклад, встановлення факту здійснення пострілу; визначення напрямку і дистанції пострілу, місцезнаходження особи, що стріляла; встановлення взаємного розташування зброї та перешкоди, кількості пострілів тощо).

Отже, **судова балістика** – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає ознаки вогнестрільної зброї та боєприпасів до неї, закономірності виникнення

слідів її застосування, розробляє засоби й методи виявлення, фіксації, вилучення та дослідження таких слідів для встановлення обставин вчинення злочинів, а також надає рекомендації щодо запобігання злочинам з використанням вогнестрільної зброї.

2. ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ РУЧНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.

Вогнестрільна зброя – це механічний пристрій багаторазової дії, призначений для ураження цілі снарядом, що викидається енергією газів, які утворюються при згорянні вибухової речовини.

Виділяють наступні **ознаки вогнестрільної зброї**:

1) **вогнестрільність**, тобто надання снаряду кінетичної енергії за рахунок високого тиску розпечених порохових газів, що утворюються при згорянні пороху. Разом з тим виштовхнути снаряд із ствола і передати йому достатню вражаючу силу можна й без вогню (горіння), наприклад стисненням повітрям, електромагнітною енергією. Нарешті, стріляти й уражати ціль можна й без снаряду – фізичною дією, наприклад рентгенівським, лазерним або нейтронним випромінюванням, але це зброя іншого класу, не вогнестрільна. Тож, зазначена ознака є основною, що відрізняє вогнестрільну від інших видів зброї (пневматичної, металльної тощо);

2) **наявність ствола** – трубки для спрямування снаряда і спалення вибухової речовини, причому один кінець ствола герметично закритий при пострілі. Якщо звернутись до історії виникнення вогнестрільної зброї (XIV століття), то слід зазначити, що перші її зразки (бомбарди, гаковниці, ручниці, петронелли) представляли собою досить короткі залізні чи бронзові трубки, склепані з окремих полос або цілком викувані з цілого шматка. Один кінець ствола був закритий наглухо або закінчувався металевим стрижнем, що іноді переходив у древко. На стінці ствола був невеликий отвір для запалювання порохового заряду за допомогою вогню (тіліючого гніту). Через декілька століть з'явилися більш складні казнозарядні та барабанні системи;

3) **наявність пристрою для запалювання вибухової речовини**; у перших зразків вогнестрільної зброї це був отвір, через який запалювався пороховий заряд. В сучасній зброї використовується патрон з капсулем. Останній після удару по ньому бойком (ударником) ініціює вибух порохового заряду;

4) **достатня уражаюча здатність**. Слідча практика налічує багато прикладів виявлення предметів, які являють собою майже копію вогнестрільної зброї, навіть стріляють, але не є вогнестрільною зброєю. Такі стріляючі об'єкти можуть бути заводського, кустарного або саморобного виготовлення. Разом з тим, іноді стріляючі об'єкти за зовнішнім виглядом і формою не схожі на зброю, але стріляють, мають уражаючу властивість і тому є вогнепальною зброєю.

5) **достатня міцність конструкції**. Зброя повинна зробити більше одного пострілу, тобто мати можливість повторного й неодноразового використання без внесення істотних змін до її конструкції.

Пістолет з кременінним запальним механізмом.

Патрони до нарізної вогнестрільної зброї у розрізі.

Слід бойка ударника на капсулі гільзи.

Обов'язковими конструктивними частинами (ознаками) вогнепальної зброї є ствол, замикаючий механізм та стріляючий (ударно-спусковий) механізм.

Ствол – це металева трубка, порожнистий циліндр. Передня частина стволу називається дулом, її торець (кінець) – дульним зрізом; задня частина стволу – це казенна частина, а її торець – казенний зріз. Усередині казенної частини стволу є патронник або камора для компонентів заряду. В патронник вкладають патрон з пороховим зарядом і снарядом. Внутрішні стінки ствола бойової і спортивної зброї мають гвинтоподібні повздовжні заглиблення, що роблять один виток від казенної частини до дульного зрізу. Такі заглиблення називаються **нарізами**, а виступи, що утворюються між ними, – **полями**.

Замикаючий механізм вогнестрільної зброї забезпечує замикання (герметизацію) простору, у якому відбувається згоряння порошу (у патроннику й стволі), а також відмикання стволу після пострілу – для перезарядження зброї.

Стріляючий (ударно-спусковий) механізм ініціює постріл шляхом удару по капсулю або фланцю денця гільзи. Ударні механізми бувають куркові (револьвер «наган» зразка 1895 р.), ударникові (пістолет Glock-17 калібру 9 мм), курково-ударникові (пістолет Макарова) і затворні (пістолет-кулемет Шпагіна).

Вогнестрільна зброя компоновки bull-pup (неповне розбирання)

Класифікуємо вогнестрільну зброю. В судовій балістиці це роблять за різними підставами.

Класифікація вогнестрільної зброї.

1. За ступенем автоматичності – автоматична, напіваавтоматична і неавтоматична.

В автоматичній зброї енергія вибухової речовини при згорянні здійснює зарядження, зведення затвору, а після пострілу – викидання гільзи. Якщо при натисканні на спусковий гачок здійснюється кілька пострілів, така зброя називається **автоматичною (самострільною)**.

Якщо при одному натисканні на спусковий гачок відбувається лише один постріл, потім викидання гільзи, зарядження та зброя знову готова до пострілу, її називають **напіваавтоматичною (самозарядною)**.

У **неавтоматичній** зброї перезарядження і зведення затвору здійснюються вручну. Так, для підготовки гвинтівки до стрільби слід відвести затвор назад, вставити патрон, дослати затвор до упора вперед і замкнути ствол.

2. За цільовим призначенням – традиційно розподіляють на **бойову, мисливську та спортивну**.

3. За способом виготовлення – заводська, кустарна, саморобна, перероблена.

4. За особливостями конструкції – стандартна, нестандартна, атипова.

5. За довжиною ствола — **короткоствольна** – довжина ствола 50 - 200 мм (пістолети, револьвери); **середньоствольна** – довжина ствола 200 - 300 мм (пістолети-кулемети, автомати, карабіни); **довгоствольна** – довжина ствола 450 - 850 мм (гвинтівки, ручні кулемети).

6. За кількістю стволів — **одноствольна** (пістолети, револьвери, гвинтівки, автомати тощо), **двоствольна, багатоствольна** (останні два різновиди більш характерні для мисливської зброї крім того, зброя може розрізнятися вертикальним та горизонтальним розташуванням стволів).

7. За калібром — **малокаліберна** (до 6,5 мм), **середньокаліберна** (6,5 – 9 мм) і **крупнокаліберна** (понад 9 мм).

8. *За будовою каналу ствола — нарізна* (у стволі наявні 4, 6, рідше 8 нарізів), *гладкоствольна* (без нарізів) і *комбінована* (гладкий ствол з нарізами у його дульній частині — «парадокс»).

9. *За способом заряджання — дульнозарядна, казнозарядна.*

10. *За кількістю зарядів — однозарядна, багатозарядна.*

3. ХАРАКТЕРИСТИКА СЛІДІВ ПОСТРІЛУ. ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ.

Сліди пострілу залишаються:

- *на зброї;*
- *на особі, що стріляла;*
- *на частинах патрону;*
- *на перешкоді, ураженій снарядом.*

Розглянемо їх окремо.

На зброї сліди залишаються завдяки нашаруванню продуктів згоряння вибухових речовин та складу капсуля. Основна їх маса виявляється у каналі ствола. Оскільки хімічний склад заряду визначає склад продуктів згоряння, це дозволяє експертним шляхом встановити марку порохового заряду та давність пострілу.

На особі, що стріляла, сліди залишаються в результаті осідання порохових газів на руках, голові, інших частинах тіла та одязі. Дослідження одягу та змивів з частин тіла дозволяє визначити, що людина використовувала вогнестрільну зброю.

Сліди на частинах патрону (кулі, гільзі) утворюються внаслідок їх взаємодії з різними частинами зброї в процесі заряджання, пострілу та викидання гільзи.

Перш ніж розглянути сліди на гільзі та кулі, треба вказати їх основні частини.

Поставимо гільзу на її торець, що називається денцем, та вкажемо **частини гільзи** зверху до низу, котрі можливо визначити на її зовнішній поверхні.

Складається наступна послідовність: **зріз, дульце, скат, корпус гільзи; каннелюра, кільцева проточка, фланець, денце**, посередині якого може знаходитись **капсуль**.

Будова кулі простіша. Зовні вона складається з **головної, ведучої, хвостової частин** та **денця**. Оболонкова куля складається з сердечника та оболонки. Існують також безоболонкові кулі, що мають монолітну конструкцію.

Розглянемо **сліди від взаємодії зі зброяю** і механізм їх утворення у відповідності з етапами стрільби: заряджанням, пострілом і викиданням гільзи.

При заряджанні автоматичної зброї затвор, рухаючись вперед, наштовхується на патрон, що знаходиться в магазині. При цьому **на краю денця гільзи** може утворитися **слід досилача**. Оскільки гільза **ковзає по губах магазину**, на її корпусі нерідко виникають **сліди у вигляді паралельних подряпин**. Затвор продовжує рухатись вперед і досилає патрон в патронник. Коли патрон повністю увійде в патронник, **зачіп викидача** заскочить **в кільцеву проточку** і **залишить слід ковзання**. Рух затвора припиняється, патронник виявляється закритим, а

зброя зарядженою.

При натисненні на спусковий гачок (*при пострілі*) ударник з бойком зриваються з бойового взводу і, рухаючись уперед, *натикаються на капсуль*, утворюючи на ньому *об'ємний слід тиснення за формою бойка*. При ударі бойка капсуль запалюється і підпалює пороховий заряд. У патроннику виникає величезний *тиск порохових газів*, під дією яких куля виштовхується зі ствола, а *гільза притискується до затвора, на її денці* утворюються *сліди тиснення* від переднього зрізу затвора.

Після пострілу затвор починає рухатися назад. Заціп викидача витягує гільзу з патронника та разом з нею відходить назад. При цьому *на корпусі гільзи ближче до денця* можуть виникати *сліди у формі паралельних трас*. Як тільки гільза покидає патронник, вона наштовхується на відбивач, одержує обертальний момент і викидається назовні. Від *удару гільзи об відбивач* на її *нижньому краї* утворюється *слід тиснення*.

В процесі пострілу на кулях залишаються сліди каналу ствола зброї. Під тиском газів куля, рухаючись по стволу, ковзає по його стінках, і на її циліндричній частині утворюються *сліди від полів нарізів у вигляді нахилених трас*. Кількість трас відповідає кількості нарізів. Виявлення кулі на місці події також дозволяє діагностувати, зі зброї якої моделі її було відстріляно, а потім у ході експертного дослідження кулі ідентифікувати конкретну зброю, з якої було зроблено постріл.

Сліди зброї на гільзі

Сліди каналу ствола нарізної зброї на кулі (розгортка)

Розглянемо *сліди на перешкоді, ураженій снарядом*.

Вони поділяються на *основні і додаткові*.

Основні сліди виникають від безпосередньої дії снаряду на перешкоду. Вони виникають у вигляді *пробойн; вм'ятин, тріщин, відколів; слідів рикошету; слідів доторкання*.

Пробойни бувають наскрізні або ненаскрізні («сліпі»). У наскрізній пробойні розрізняють вхідний і вихідний отвори. У сліпій є лише вхідний.

Вхідний кульовий отвір залежно від матеріалу перешкоди може мати різні розміри у порівнянні з діаметром кулі.

Вихідний кульовий отвір має також різні розміри й форму. Найчастіше краї вихідного отвору нерівні, вивернуті назовні. Вихідний отвір, як правило,

більший, ніж вхідний.

Про те, що це **вхідний отвір**, свідчать:

- **поясок осаднення** на тілі людини (у вигляді кайми червоного кольору шириною 1-3 мм – утворюється внаслідок розриву шкіри кулею);
- **поясок обтирання** на поверхні тканини одягу, деревини, картону тощо (у вигляді смуги темного кольору шириною 0,5-1,5 мм навколо вхідного отвору – утворюється внаслідок обтирання з поверхні кулі кіптяви, змащення);
- **поясок металізації** на поверхнях твердих матеріалів: металу, стіни будівлі тощо (у вигляді кайми за кольором металу оболонки кулі – утворюється внаслідок відділення часток металу з поверхні кулі).

У **межах близької дистанції** (до 3 метрів) розрізняють:

- **постріл в упор**,
- **зону переважної механічної дії порохових газів** (перша зона – 1-5 см),
- **зону дії кіптяви, порохових зерен і металевих частин, відкладення крапель рушничного змащення** (друга зона – 5-20 см),
- **зону дії порохових зерен і металевих частин** (третя зона – 20-200 см, для окремих зразків мисливської зброї – до 300 см).

Слід зазначити, що сліди пострілу мають ідентифікаційне та діагностичне значення в процесі розслідування. Їх дослідження дозволяє визначити обставини вчинення злочину, в ході якого було використано зброю; встановити вид зброї та місце, звідки зроблено постріл; напрямок та дистанцію пострілу. За слідами на кулях та гільзах, вилучених на місці події, можна ідентифікувати зброю, що стріляла.

Сліди пострілу з 9 мм пістолета Glock з різних дистанцій.

в упор

з 1 см

з 3 см

4. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ.

Для визнання конкретного предмету (пристрою) **холодною зброєю** він повинен володіти сукупністю **ознак**:

- мати основне призначення – ураження цілі;
- наявність відповідних конструктивних особливостей уражуючого елемента (наприклад, для клинка – це форма, розміри, загострення леза, форма та розташування вістря відносно повздовжньої осі);
- наявність відповідних конструктивних особливостей рукоятки (зручність утримання; наявність, форма та розміри обмежувача) та з'єднання її з уражуючим елементом;
- міцність та пружність конструкції в цілому для можливості неодноразового ураження цілі.

Холодна зброя – предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання тяжких (небезпечних для життя у момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень («ураження цілі»), дія яких заснована на використанні м'язової сили людини.

Кинджал

Кастет

Ніж

Холодну зброю при вчиненні злочинів можна застосувати безшумно та ефективно. При огляді місця події, проведенні інших процесуальних дій нерідко виявляють предмети, зовнішньо схожі на зброю. Тож знання різновидів холодної зброї сприятиме більш ефективному розслідуванню відповідних видів злочинів.

Зброю класифікують за різними підставами. Розглянемо окремі з них.

За способом нанесення тілесних ушкоджень холодна зброя розподіляється на:

1. **Зброю безпосередньої дії**;
2. **Зброю опосередкованої дії** – металъну.

В свою чергу **за конструкцією**:

Зброя безпосередньої дії поділяється на

- клинкову (ножі, сокири, мечі тощо),
- неклинкову (кастети, палиці, булави тощо),
- комбіновану (кастети-ножі тощо);

Зброя опосередкованої дії - на

- просту металъну зброю (ножі, списи тощо),
- механічну металъну зброю (арбалети, луки тощо).

Крім того, **за конструкцією** виділяють **атипову (масковану) зброю**.

Маскованій холодній зброї конструктивно надається зовнішній вигляд якого-небудь неуражуючого предмету, але зі збереженням основних її властивостей. Це можуть бути, наприклад, стилет-авторучка, шпага-тростина.

Клинок холодна зброя – предмети та пристрої, уражуючим елементом яких є клинок.

Неклинок холодна зброя – предмети та пристрої, уражуючим елементом яких є ударна частина (частини).

Комбінована холодна зброя – предмети та пристрої, у яких в одне конструктивне ціле поєднані уражаючі елементи, характерні для різних типів холодної зброї (наприклад, кастет ніж з клинком та ударною частиною).

Метальна холодна зброя – предмети та пристрої, які призначені для врання цілі на відстані.

Метальна холодна зброя розподіляється на

- просту металну холодну зброю (ураження цілі обумовлено її контактом з предметом, який отримав направлений рух внаслідок безпосереднього прикладання до нього м'язового зусилля людини металні ножі, сюрікени та ін.);

- механічну холодну зброю (ураження цілі обумовлено її контактом із снарядом, який отримав направлений рух внаслідок прикладання м'язового зусилля людини до механічного пристрою луки, арбалети, пращі тощо).

Не є холодною зброєю вироби господарсько-побутового, виробничого, спортивного та іншого призначення, які схожі з холодною зброєю за зовнішнім виглядом або конструктивно, проте не мають всього комплексу суттєвих ознак, притаманних холодній зброї, які наведені вище.

За цільовим призначенням холодна зброя поділяється на:

1. **Бойову.** До бойової холодної зброї відноситься зброя, що призначена і придатна для смертельного ураження цілі при вирішенні бойових та оперативно-службових завдань державними та іншими легітимними військовими або воєнізованими формуваннями та знаходиться чи знаходилася в них на озброєнні;

2. **Мисливську.** До мисливської холодної зброї відноситься зброя, призначена і придатна для смертельного ураження (в т.ч. добивання) звіра, в умовах промислового або спортивного (в тому числі підводного) полювання;

3. **Кримінальну.** До кримінальної холодної зброї відносяться виготовлені кустарним або саморобним способом предмети та пристрої, які призначені для завдання тілесних ушкоджень людині і не мають аналогів серед бойової та мисливської зброї.

За способом виготовлення поділяється на:

1. **Заводську,** яка виготовляється в умовах промислового виробництва на технічно обладнаному підприємстві по відповідним державним або фірмовим стандартам.

2. **Саморобну,** яка виготовляється, як правило, з підручних матеріалів, іноді з використанням деталей заводської зброї без дотримання якихось стандартів.

3. **Кустарну,** яка виготовляється в майстернях кустарями з використанням промислового обладнання. Іноді кустарну зброю важко відрізнити від заводської.

За характером дії зброя буває:

- колюча (тризуби, штики, стилети, шпаги тощо);

- рубляча (сокири, шаблі, шашки, тесаки, бойові топори тощо);
- колючо-рубляча (мечі, палаші, ятагани, алебарди тощо);
- колючо-ріжуча (штик-ножі, ножі, кинджали);
- ударно-роздроблювальна (кастети, палиці, булави, перначі, кістені, нунчаки тощо).

Додатково можна класифікувати клинкову зброю.

За довжиною клинка розрізняють:

- довгоклинкову;
- короткоклинкову.

За формою клинка у профіль розрізняють:

- з прямим клинком (мечі, палаші тощо);
- з вигнутим клинком (шабля);
- з хвилястим клинком (кріс).

За формою клинка у розріз розрізняють:

- ромбоподібні (мечі, кортики, кинджали);
- трикутні (багнети, стилети, шаблі, шпаги, ножі);
- квадратні (багнети);
- зіркоподібні (наприклад, багнети до гвинтівки Мосіна).

Крім того, *колючо-ріжучу зброю за конструкцією* леза можна поділити на одностороннє та двостороннє.

Найчастіше у своїй діяльності з розкриття та розслідування злочинів працівники правоохоронних органів стикаються з необхідністю огляду зброї клинкового типу, а саме ножів.

Вкажемо основні елементи конструкції ножа:

- клинок (його елементи: п'ята (основа), обух (може мати скіс, а також напилек), доли, лезо (як правило, має скіс) та вістря;
- обмежувач;
- руків'я (може мати наконечник).

Розглянемо устрій ще деяких видів зброї.

Кастети являють собою фігурну пластину й складаються з кістяка з ударною поверхнею й отворами для пальців, стійки й упору.

Надолонники складаються з кільцевої пов'язки (шкіряної або матер'яної) і укріпленої на ній металевої пластини (найчастіше свинцевої) округлої, овальної або чотирикутної форми. Надолонник надівається на кисть руки так, що пластинка виявляється на її внутрішній поверхні й удар наноситься відкритою долонею.

Битка (биток) по конструкції нагадує половину одно- чи двокилограмової гантелі. Вона втримується в руці так, що куляста ударна частина виявляється під мизинцем й удар наноситься зверху вниз.

Кістень – історичний тип холодної зброї ударно-роздроблювальної дії. Він складається із твердої рукоятки, гнучкого підвісу й ударного вантажу («яблука»). Іноді рукоятка забезпечується петлею для зап'ястя.

Нунчаки – тип холодної зброї не тільки ударно-роздроблювальної, але й задушливої дії. Нунчаки складаються із двох (рідше трьох, чотирьох, п'яти) дерев'яних циліндричних (або конічних) гладких або гранованих елементів довжиною 25-30 см, масою не менш 0,8 кг кожний, з'єднаних гнучким підвісом.

При огляді холодної зброї або предмета, що до неї подібний, визначають і фіксують у протоколі наступну інформацію:

- ознаки, що характеризують конструкцію;
- загальний вид (ніж, клинок з рукояткою, пластина із чотирма отворами);
- розмір, форму;
- матеріал окремих його елементів (клинки, рукоятки, обмежувача);
- наявність заводських маркувань та інші знаки;
- наявність ушкоджень (зазублин на клинку, тріщин на рукоятці тощо);
- наявність сторонніх речовин, часток, наприклад, плям бурого кольору, волокон.

Якщо на предметі, що оглядається, виявлені якісь частки, плями, його варто впакувати так, щоб зберегти їх і забезпечити при необхідності можливість їх експертного дослідження. Крім опису в протоколі оглянутий предмет доцільно сфотографувати за ознаками вимірювальної зйомки.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Підсумовуючи, слід зазначити, що криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухівок та слідів їх застосування як окрема галузь розділу «Криміналістична техніка» є одним з важливих напрямків досліджень у науці «Криміналістика».

Маючи велике прикладне значення, воно реалізується в практичній діяльності правоохоронних підрозділів при пошуку злочинців, очевидців, встановленні обставин вчинення злочину, зокрема спричинення тілесних ушкоджень, визначення напрямку польоту кулі та місця учинення пострілу, з'ясування наявності у певного об'єкту ознак, що можуть дозволити його віднести до певного виду зброї й відповідним чином кваліфікувати дії винної особи тощо.

Знання основних положень криміналістичного дослідження зброї, боєприпасів, вибухівок та слідів їх застосування є необхідною передумовою якісної підготовки майбутніх юристів та правоохоронців.

ТЕМА: ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.

1. Поняття і значення кримінальної реєстрації.
2. Принципи та підстави взяття об'єктів на кримінальний облік.
3. Систематизація та класифікація криміналістичних обліків.
4. Систематизація та класифікація оперативних обліків.
5. Характеристика дактилоскопічного обліку.

ВСТУП

Одним з найважливіших факторів, що визначають успіх і ефективність розслідування, є рівень його інформаційного забезпечення, тобто дій по виявленню й наданню (передачі) криміналістично значущої інформації безпосередньому користувачу. У літературі проблемам інформаційного забезпечення розслідування постійно приділяється велика увага.

В обліках накопичується, обробляється, а потім і використовується найрізноманітніша за джерелами походження і за відношенням до факту злочину, що розслідується, інформація. Вона може бути причинно пов'язана з подією злочину або потенційно значуща для вирішення завдань розшуку і доказування (наприклад, довідкова інформація у вигляді колекцій зразків про якісні або кількісні характеристики матеріалів, речовин). Інформаційне забезпечення техніко-криміналістичної роботи – досить об'ємна і багатоаспектна проблема.

1. ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ.

Кримінальна реєстрація – (лат. *crimen* – злочин + лат. *registrum* – перелік, список) — це цілеспрямований систематичний облік певних об'єктів для наступного використання реєстраційних даних при досудовому слідстві кримінальних проваджень про злочини, для розшуку злочинців і речових доказів, з'ясування обставин, які супроводять злочин.

В основі кримінальної реєстрації лежать індивідуальні ознаки, притаманні даному конкретному об'єкту. В якості таких ознак використовуються анкетні дані, відомості про зовнішність, відбитки пальців, характерні особливості слідів, викрадених речей та ін.

Кримінальний облік – це система обліку всієї кримінальної інформації, яку використовують як під час розкриття і розслідування злочинів, а також в профілактичній та адміністративно-правовій практиці, тому їх, як правило, використовують в оперативно-розшуковій, слідчій та виправно-трудовій практиці.

Всі кримінальні обліки здійснюються в Міністерстві внутрішніх справ України, а порядок їх створення та використання регламентується відповідними наказами та інструкціями МВС.

Відповідно до чинної в Україні відомчої процесуальної форми існує

два **види обліків**: 1) криміналістичні обліки; 2) оперативні (оперативно-розшукові та оперативно-довідкові) обліки.

Криміналістичні обліки здійснюються в державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі при МВС України.

Криміналістичний облік – це встановлена в державі система реєстрації об'єктів, їх зосередження або відомостей про них за ідентифікаційними ознаками для використання відповідних даних з метою розкриття та попередження злочинів.

Розрізняють такі **способи фіксації** інформації в обліках:

- письмова фіксація інформації – ознак об'єктів;
- отримання відбитків (дактилоскопічний облік);
- фотографування, фоно- та відеозапис;
- колекціонування об'єктів у натуральному вигляді;
- зображення креслень, схем, планів, малюнків;
- комбіновані способи.

Існують **форми ведення обліку** при фіксації криміналістичної інформації. Це, зокрема, *картотеки, журнали, фототеки, відеотеки, фотоальбоми, банк даних у комп'ютерній системі* та ін.

Значення кримінальної реєстрації визначається тим, що вона:

- дозволяє швидко і достовірно встановити важливу для слідства інформацію про підозрюваних та обвинувачених (чи була така особа раніше засуджена, коли, за що; де відбувала покарання, чи змінювався вирок; коли і де звільнена; номер слідчого і архівного кримінального провадження та місце їх знаходження; чи піддавалася раніше арешту; чи знаходилась у розшуку, чи не підозрюється в вчиненні інших злочинів і т. ін.);

- сприяє розкриттю неочевидних злочинів;
- сприяє виявленню і вилученню предметів злочинного посягання;
- допомагає встановити безвісти зниклих та осіб невпізнаних трупів;
- прискорює і полегшує перевірку слідчих і розшукових версій.

Система кримінальних обліків сприяє в кінцевому рахунку здійсненню важливих принципів правосуддя – невідворотності покарання за вчинення злочину, швидкому, повному розслідуванню злочинів, визначенню встановлених законом заходів покарання в залежності від особи винного і т. ін. Дані кримінальної реєстрації використовуються як своєрідний статистичний матеріал при виявленні причин та розробці заходів попередження злочинності.

Успішному розкриттю, розслідуванню і попередженню злочинів сприяє діюча система кримінальної реєстрації в Україні. Кримінальна реєстрація – це цілеспрямований систематичний облік певних об'єктів для наступного використання реєстраційних даних при розслідуванні злочинів, для розшуку злочинців і речових доказів, з'ясування обставин, які супроводять злочин. Систему кримінальної реєстрації утворюють різні види криміналістичного обліку.

Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їхніми ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів, яка ґрунтується на наукових даних і узагальненнях практики боротьби зі злочинністю.

2. ПРИНЦИПИ ТА ПІДСТАВИ ВЗЯТТЯ ОБ'ЄКТІВ НА КРИМІНАЛЬНИЙ ОБЛІК.

Одним із важливих факторів, що зумовлює успіх і ефективність криміналістичної діяльності, являється рівень її інформаційного забезпечення, тобто дій щодо виявлення і представлення криміналістично важливої інформації її безпосередньому користувачу.

Незалежно від конкретного виду інформаційної системи, в основі її функціонування лежать наступні принципи інформації:

- самостійність інформації по відношенню до свого носія;
- можливість багаторазового використання однієї і тієї ж інформації;
- її незникнення при використанні конкретним користувачем;
- збереження інформації, що передається, у суб'єкта, що її передає;
- властивість інформації до зберігання в часі, інтегрування,

накопичення;

- інформація повинна ґрунтуватись на фактах, установлених з допомогою засобів і методів, допустимих чинним законодавством;
- інформаційне забезпечення повинно бути своєчасним і системним;
- у своїй сукупності об'єктивно і в повному обсязі відображати особливості об'єкта пізнання і створювати передумови для вирішення відповідних завдань у сфері криміналістичної діяльності.

Правовими основами взяття об'єктів на кримінальний облік є:

- протокол затримання підозрюваного;
- постанова судді, слідчого про обрання заходу процесуального примусу – тримання під вартою;
- постанова про оголошення особі підозри у вчиненні кримінального правопорушення;
- вирок або ухвала суду.

Таким чином, підставою для постановки на облік є наявність вищезгаданих документів, у них і міститься інформація, яка обробляється згідно з вимогами інформаційної системи, здебільшого це стосується тієї, що відображається в алфавітній картці ф. № 1. Також вони є підставою для дактилоскопіювання осіб, що стають об'єктами дактилоскопічної картотеки цього обліку.

3. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ.

Як було зазначено, у відповідності до чинної в Україні відомчої процесуальної форми існує два **види обліків**: 1) криміналістичні обліки; 2) оперативні (оперативно-розшукові та оперативно-довідкові) обліки.

Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів, яка ґрунтується на наукових даних і узагальненнях практики боротьби зі злочинністю.

Реєстрація – це фіксація в установленому порядку ознак об'єктів в облікових документах за наявності необхідних підстав.

Систематизація – це розміщення реєстраційних документів відповідно до науково розробленої системи, що ґрунтується на класифікації ідентифікаційних ознак об'єктів обліку.

Зосередження – це концентрація відомостей про зареєстровані об'єкти або самих об'єктів у певному підрозділі міністерства внутрішніх справ.

Криміналістичні обліки залежно від завдань поділяються на:

- розшукові;
- інформаційно-довідкові.

Криміналістичні обліки поділяються на *центральні, регіональні та місцеві*.

Центральні обліки ведуться в ДНДЕКЦ. До них належать:

1. Розшукові:

- центральна колекція куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотека);
- центральна картотека фальшивих грошей;
- центральна картотека підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії;
- центральна картотека слідів рук, вилучених з місць нерозкритих тяжких та резонансних злочинів;
- центральна колекція макетів вибухових пристроїв і речовин;
- центральна колекція фонограм з голосами осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху.

2. Інформаційно-довідкові колекції зразків:

- документів суворого обліку, цінних паперів та грошей;
- зброї та боєприпасів;
- наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;
- рельєфних підшов взуття;
- інструментів, що використовуються при зламуваннях;
- лакофарбових покриттів;
- скла фар автотранспорту;
- вибухових пристроїв і речовин;
- протекторів шин;
- волокон і волосся;
- паливно-мастильних матеріалів;
- підроблених номерів вузлів і деталей та агрегатів автотранспорту тощо.

Регіональні обліки ведуться в НДЕКЦ ГУМВС, УМВС, УМВСТ. До них належать:

1. Розшукові, масиви яких комплектуються об'єктами, що вилучені у ході оглядів місця події за провадженнями про злочини, що вчинені на території обслуговування ГУМВС, УМВС, УМВСТ або надіслані для постійної перевірки з інших органів, зокрема:

- картотеки слідів рук, вилучених з місць нерозкритих злочинів (слідотеки);
- дактилоскопічні картотеки на осіб, які взяті міліцією на облік;
- кулегільзотеки;
- картотеки фальшивих грошей;
- картотеки підроблених документів, які виготовлені з застосуванням

засобів поліграфії;

- колекції слідів знарядь зламуння, які вилучені з місць нерозкритих злочинів (слідотеки);

- картотеки слідів взуття, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;

- картотеки слідів транспортних засобів, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;

- суб'єктивні портрети осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів;

- підроблені рецепти на одержання наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів;

- зразки почерку осіб, які займаються підробкою медичних рецептів;

- зразки печаток і підписів лікарів, які виписують рецепти на отримання медичних засобів;

- мікрооб'єкти.

2. Інформаційно-довідкові колекції:

- зразків зброї та боєприпасів;

- наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;

- рельєфних підошов взуття;

- інструментів, що використовуються при зламуннях;

- лакофарбових покриттів;

- скла фар автотранспорту;

- макетів вибухових пристроїв і речовин;

- протекторів шин;

- слідів рукавиць;

- замків і ключів;

- зразків волокон і волосся;

- паливно-мастильних матеріалів;

- підроблених номерів вузлів і агрегатів автотранспорту тощо.

Місцеві обліки ведуться у відділах, відділеннях, групах НДЕКЦ, які обслуговують міськрайоргани. До них належать:

1. Розшукові, масиви яких комплектуються об'єктами, що вилучені в ході оглядів місця події за провадженнями про злочини, які вчинені на території обслуговування міністерства внутрішніх справ або надіслані для постійної перевірки з інших органів, зокрема:

- картотеки слідів рук, які вилучені з місць нерозкритих злочинів (слідотеки);

- дактилоскопічні картотеки на осіб, які взяті міліцією на облік;

- колекції слідів знарядь зламуння, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;

- картотеки слідів взуття, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;

- картотеки слідів транспортних засобів, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;

- суб'єктивні портрети осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів.

2. Інформаційно-довідкові колекції:

- рельєфних підошов взуття;

- інструментів, що використовуються при зламуннях;

- лакофарбових покриттів;

- скла фар автотранспорту;

- протекторів шин;
- слідів рукавиць;
- замків і ключів;
- підроблених номерів вузлів і агрегатів автотранспорту тощо.

У разі необхідності, залежно від оперативної обстановки на території обслуговування, в експертно-криміналістичних підрозділах можуть впроваджуватись інші криміналістичні обліки.

Організація роботи картотек і колекцій, комплектування їхніх масивів та перевірка за ними здійснюється згідно з наказами, інструкціями, методичними розробками ДНДЕКІД та МВС України.

Суттєве значення для уявлення про загальну систему криміналістичних обліків, що функціонують у МВС, має їх класифікація за зосередженням як у межах певної території, так і за службовою (галузевою) приналежністю. Вказані критерії класифікації тісно між собою пов'язані. Так завдання, вирішенню яких призначений сприяти конкретний облік, залежить від завдань у боротьбі зі злочинністю, що стоять перед тим органом чи підрозділом, який його здійснює.

4. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОПЕРАТИВНИХ ОБЛІКІВ.

Оперативні (оперативно-розшукові та оперативно-довідкові) обліки є різновидом централізованого обліку інформації кримінального характеру, головна функція якого полягає в перевірці відомостей про місцезнаходження об'єкта на момент запиту і наявності про нього установочних даних.

Оперативні обліки являють собою інформаційну систему відомостей, складовими якої є облік за прізвищами, а також за дактилоскопічними даними, що проводиться центральним та обласним підрозділами МВС.

Облік за прізвищами є різновидом оперативно-довідкових обліків, що реалізується за допомогою картотек за прізвищами, або комп'ютеризованих даних на осіб, що вчинили злочин на території областей.

Дактилоскопічний облік є різновидом оперативно-довідкових обліків, що проводиться на основі відбитків пальців рук усіх осіб, узятих під варту і засуджених до позбавлення волі.

У спеціальних централізованих підрозділах системи МВС обліку підлягають:

- особи, що вчинили злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини;
- середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі нерозкриті й розкриті злочини;
- викрадені та вилучені документи, у тому числі цінні папери, номерні бланки паспортно-візових документів, речі, що пронумеровані, тощо;
- факти викрадення цінностей зі спеціальних сховищ;
- особи, які пропали безвісти, невпізнані трупи, особи, які за віком або станом здоров'я не можуть повідомити про себе;

- особи, що оголошені в розшук;
- автотранспорт, що розшукується;
- викрадені й вилучені предмети, що мають історичну, наукову, культурну, художню цінність;
- особи, які засуджені за вчинення злочинів характерними способами;
- події, пов'язані з нерозкритими злочинами, а також прикмети осіб підозрюваних і обвинувачених в їх вчиненні;
- викрадені речі й документи, що мають характерні особливості або індивідуальні номери;
- вогнестрільна зброя, що втрачена або виявлена;
- автотранспорт, належність якого не встановлено;
- вогнестрільна зброя, що перебуває у громадян, організацій з дозволу міністерства внутрішніх справ чи в іншому встановленому законом порядку.

Одним із напрямів, що сприяє вміщенню в інформаційні системи достовірної інформації в кількості, достатній для вирішення певних завдань, що стоять перед конкретним обліком, є вдосконалення правового врегулювання організації та функціонування інформаційних систем, і в першу чергу криміналістичних.

5. ХАРАКТЕРИСТИКА ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ.

Дактилоскопичному обліку підлягають особи, заарештовані, засуджені до позбавлення волі, а також затримані за бродяжництво та жебракування. Дактилоскопичний облік зводиться до наступного: на спеціальному бланку – дактилокарті розміщують зафарбовані десять відбитків пальців правої та лівої рук у певному порядку. Потім виводять дактилоскопичну формулу – її головну та додаткову частини.

Головна частина формули дозволяє класифікувати картки за наявністю завиткових візерунків. Для виведення головної частини формули всі десять пальців поділяють на п'ять груп за їх розташуванням на картці і кожній групі привласнюються умовні позначення: 16, 8, 4, 2, 1. Потім значення завитків на парних пальцях записують у чисельник, а непарних – у знаменник. Числа в знаменнику та чисельнику сумують і одержують формулу у вигляді дробу, наприклад, $\frac{17}{15}$ (зазначимо, що це не дріб у його математичному розумінні, тому його математичні перетворення робити не можна).

На пальцях існують три типи папілярних візерунків: дугові, петлеві та завиткові. У головній частині формули використовуються лише завиткові візерунки, а в додатковій – всі типи візерунків.

Для виведення додаткової частини всім типам візерунків надають особливу ідентифікацію залежно від їх будови та розташування дельт і ніжок петель. Зокрема дуга позначаються цифрою «1», петлі – цифрами «2», «3», «4», «5», «6»; завитки – «7», «8», «9», а відсутність пальця на руці або неможливість визначити тип візерунка – цифрою «0». Потім умовні цифрові позначення правої руки заносять у чисельник, а лівої – у знаменник, приблизно, так:

74851
67823.

Після цього наперед виносять значення головної формули і одержують головну дактилоскопічну формулу:

274851
867823.

Якщо на всіх пальцях немає жодного завиткового візерунка, то до головної формули додають по «1». Це правило зберігається і при інших значеннях головної формули.

Папілярні візерунки пальців рук конкретної особи можуть бути виражені співвідношенням їх величин – дактилоскопічною формулою.

Дактилоскопічна формула – це кодоване вираження у вигляді двох простих дробів загальної характеристики папілярних візерунків пальців рук визначеної особи.

Дактилоскопічна формула не є індивідуальною, як папілярні візерунки. Таким чином, завдання дактилоскопічної формули полягає не в безпосередньому ототожненні конкретної особи, а у визначенні в картотечному реєстрі дактилоскопічної картки (інформації в комп'ютерній системі) тієї особи, що була раніше зареєстрована і перевіряється в даний час.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ.

Кримінальна реєстрація – це цілеспрямований систематичний облік певних об'єктів для наступного використання реєстраційних даних при досудовому слідстві кримінальних проваджень про злочини, для розшуку злочинців і речових доказів, з'ясування обставин, які супроводять злочин.

Кримінальний облік – це система обліку всієї кримінальної інформації, яку використовують як під час розкриття і розслідування злочинів, а також в профілактичній та адміністративно-правовій практиці, тому їх, як правило, використовують в оперативно-розшуковій, слідчій та виправно-трудовій практиці.

Види обліків: 1) криміналістичні обліки; 2) оперативні (оперативно-розшукові та оперативно-довідкові) обліки.

Криміналістичні обліки здійснюються в державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі при МВС України.

Оперативні обліки проводяться департаментом інформаційних технологій МВС України.

РОЗДІЛ 3.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА.

ТЕМА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ.

1. Криміналістична тактика: поняття, система та завдання. Принципи криміналістичної тактики.
2. Засоби криміналістичної тактики та критерії їх допустимості.
3. Слідчі (розшукові) дії: поняття, структура та класифікація.
4. Поняття й види криміналістичних версій. Їх побудова, аналіз та перевірка.
5. Поняття, принципи планування розслідування злочинів. Форми, види та зміст планів.

ВСТУП

Криміналістична тактика є центральним розділом криміналістики, що містить наукові положення, рекомендації по безпосередньому впровадженню в практику кримінального судочинства теоретичних розробок вчених-криміналістів, результатів узагальнення практики розслідування кримінальних проваджень, досягнень інших галузей науки і техніки.

Криміналістична тактика як розділ криміналістичної науки розробляє гласні тактичні прийоми і рекомендації по більш раціональній та ефективній організації, плануванню і проведенню окремих слідчих, судових та інших дій або їх комбінацій на всіх стадіях кримінального судочинства. Вона таким чином озброює працівників правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ЗАВДАННЯ.

В криміналістиці поняття «криміналістична тактика» використовується в двох значеннях. По-перше, цим терміном визначається самостійний розділ науки криміналістики, який ми з вами починаємо вивчати (після вивчення теоретичних основ криміналістики і криміналістичної техніки).

Вперше термін «тактика» у криміналістику було введено у 1910 р. А. Вайнгартом у роботі «Уголовная тактика». Під тактикою розумілась сукупність засобів та прийомів для досягнення певної мети, або система доцільних способів переслідування злочинця для його затримання та знешкодження (І.М. Якімов, 1924 р.)

В якості **окремих завдань криміналістичної тактики** можна вказати наступні:

- розробка та провадження в практику нових тактичних прийомів і

засобів вирішення тактичних завдань;

- удосконалення існуючих прийомів та засобів;
- розробка способів використання (допущення) оперативної інформації в процес доказування;
- визначення шляхів використання в кримінальному судочинстві нетрадиційних методів, засобів отримання криміналістично вагомої інформації.

Традиційно до **системи криміналістичної тактики** включають:

1. Концептуальні положення криміналістичної тактики (поняття, система, завдання, принципи, визначення окремих основних категорій). Також вивчаються окремі вчення (про планування розслідування, про криміналістичні версії тощо).

2. Тактичні особливості проведення різних видів слідчих (розшукових) дій.

Застосування засобів та методів **криміналістичної тактики** повинно відповідати наступним **принципам**:

1. **Законність** (застосування всіх рекомендацій тактики, зміст прийомів не повинні суперечити закону; виключення порушень прав учасників судочинства, застосування погроз, обману, насильства).

2. **Етичність** (поведінка між учасниками судочинства не повинна переходити етичних меж, вимог моралі).

3. **Плановість** (застосування слідчих (розшукових) дій, тактичних прийомів повинно плануватись, готуватись заздалегідь).

4. **Економічність** (хід проведення слідчої (розшукової) дії повинен бути спланований так, щоб провести її при мінімальних витратах людських сил, технічних та інших засобів).

5. **Невідкладність** (кожна слідча (розшукова) дія повинна проводитись своєчасно, забезпечувати максимальне отримання доказової інформації, виключати фактори, що впливають на її знищення).

6. **Використання технічних засобів** (для покращання отримання інформації, забезпечення її кількості та якості, додаткової фіксації отриманої інформації).

7. **Взаємодія** (обмін наявною інформацією до проведення слідчої (розшукової) дії, надання необхідної допомоги при проведенні слідчої (розшукової) дії (розшукові заходи, охорона), застосування технічних засобів, проведення тактичних комбінацій та операцій).

Таким чином, криміналістична тактика – окремий розділ криміналістики, що має свої завдання, систему, специфічні засоби, при використанні котрих необхідно дотримуватись відповідних принципових положень.

2. ЗАСОБИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ЇХ ДОПУСТИМОСТІ.

Засоби криміналістичної тактики – це власне знаряддя праці, за допомогою яких слідчий вирішує тактичні завдання розслідування злочинів.

До *засобів криміналістичної тактики* традиційно відносять:

- тактичний прийом;
- криміналістичну рекомендацію;
- тактичне рішення;

- тактичну комбінацію;
- тактичну операцію.

Тактичний прийом – спосіб проведення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретної мети, оснований на психологічному механізмі його реалізації, та який є найбільш раціональним та ефективним при визначених ситуаціях.

В якості **загальних функцій тактичних прийомів** можна вказати:

- пізнавальну;
- прогностичну;
- комунікативну;
- регуляторну.

Пізнавальна функція тактичних прийомів пов'язана з отриманням доказової інформації. Вона міститься в розробці таких прийомів, які відповідно цілям дій служать виявленню інформаційного матеріалу.

Прогностична функція тактичних прийомів дозволяє слідчому правильно вибрати ті чи інші способи дій, добитись реалізації цілей процесуальної дії. Вона охоплює три напрямки:

- 1) передбачення своїх дій слідчим;
- 2) передбачення дій інших учасників процесу;
- 3) передбачення можливості керування виконуваною діяльністю.

Комунікативна функція проявляється в процесі спілкування між слідчим та іншими учасниками в межах процесуальних дій. Вона охоплює наступні напрямки:

- 1) встановлення психологічного контакту;
- 2) керування спілкуванням з боку слідчого;
- 3) здійснення психологічного впливу на особу в процесі спілкування;
- 4) отримання слідчим необхідної інформації в процесі спілкування.

Регуляторна функція тактичних прийомів передбачає можливість останніх впливати на слідчу ситуацію та ситуацію під час проведення слідчої (розшукової) дії, змінювати їх.

Виділяють наступні **критерії допустимості застосування тактичних прийомів**:

1. **Законність** (застосування прийому не повинно суперечити вимогам законодавства України, наприклад Конституції, Кримінального процесуального кодексу).

2. **Етичність** (при використанні прийому необхідно дотримуватись вимог моралі. Наприклад, недопустимими є обман, приниження гідності допитуваної особи).

3. **Науковість** (необхідно застосовувати прийоми, доцільність використання яких підтверджена наукою та випробувана практикою).

4. **Доцільність (вибірковість)** (застосування прийому в певній ситуації повинно бути виправдане з тактичних міркувань, тобто відповідно до ситуації повинен вибиратись найкращий, ефективний прийом чи їх сукупність).

5. **Ефективність та економічність** (за допомогою прийому бажано досягати максимально можливого і якісного результату при мінімальних витратах часу, сил, засобів).

6. **Доступність** (прийом використовується тільки при наявності у слідчого

технічних, тактичних та інших можливостей).

Класифікація тактичних прийомів:

За напрямком діяльності:

- слідчі;
- судові;
- оперативні.

За механізмом отримання інформації:

- вербальні – застосовуються під час мовного спілкування (розповідь, роз'яснення, пропозиція, опитування, запитання, порада, прохання, тощо);
- невербальні – використовуються без застосування мовного спілкування (спостереження, демонстрація, моделювання, жестикуляція, міміка тощо).

За сферою реалізації:

- прийоми огляду місця події;
- прийоми проведення обшуку;
- прийоми проведення допиту;
- прийоми проведення впізнання тощо.

За діапазоном використання:

- прийоми, що використовуються при проведенні лише окремої (однієї) слідчої (розшукової) дії;
- прийоми, що використовуються при проведенні кількох слідчих (розшукових) дій.

За об'єктом спрямування:

- спрямовані на здійснення психологічного впливу;
- спрямовані на дослідження матеріального середовища.

Використовуючи тактичні прийоми в тій чи іншій ситуації (наприклад, конфліктній, неконфліктній тощо), слідчий чи інший суб'єкт, який їх застосовує, керується криміналістичними рекомендаціями, тобто пропозиціями, порадами, коли і як даний прийом буде діяти найбільш ефективно, відповідати вищезазначеним критеріям.

За метою вирішення тактичних завдань:

- *початкові (вихідні)* – спрямовані на виявлення, фіксацію, вилучення джерел криміналістичної інформації;
- *проміжні* – застосовуються для встановлення доказових фактів або формування висновків;
- *кінцеві* – спрямовані на вирішення тактичних завдань розслідування, які забезпечують прийняття процесуальних рішень, насамперед щодо предмета доказування.

Тактичні прийоми можуть бути ***обов'язкові та рекомендаційні***.

Обов'язкові – визначаються законом, тому виконання таких прийомів (правил) є обов'язковим.

Рекомендаційні прийоми розроблені криміналістичною тактикою на основі даних різних наук, зокрема, психології, логіки, інформатики та ін. Доцільність застосування таких прийомів визначає слідчий, виходячи з конкретної ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Враховуючи завдання слідчої діяльності, тактичні прийоми можна поділити на:

- *пізнавальні* – встановлення обставин події злочину, яку потрібно

розслідувати;

- *управлінські* – визначення ефективності взаємодії в ході розслідування злочинів;

- *організаційно-технічні* – забезпечення оптимальних зовнішніх умов та необхідних організаційно-технічних заходів діяльності.

Криміналістична рекомендація – це науково обґрунтована та випробувана у правоохоронній практиці порада, яка стосується вибору та застосування криміналістичних прийомів при проведенні окремих слідчих і судових дій з метою ефективного збирання, дослідження, оцінки та використання доказів.

Тактичне рішення – це вольовий акт суб'єкта доказування, який полягає у визначенні мети тактичного впливу на слідчу ситуацію, на хід досудового розслідування, а також методів, прийомів та засобів її досягнення.

Тактична операція – це певне поєднання однойменних і різноманітних слідчих (розишуківих) дій, а іноді й оперативних та організаційно-технічних заходів, спрямованих на виконання завдань розслідування у даній слідчій ситуації [6, с. 196].

Слідча ситуація – це пізнана слідчим сукупність умов, за яких на даний момент здійснюється досудове розслідування, які впливають на нього та визначають його особливості (у широкому розумінні); це інформаційна модель, яка склалася у суб'єкта доказування на основі пізнання реальних умов, за яких здійснюється досудове розслідування (у вузькому розумінні) [1, с. 9].

Загалом, слідчі ситуації можна поділити на:

- *конфліктні* – під час проведення розслідування інтереси слідчого та учасників процесу не співпадають (наприклад, підозрюваний відмовляється від дачі показань, обвинувачений прагне приховати сліди злочину, свідок дає неправдиві показання, на потерпілих психологічно впливають, тиснуть тощо);

- *безконфліктні* – інтереси слідчого та учасників процесу під час проведення досудового слідства співпадають (зокрема, підозрюваний чи обвинувачений визнає себе винним, видає знаряддя злочину та викрадені речі й цінності, дає показання проти співучасників злочину, погоджується співпрацювати зі слідчим та ін.).

- *сприятливі* – такі слідчі ситуації складаються за наявності достатньої інформації, зокрема, про подію злочину, особу злочинця, мотиви злочину та ін. Ситуація стає сприятливою, коли для її вирішення потрібно лише забезпечити раціональну реалізацію можливостей (слідчих, оперативно-розшукових, організаційних);

- *несприятливі* – такі ситуації виникають у випадках, коли слідчому для її вирішення необхідно визначити заходи впливу, прийняти тактичне рішення та реалізувати його. Несприятлива ситуація частіше всього характеризується відсутністю достатньої інформації для її вирішення. Дії слідчого спрямовані на збирання інформації з метою її дослідження та введення до кримінального процесу.

- *типові* – такі ситуації складаються, коли при розслідуванні злочину діють загальні закономірності механізму вчинення злочину, утворення джерел

¹ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця: Вінницька філія МАУП, 2001.

доказової інформації. Для вирішення типових ситуацій застосовують заздалегідь розроблені програми діяльності слідчого;

- *нетипові* – такі слідчі ситуації складаються за характерним збігом обставин, які потребують вибору та застосування нетипових засобів і тактичних прийомів вирішення.

- *початкові* – такі ситуації виникають після внесення інформації про вчинення правопорушення до Єдиного реєстру досудового розслідування (ЄРДР) на початковому етапі її розслідування;

- *проміжні* – такі слідчі ситуації характерні для подальшого етапу досудового розслідування;

- *кінцеві* – такі слідчі ситуації виникають при завершенні досудового розслідування та оцінці його результатів.

В якості основних категорій криміналістичної тактики можна вказати: тактичний прийом, тактична рекомендація, тактичне рішення, тактична комбінація, тактична операція. Всі ці поняття взаємопов'язані між собою та окреслюють певне коло засобів, що можуть використовуватись в процесі розслідування злочинів з урахуванням відповідної слідчої ситуації, наявної на даний період.

3. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ.

Слідча (розшукова) дія являє собою процесуальну форму реалізації логічних прийомів пізнання фактів минулого та теперішнього у зв'язку з розслідуванням конкретних злочинів, тобто пізнавально-практична діяльність, у якій абстрактне мислення поєднане з практичною пізнавальною роботою.

Загалом, *слідчі (розшукові) дії* – це регламентовані Кримінальним процесуальним законом процесуальні дії, що спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Кримінальний процесуальний закон передбачає такі види слідчих (розшукових дій):

1. Допит, у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ст. 224-226 КПК);
2. Пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228 КПК), речей (ст. 229 КПК), трупа (ст. 230 КПК);
3. Обшук (ст. 233-236 КПК);
4. Огляд: місцевості, приміщень, речей та документів (ст. 237 КПК), трупа (ст. 236 КПК), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК);
5. Слідчий експеримент (ст. 240 КПК);
6. Освідування особи (ст. 241 КПК);
7. Залучення експерта та проведення експертизи (ст. 242-243 КПК).

У науковій літературі існують декілька *класифікацій слідчих (розшукових) дій* відповідно з тих чи інших підстав. Так, за способом і джерелом отримання інформації слідчі дії поділяються на:

- *речові (невербальні)* – за допомогою яких одержують інформацію із

матеріальних джерел, тобто від речей (наприклад, слідчий огляд, обшук);

- *особові (вербальні)* – за допомогою яких одержують інформацію з ідеальних джерел, тобто від людей (зокрема, допит);

- *змішані* – дії, які пов'язані з одержанням інформації зі змішаних джерел, тобто від речей і людей (наприклад, експертиза, слідчий експеримент).

За послідовністю застосування слідчі (розшукові) дії поділяються на *первинні* та *повторні*.

За обсягом слідчі (розшукові) дії можуть бути *основними* та *додатковими*.

За часом проведення слідчі (розшукові) дії поділяються на *початкові*, *подальші (наступні)* та *невідкладні*.

Слідчі (розшукові) дії також можуть бути *обов'язковими* та *необов'язковими*.

Загалом, проведення слідчих (розшукових) дій спрямовано на забезпечення раціонального досягнення конкретних цілей розслідування, що потребує визначеної організації діяльності слідчого. Зважаючи на це, провадження слідчої (розшукової) дії складається з трьох етапів:

- 1) підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії (*підготовчий*);
- 2) безпосереднє проведення (*робочий*);
- 3) фіксація ходу та результатів слідчої (розшукової) дії (*заключний*).

Отже, *слідчі (розшукові) дії розподіляють на види по різних підставах: за послідовністю, обсягом тощо. Структура будь-якої слідчої (розшукової) дії передбачає наявність підготовчого, робочого та заключного етапів. Складання плану (в усній чи письмовій формі) слідчої (розшукової) дії є умовою її успішного, ефективного проведення, отримання максимальних результатів.*

4. ПОНЯТТЯ Й ВИДИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ. ЇХ ПОБУДОВА, АНАЛІЗ ТА ПЕРЕВІРКА.

У процесі розслідування злочинів відбувається поступове збирання криміналістично вагомої інформації, починаючи від імовірних припущень і завершуючи достовірними знаннями щодо минулої події. Як правило, на початковому етапі в розпорядженні слідчого є лише деякі сліди й відомості, аналізуючи які він намагається відновити картину злочину. Результати його пізнавальної діяльності, використання гіпотетичного мислення дозволяють в основному одержати лише імовірнісні знання.

Криміналістична версія – це обґрунтоване припущення про факт, явище або групу фактів, явищ, що мають або можуть мати значення для провадження з кримінального правопорушення. Версія вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, явищ, їх зміст і зв'язок між собою.

Розрізняють наступні **види версій**:

за суб'єктом висування – слідчі (розшукові), оперативно-розшукові (пошукові), судові, експертні;

за обсягом (колу фактів, що пояснюються,) – загальні й окремі;

за ступенем конкретності (визначеності) – типові й конкретні.

Пошукова версія – це припущення про місце знаходження осіб, що вчинили злочин, та іншої доказової інформації.

Оперативно-розшукові версії висуває оперативний працівник, котрий проводить за дорученням слідчого перевірку тих або інших обставин по кримінальному правопорушенню (злочину).

Слідчі версії висуває й перевіряє слідчий з метою з'ясування сутності події й у всіх її обставин, тобто вони можуть бути як загальними, так і окремими.

Експертні версії – це припущення експерта, прийняті їм до перевірки при проведенні експертного дослідження.

Судові версії є результатом діяльності суду по аналізу й оцінці доказової інформації з метою встановлення істини.

Розрізняють також версії **загальні й окремі**. **Загальні** будуються для пояснення події в цілому, а **окремі** – для пояснення окремих фактів, елементів механізму злочину (часу, місця, суб'єкту, мотивів, способів здійснення злочину й т. ін.). Кожна окрема версія пов'язана із загальною, впливає з неї.

Типові версії являють собою припущення, що мають високий ступінь узагальнення.

Конкретні версії являють собою досить детальне припущення про окрему обставину (елементи) події, можуть опиратися на типову версію, але можуть і суперечити їй.

У криміналістичній літературі можна також зустріти й інші підстави для класифікації версій. Зокрема, **за ступенем ймовірності** версії підрозділяють на *малоймовірні й більш ймовірні*; **за часом побудови** – на *початкові й подальші*; **стосовно предмета доведення** – на *обвинувальні й виправдувальні*. **По своїй спрямованості** версії можуть бути ретроспективними, тобто такими, що пояснюють події минулого, і перспективними (прогностичними), що пояснюють події майбутнього, наприклад поведінку злочинця, що зник, появу слідів і т.ін.

При побудові версії необхідно керуватися **наступними правилами**:

- 1) версія повинна бути реальною, обґрунтованою існуючими фактами;
- 2) не повинна суперечити науковим даним;
- 3) повинна бути досить конкретною і лаконічною;
- 4) бути логічно правильно побудованою й несуперечливою. Висуваючи версію, необхідно виходити й з того, що вона може мати контрверсію, тобто протилежне пояснення факту.

Таким чином, криміналістична версія є обґрунтованим припущенням про факт, явище або групу фактів, явищ, що мають або можуть мати значення для провадження. Версія вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, явищ, їх зміст і зв'язок між собою.

5. ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. ФОРМИ, ВИДИ ТА ЗМІСТ ПЛАНІВ.

Розслідуванню злочинів властиві організація, плановість. Воно базується на необхідності виконувати вимоги Кримінального процесуального закону, що чітко визначає правові засоби доказування, процесуальні строки, регламентує порядок виконання слідчих (розшукових) дій.

Значення планування полягає в тому, що воно є організуючим і направляючим початком у розслідуванні, засобом цілеспрямованого пошуку

доказів.

Планування – складний розумовий процес, спрямований на визначення завдань розслідування, законних способів і засобів їхнього виконання, оптимального розміщення сил, послідовності необхідних дій.

Воно базується на ряді вихідних положень – принципів.

Принципами планування називають розроблені в криміналістиці вимоги, що пред'являються до планування, дотримання яких забезпечує його ефективність.

Такими принципами служать індивідуальність, динамічність, реальність, конкретність планування.

1. **Індивідуальність** планування означає урахування особливостей розслідування конкретного злочину, неприпустимість шаблону. Цей принцип пропонує слідчому скласти план розслідування по кожному кримінальному правопорушенню.

2. **Динамічність** (безперервність) планування означає, що складений план не є остаточним, він постійно доповнюється й змінюється протягом усього процесу розслідування.

3. **Реальність** планування означає, що всі намічувані дії повинні бути здійсненні в межах можливостей слідства й установлених законом строків розслідування.

4. **Конкретність** планування розслідування означає постановку чітких завдань розслідування; детальний аналіз змісту намічених версій; формулювання ясних і конкретних питань (обставин), що підлягають встановленню за кожною версією; визначення виконуваних дій і заходів стосовно до кожній версії, котра перевіряється.

За формою плани можуть бути *усними й письмовими*.

Розрізняють наступні їхні види, використовувані найбільш часто:

- план розслідування по кримінальному правопорушенню;
- план підготовки й проведення слідчої (розшукової) дії;
- календарний план.

У криміналістичній літературі нерідко пропонується включати **до плану розслідування кримінального правопорушення** наступні складові:

- 1) слідчі версії.
- 2) обставини, що необхідно з'ясувати.
- 3) слідчі (розшукові) дії й оперативно – розшукові заходи.
- 4) виконавці.
- 5) терміни виконання.
- 6) примітки.

Слід зазначити, що планування є організуючим і направляючим початком у розслідуванні, засобом цілеспрямованого пошуку доказів й міститься в правильному та своєчасному визначенні завдань розслідування, побудові версій, розробці шляхів і способів їхньої перевірки, у забезпеченні максимально широкого використання науково-технічних засобів і найбільш доцільних тактичних прийомів. Розрізняють наступні види планів, використовувані найбільш часто: план розслідування по кримінальному провадженню; план підготовки й проведення слідчої (розшукової) дії; календарний план.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

Криміналістична тактика як розділ криміналістичної науки розробляє гласні тактичні прийоми і рекомендації по більш раціональній та ефективній організації, плануванню і проведенню окремих слідчих, судових та інших дій або їх комбінацій на всіх стадіях кримінального судочинства.

Практичні працівники не завжди ефективно використовують весь можливий арсенал засобів криміналістичної техніки, від чого в кінцевому рахунку страждають як результати окремого розслідування, так і не в повній мірі виконуються завдання кримінального судочинства в цілому. Розслідування кожного злочину та, зокрема, у випадках важливих повинно вестись по визначеному методу, систематично та по виробленому плану.

Знання основних положень криміналістичної техніки та планування розслідування є необхідною передумовою якісної підготовки майбутніх юристів та правоохоронців.

ТЕМА: ТАКТИКА СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ ТА ОСВІДУВАННЯ.

1. Поняття, види та завдання слідчого огляду.
2. Організаційно-підготовчі заходи до проведення слідчого огляду.
3. Загальна тактика проведення слідчого огляду.
4. Тактика освідування.
5. Фіксація ходу та результатів слідчого огляду.

ВСТУП

Однією з основних, специфічних та найскладніших видів діяльності правоохоронних органів є повне й швидке розкриття і розслідування кримінальних правопорушень та викриття винних у злочинній діяльності. Останнім часом злочинність в Україні має тенденцію до стабілізації, що зумовлюється поєднанням законодавчих й організаційних заходів та наукових розробок, спрямованих на підвищення результативності розслідування, взагалі, і вдосконаленням проведення окремих слідчих (розшукових) дій зокрема. Особливе місце серед усіх слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на збирання інформації з слідів-відображень, займає слідчий огляд.

1. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЗАВДАННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ.

Огляд – це слідча (розшукова) дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у провадженні.

Задачі слідчого огляду:

- вивчення, з'ясування та фіксація обстановки й інших обставин, що мають значення для кримінального провадження;
- відновлення картини злочинної події;
- виявлення, фіксація, вилучення, дослідження й оцінка слідів злочину і злочинця та інших речових доказів, що мають значення для провадження;
- встановлення механізму злочинної події;
- з'ясування характеру впливу особи, яка учинила злочин, на навколишнє середовище;
- встановлення, виявлення та затримання особи, яка учинила злочин;
- встановлення (з'ясування особи) потерпілого та очевидців учиненого злочину;
- встановлення мотивів учинення злочину;
- встановлення кількості злочинців, час перебування на місці злочину, способу прибуття та зникнення з місця події;
- виявлення обставин, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину;
- виявлення (встановлення) негативних обставин;

- отримання необхідної (доказової) інформації для висунення слідчих версій стосовно події злочину, механізму злочину та його учасників;
- одержання вихідних даних для організації подальших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів щодо розшуку та затримання злочинців за «гарячими слідами», виявлення викраденого майна;
- перевірка відомостей, що отримані оперативним шляхом, та ін.

Залежно від тих чи інших підстав слідчий огляд можна класифікувати таким чином:

1. За об'єктом огляду:

- огляд місця події;
- огляд ділянок місцевості та приміщень поза місцем події;
- огляд предметів та документів;
- огляд транспортних засобів;
- огляд трупа та його частин.

Місцем кримінального правопорушення є певна ділянка місцевості чи приміщення, в межах якої був учинений злочин та виявлені сліди злочинної діяльності.

2. За послідовністю проведення:

- первинний (огляд, який проводиться вперше);
- повторний (проводиться як виняток).

Раніше ми зазначали неповторність даної слідчої (розшукової) дії.

Повторний огляд проводиться у випадках, коли:

- первинний огляд проводився небало, неякісно (з порушенням тактичних рекомендацій) чи за несприятливих умов (несприятливі погодні умови: дощ, сніг, недостатня видимість, велике скупчення людей, недостатнє освітлення) або без залучення відповідних спеціалістів та використання необхідних науково-технічних засобів;
- протокол огляду не дає повного уявлення про обстановку на місці події;
- необхідно уточнити (деталізувати) відомості, що встановлені під час первинного огляду, або отриманих іншим шляхом;
- необхідність особистого сприйняття обстановки особою, яка не брала безпосередньої участі у первинному огляді, та ін.

3. За об'єктом:

- основний (оглядається усе місце події незалежно від шляхів переміщення злочинців);
- додатковий (спрямований на дослідження певних об'єктів, що мають доказове значення, які не були оглянуті при первинному та повторному оглядах).

4. За етапами досудового провадження:

- до і після початку розслідування;
- на початковому та подальшому етапах.

5. За часом проведення:

- у денний період доби;
- у нічний період доби.

6. За способом організації:

- одиночний;
- груповий.

Криміналістикою і слідчою практикою вироблені загальні вимоги, які

стосуються усіх видів слідчих оглядів, до яких можна віднести:

1. Єдине керівництво оглядом. Даною слідчою дією завжди керує слідчий, а інші учасники йому підпорядковані (надають допомогу), що сприяє планованості та погодженості у діях. Вказівки слідчого з приводу огляду є обов'язковими для усіх учасників слідчої (розшукової) дії. Неузгодженість тягне за собою необ'єктивність, неповноту та безсистемність оглядів.

2. Своєчасність і невідкладність огляду. Слідчий огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про подію злочину, що забезпечує отримання всебічної інформації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів.

3. Між одержанням вихідної інформації про учинення злочину і початком проведення слідчого огляду (прибуттям слідчо - оперативної групи) повинен проходити мінімальний проміжок часу (зокрема, оптимальний проміжок часу не повинен перевищувати 15 хвилин).

4. Об'єктивність, всебічність та повнота огляду. Усі ділянки і об'єкти, які пов'язані із механізмом учинення злочину і несуть будь-яку інформацію, що має значення для провадження, повинні бути виявлені, зафіксовані, вилучені та досліджені (оцінені).

5. Цілеспрямованість і активність огляду. Виявлення, вилучення та дослідження доказів під час огляду повинні мати цілеспрямований характер. Це дозволить зібрати необхідну інформацію, визначити напрями розслідування, скласти уявлення про механізм учинення злочину та особу злочинця.

6. Планованість, системність та послідовність огляду передбачає правильну його організацію та певний порядок проведення, визначення меж огляду, послідовність пересування пошукової групи по території, застосування найбільш ефективних методів та прийомів огляду.

7. Застосування науково-технічних засобів, без чого виявлення, огляд, фіксація, вилучення і транспортування слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, у багатьох випадках неможливе.

8. Використання спеціальних знань. За необхідності до слідчої (розшукової) дії слідчий може залучати осіб, які володіють певними спеціальними знаннями у тій чи іншій галузі, що дозволить проводити огляд більш якісно та вчасно висунути правильні слідчі версії (наприклад, судово-медичного експерта, лікарів тощо).

9. Безпечність огляду забезпечується правильною його організацією, розподілом функцій між учасниками слідчої (розшукової) дії, правильним використанням криміналістичних засобів та спеціальних знань.

10. Використання оперативно-розшукової інформації дозволяє отримати додаткові відомості про характер події, осіб, причетних до злочинів, місцезнаходження й ознаки об'єктів, які мають значення у провадженні, уточнити порядок проведення огляду.

11. Використання допомоги громадськості, яка може брати участь у слідчому огляді як у процесуальній формі (поняті), так і не процесуальній (для обстеження території із значними розмірами, охорони місця події тощо).

12. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності (зокрема, оперативними працівниками, дільничними інспекторами, експертами, кінологами та ін.) дозволяє ефективніше та якісніше проводити дану слідчу

(розшукову) дію.

До учасників слідчого огляду можна віднести:

1. Особу, яка проводить слідчий огляд.
2. Не менше двох понятих.
3. Спеціаліста (наприклад, судово-медичний експерт або лікар, криміналіст, товаровознавець, ветеринар), який не зацікавлений у результатах провадження;
4. Підозрюваний, потерпілий, свідок (за клопотанням). Потерпілого (свідка) доцільно залучати, якщо він здатний допомогти з'ясувати обставини події, відтворити картину злочину, надати допомогу у виявленні слідів та речових доказів.
5. Інші особи, які залучаються для якісного проведення даної слідчої (розшукової) дії (наприклад, кінолог з собакою, громадськість та ін.).

Як слідчу дію огляд місця події можна поділити на три етапи:

- 1) підготовка до проведення огляду /підготовчий/;
- 2) безпосереднє проведення огляду /робочий/;
- 3) фіксація ходу та результатів огляду /заключний/.

2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ.

Підготовчий етап починається з моменту прийняття рішення про проведення огляду і включає діяльність слідчого до виїзду на місце події і на місці події.

До виїзду на місце події слідчий повинен здійснити наступні підготовчі дії:

- одержати вичерпну інформацію про обставини учиненого кримінального правопорушення;
- забезпечити до свого прибуття охорону місця події (наприклад, силами ПС, які знаходяться неподалік від місця злочину, або адміністрації установи) та затримати осіб, які є очевидцями злочинної події, до прибуття слідчо-оперативної групи;
- встановити, які заходи вжиті щодо усунення наслідків кримінального правопорушення;
- організувати медичну допомогу потерпілим або особам, які учинили злочин;
- визначити склад слідчо - оперативної групи (за необхідності залучити необхідних спеціалістів);
- заздалегідь забезпечити наявність понятих, якщо є підстави вважати, що на місці події залучити їх буде складно або неможливо;
- підготувати необхідні науково-технічні засоби для забезпечення виїзду на місце пригоди та проведення огляду (криміналістичні засоби, транспорт, зв'язок та ін.);
- вирішити питання щодо застосування службово-розшукової собаки;
- забезпечити участь необхідних учасників у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії.

Працівники правоохоронних органів, які несподівано опинилися на місці

злочину, а також патрульно-постові наряди поліції під час несення служби з охорони громадського порядку на місці події повинні здійснити такі першочергові дії:

- повідомити чергового територіального органу Національної поліції України про прибуття на місце кримінального правопорушення та характер злочинної події;

- негайно вжити заходів щодо припинення протиправних дій і затримання осіб, які їх скоїли. У разі неможливості впоратися власними силами запросити допомогу сусідніх нарядів поліції;

- з'ясувати, чи є потерпілі, і в разі необхідності надати їм невідкладну, у тому числі медичну допомогу та викликати машину швидкої допомоги;

- запам'ятати та позначити на місцевості позу, у якій перебуває потерпілий. З метою виявлення предметів, слідів та інших ознак, що мають безпосереднє відношення до цієї події, оглянути і запам'ятати зовнішній вигляд потерпілого, частини його тіла та одяг. У разі ж виявлення трупа накрити його і з місця не прибирати до прибуття слідчо-оперативної групи;

- якщо склалися виняткові обставини (наприклад, якщо тіло загиблого перебуває на дорозі з інтенсивним рухом транспорту, на трамвайній або залізничній колії та ін.), труп необхідно перенести в інше місце, попередньо обкреслити крейдою, осколком цеглини або іншим подібним предметом позу, в якій він виявлений;

- запам'ятати і за можливості письмово зафіксувати обставини, що можуть змінитися або зникнути: запах, стан погоди, характер освітлення та інші особливості на місці події, що мають значення для розслідування;

- якщо злочинна подія мала місце у приміщенні, то необхідно звернути увагу і точно запам'ятати час, відкриті чи зачинені двері; відкриті чи закриті вікна та квартирки, цілісність у них скла, підняті або опущені занавіски на них. Категорично забороняється торкатися руками дверей, посуду та інших речей і предметів, де можуть бути виявлені сліди кримінального правопорушення;

- шляхом опитування громадян, які перебувають на місці події, якомога повніше виявити коло свідків (очевидців), запитати у кожного з них, звідки він спостерігав подію, якщо чув це від інших осіб, то від кого саме, і спробувати з'ясувати:

- час та характер злочинної події;

- особу злочинця, кількість злочинців, їх прикмети, роль кожного з них у вчиненому кримінальному правопорушенні, який проміжок часу вони перебували на місці події, у якому напрямку і яким чином зникли з місця події;

- які знаряддя та засоби використовували злочинці під час учинення кримінального правопорушення, де і які предмети залишили, що змінилось на місці події до прибуття патрульно-постового наряду;

- відомості про громадян, які були очевидцями злочинної події;

- якщо одержані дані свідчать про можливість затримання злочинця «за гарячими слідами», то старший наряду повинен негайно почати його переслідування, попередньо організувавши охорону місця події.

Прибувши на місце події слідчий повинен:

- відмітити час прибуття слідчо-оперативної групи;

- переконатися, що заходи щодо охорони місця події, надання допомоги

потерпілим, ліквідації наслідків вжито;

- вжити заходів по збереженню речових доказів;
- перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття;
- визначитися з колом учасників слідчого огляду і провести інструктивну нараду;
- встановити особу потерпілого (свідків) і при необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб;
- визначити сліди, що залишені потерпілим, очевидцями та іншими особами, які не причетні до кримінального правопорушення;
- зафіксувати місцеположення потерпілого, у випадку необхідності його транспортування до медичного закладу;
- отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій;
- видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду;
- забезпечити збереження слідів, речових об'єктів та охорону обстановки місця події;
- дати розпорядження працівникам правоохоронних органів провести необхідні оперативно-розшукові заходи (наприклад, встановлення очевидців, організувати переслідування і затримання злочинців за «гарячими» слідами тощо);
- оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців;
- організувати спостереження (засідки) у місцях можливої появи злочинців;
- використовувати (при необхідності) засоби масової інформації;
- скласти план огляду місця події.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий приступає до безпосереднього огляду, під час якого знайомиться з обстановкою місця події, визначає межі огляду, висуває версії стосовно події (робочий етап).

Під час проведення організаційно-підготовчих заходів працівники поліції повинні пам'ятати, що під час слідчого огляду злочинці іноді намагаються спостерігати за діями слідчо-оперативної групи, запам'ятовуючи факти виявлення та вилучення тих чи інших об'єктів. Нерідко зацікавлені особи перебувають поблизу місця кримінального правопорушення з надією, що їх можуть запросити до участі у слідчій дії як понятих, що необхідно враховувати під час досудового розслідування.

Якщо діяльність слідчого на підготовчому етапі носить організаційний характер, то на робочому етапі вона набуває дослідницький характер.

3. ЗАГАЛЬНА ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ.

Під тактикою слідчого огляду слід розуміти комплекс найбільш раціональних і ефективних способів дій, або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого, що забезпечує виявлення максимальної кількості слідів злочину та речових доказів, інформації про досліджувану подію.

Визначення меж слідчого огляду.

Основною особливістю слідчого огляду є специфіка визначення його меж. Як свідчить слідча практика, помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочинном.

Загалом, методи слідчого огляду умовно можна класифікувати за різними підставами (за М.В. Салтевським):

1. За глибиною дослідження:

- *загальний* (оглядовий). Слідчий, не змінюючи обстановки, обходить територію місця події, отримуючи уявлення про характер злочинної події, встановлює положення предметів і явищ, аналізуючи їх взаємозв'язок. Після чого визначає межі огляду, розстановку сил та засобів (їх використання), порядок руху учасників огляду та методи дослідження обстановки в цілому та окремих її елементів;

- *детальний* – полягає у ретельному дослідженні слідів злочину, речових об'єктів, що мають відношення до провадження. Детальний огляд можна починати тільки у тому випадку, коли обстановка місця події зафіксована у протоколі (схемі, плані) або за допомогою фотозйомки або відеозапису. За допомогою тактичних і науково-технічних засобів виявляються і фіксуються сліди злочину та інші речові докази, перевіряються дані загального огляду.

2. За повнотою дослідження:

- *вибірковий* (суб'єктивний) метод огляду передбачає дослідження об'єкта (обстановки) тільки у місцях розташування слідів злочину та інших речових об'єктів, визначених відповідно до механізму його учинення, тобто вибірково;

- *суцільний* (об'єктивний) метод полягає у всебічному дослідженні усієї території (обстановки) місця події в цілому, не минаючи жодного об'єкту.

3. За характером дослідження:

- *статичний* метод передбачає огляд місця події без порушення обстановки і механічного переміщення у просторі окремих слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів з місця виявлення. Під час огляду слідчий пересувається по місцю події, орієнтуючись у матеріальній обстановці, та визначає об'єкти, які можуть мати відношення до події злочину;

- *динамічний* метод огляду дозволяє застосовувати засоби дослідження до об'єктів пізнання, що знаходяться у динаміці. Під час огляду об'єкти дослідження можна брати в руки, пересувати, описувати, вимірювати, моделювати та всебічно досліджувати їх ознаки, не змінюючи самий предмет.

4. За послідовністю застосування:

- *Концентричний метод* – огляд місця події проводиться за спіраллю від периферії до центру. Цей метод найдоцільніше використовувати у тих випадках, коли немає чітко визначеного центру місця події і проведення огляду пов'язане із виявленням слідів прибуття та відходу злочинців з місця злочину, засідки або очікування об'єкту злочину чи виявленням інших слідів та речових доказів.

- *Ексцентричний метод* – огляд місця події проводиться за спіраллю від

центру місця події до периферії. Цей метод доцільно використовувати для огляду місця події, яке має певний центр (знаходження у приміщенні трупа, наявність слідів зламу та ін.).

- *Фронтальний (лінійний) метод* – являє собою огляд значних за площею ділянок місцевості (узбережжя річки, ліс, парк, поле, ангар тощо). Цей метод застосовується із залученням допоміжної групи, яка розміщується у лінію (шеренгу) і рухається фронтально. Іноді цей метод називають «прочисуванням» території, коли група шикуються у розгорнутий стрій і, рухаючись, обслідує відразу велику територію. Лінія руху може бути прямою (огляд траси, залізничної колії) або ломаною (огляд узбережжя річки).

- *Секторний метод* огляду місця події полягає у дослідженні території за секторами. Слідчий, перебуваючи у центрі досліджуваної території, за компасом визначає напрямок магнітного меридіану (північ – південь) і за ходом годинної стрілки відкладає сектор, наприклад, з кутом у 30°. Оглянувши територію одного сектора, він відкладає другий, після його дослідження – третій і т.д., поки не дослідить усю територію в цілому.

- *Метод огляду місця події по квадратах* полягає у дослідженні території за квадратами. Слідчий розбиває досліджувану територію (окрему ділянку місцевості) на певні квадрати. Оглянувши територію одного квадрату, він переходить до іншого. Орієнтирами у даному випадку можуть виступати будинки, споруди, дерева, кущі та інші об'єкти.

- Для пошуку дрібних слідів, куль, гільз, схованок у предметах меблів та інших предметів, що мають значення для провадження, використовується *вузловий метод*, при застосуванні якого місце події попередньо розділяється на ділянки, квадрати або вузли, кожний з яких оглядається окремо.

Методи огляду місця події можуть бути й комбінованими, залежно від слідчої ситуації, що склалася під час проведення даної слідчої (розшукової) дії. Наприклад, під час огляду ділянки місцевості із значними розмірами, слідчий розбиває всю територію, що підлягає огляду, на квадрати, кожний з яких оглядає концентричним, ексцентричним або фронтальним методами залежно від характеру місцевості та слідової картини.

Під час слідчого огляду необхідно виявити, дослідити та зафіксувати сліди, які вказують на:

1. Дії особи до учинення злочину (спосіб прибуття на місце події, організація засідок і очікування потерпілого, безпосередня підготовка до скоєння кримінального правопорушення).

2. Дії особи, що пов'язані із учиненням злочину (спосіб скоєння кримінального правопорушення, механізм нанесення тілесних ушкоджень потерпілому, розподіл злочинних ролей).

3. Дії особи після учинення кримінального правопорушення (спосіб зникнення з місця події та приховання або знищення слідів кримінального правопорушення).

4. Бездіяльність особи, що викликала негативні (злочинні) наслідки.

5. Предмет (об'єкт) посягання.

6. Місце та час учинення кримінального правопорушення (проміжок часу знаходження злочинців на місці події).

7. Фізіологічні, психологічні та інші ознаки особи злочинця: сліди рук,

взуття, зубів та інших частин тіла; сліди крові, поту, слини, сперми та інші виділення людини, волосся, частини епідермісу та ін.; відомості, які вказують на характер одягу злочинця та інших супутніх ознак (тобто предметів, що його супроводжують); сліди, які вказують на кількість злочинців, наявність злочинного досвіду, певних спеціальних (не обов'язково злочинних) вмінь і навичок, фізіологічний й психологічний стан злочинця та ін. Важливе значення для розслідування злочинів (особливо проти життя, здоров'я та статевої свободи особи) має виявлення мікрослідів, об'єктів зі слідами запаху та різних виділень людини.

8. Характер злочинних наслідків.

9. Обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину.

10. Наявність негативних обставин.

Інсценування злочину – це штучне створення зацікавленими особами обстановки, яка б утворювала помилкове уявлення про нібито учинене кримінальне правопорушення.

На інсценування можуть вказувати такі типові ознаки: відсутність слідів злочину на тих ділянках, де вони повинні бути, і, навпаки, наявність слідів у тих місцях, де їх не повинно бути; невідповідність розмірів викрадених об'єктів механізму учинення злочину; невинуватий безлад на місці події; невідповідність ситуації, що розповідається учасником процесу, механізму учинення злочину; наявність зайвих, нічим не пояснених численних пошкоджень на перешкодах та ін.

Огляд трупа – це слідча дія, що провадиться слідчим або особою, яка проводить дізнання, на місці знаходження трупа з метою виявлення ознак, що дозволяють встановити особу потерпілого, місце, час, обставини і причини смерті, а також для відшукування ознак, які вказують на можливого злочинця.

Огляд трупа та його частин є складовою частиною загального огляду місця події і проводиться безпосередньо слідчим. Зовнішній огляд трупа є обов'язковим і, як правило, проводиться за місцем його виявлення. Однак труп може бути і самостійним об'єктом огляду у морзі чи іншому місці, яке не пов'язане із злочинною подією.

При зовнішньому огляді трупа необхідно зафіксувати такі відомості:

1. Особу загиблого. Опис зовнішності при цьому проводиться за методом словесного портрета, зокрема, зазначається стать, приблизний вік, загальна довжина трупа та його тілесна будова, загальний колір кожного покрову, характер трупних явищ, вид голови та обличчя (волосся, стан очей, рот, зуби), шия, груди, живіт, спина, руки, ноги та інші індивідуальні особливості.

2. Первинні відомості про час та причини смерті.

3. Знаряддя злочину, що спричинили смерть потерпілого.

4. Розташування трупа відносно оточуючих нерухомих елементів обстановки, його поза (положення).

5. Які зміни відбулися у первісній обстановці місця події (причини, характер).

6. Наявність або відсутність тілесних ушкоджень, їх форма, характер, розмір та механізм утворення. Ушкодження на тілі трупа, плями крові та інші об'єкти, що мають значення, фотографуються за правилами масштабної зйомки.

7. Якщо труп виявлений зі слідами вогнепального поранення, то

необхідно ретельно оглядати одяг та взуття загиблого безпосередньо на місці учинення кримінального правопорушення, щоб відшукати кулі, які можуть знаходитися у складках одягу та під час транспортування до моргу можуть бути втраченими.

8. Сліди боротьби та опору як на оточуючій обстановці, так і на трупі. Важливо зафіксувати положення трупа (пораненого), оглянути його руки з метою виявлення слідів злочину (наприклад, волосся або фрагментів одягу злочинця), а також необхідно з цією ж метою оглянути його одяг.

9. Стан одяжі і взуття, у які одягнена загибла особа, та пошкодження на них. Кожний елемент одягу оглядається окремо. Під час огляду одяжі необхідно встановити відповідність її розмірам трупа, вміст кишень тощо.

10. Сліди та нашарування сторонніх частин на тілі, одяжі і взутті загиблого.

11. Температуру навколишнього середовища.

12. Виявлення негативних явищ (наприклад, відсутність крові, бруду на взутті чи одязі або навпаки - їх наявність як невластивих місцю знаходження трупа тощо).

13. Місцезнаходження трупа (ложе трупа). Після огляду зовнішнього стану одягу, фіксації положення і пози трупа слід оглянути «ложе трупа».

Отже, слідчий повинен виявляти і закріплювати усі фактичні обставини, які можуть бути підставою для висунення слідчих версій або засобом їх перевірки. В умовах неочевидності учиненого злочину, недостатності вихідної інформації і відсутності повної картини скоєного досить важко визначити, що саме з виявлених обставин є суттєвим. У цьому випадку необхідно фіксувати усі несуттєві для провадження моменти, ніж залишити без уваги будь-яку істотну деталь.

4. ТАКТИКА ОСВІДУВАННЯ.

Освідування – це самостійна слідча (розшукова) дія, яка проводиться на підставі постанови слідчого і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, стану сп'яніння і його ступеня, інших ознак та властивостей, що мають значення для кримінального провадження.

При необхідності виявити або засвідчити наявність у обвинуваченого, підозрюваного або у потерпілого чи свідка особливих прикмет слідчий виносить про це постанову і проводить освідування.

Слідчий не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язане з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню. При освідуванні не допускаються дії, які принижують гідність освідуваної особи або небезпечні для її здоров'я.

Про результати освідування, проведеного слідчим, складається протокол, який підписують слідчий та освідуваний. При судово-медичному освідуванні складають акт, а коли освідування проводить лікар, він видає довідку.

Отже, слідчий огляд можна вважати закінченим, якщо на всі питання, що впливають з події злочину, одержана повна інформація (про механізм і спосіб учинення злочину, встановлена особа злочинця). На заключному етапі огляду

слідчий ще раз обходить місце події, щоб переконатися у тому, що кожна ділянка, яка відноситься до події злочину, повністю та ретельно оглянута, а потім з усіма учасниками оцінює результати огляду.

5. ФІКСАЦІЯ ХОДУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ.

Протокол слідчого огляду складається з трьох частин (вступної, описової та заключної) і повинен містити такі відомості:

- дата та місце проведення огляду;
- час початку та закінчення слідчої (розшукової) дії;
- відомості про особу, яка проводила огляд та які беруть участь в огляді;
- привід та підстави для проведення слідчого огляду;
- правове обґрунтування огляду (посилання на відповідні статті КПК України);
- відомості про понятих (прізвища та адреси);
- відмітка про роз'яснення прав та обов'язків понятим;
- орієнтуюче та детальне описання місця події;
- детальний опис виявлених слідів злочину, речових доказів й інших об'єктів, що мають значення для провадження, та їх характеристика; дії слідчого та результати огляду; відомості про застосування науково-технічних засобів;
- відомості про вилучені предмети і сліди, умови їх фіксації;
- перелік схем, графіків, фотознімків, виконаних під час огляду;
- відмітка про ознайомлення з протоколом усіх учасників слідчої (розшукової) дії;
- заяви та зауваження присутніх під час слідчої (розшукової) дії осіб, зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого.

Протокол підписує слідчий, поняті та усі особи, які брали участь у слідчому огляді.

До додаткових (факультативних) засобів фіксації можна віднести: застосування фотозйомки, аудіо- та відеозапису, складання планів, схем, графіків, діаграм, малюнків, креслень та ін.

Отже, у протоколі слідчого огляду уся обстановка місця події повинна бути відображена таким чином, щоб кожен співробітник, який не брав безпосередньої участі в огляді, мав можливість повністю уявити місце злочину за його описом. Від повноти, всебічності й об'єктивності огляду та докладного описання його результатів багато у чому залежить доказове значення цієї слідчої (розшукової) дії. Неуважне та поверхневе проведення слідчого огляду тягне за собою втрату речових доказів і як наслідок зупинення кримінального провадження.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що досягнення мети слідчого огляду можливе за умови своєчасного його проведення, використання різноманітних тактичних прийомів та методів. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася, і

використовувати наявну інформацію про учинений злочин, визначаючи найбільш ймовірні місця знаходження слідів злочину та інших речових доказів.

Слідчий огляд можна вважати позитивним, якщо досягнута кінцева мета даної слідчої (розшукової) дії – виявлені сліди кримінального правопорушення, є достатня інформація для висунення загальних і окремих слідчих версій, отримані достатні відомості для організації розшуку й затримання злочинців та викраденого майна, встановлення потерпілих, свідків тощо.

ТЕМА: ТАКТИКА ДОПИТУ І ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ.

1. Поняття, мета та різновиди допиту.
2. Організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту.
3. Загальна тактика проведення допиту.
4. Особливості проведення допиту раніше допитаних осіб.
5. Фіксація ходу і результатів допиту.

ВСТУП

Допит є найбільш розповсюдженою слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація про злочинну діяльність певних осіб. У той же час допит – одна з найскладніших слідчих (розшукових) дій. Підозрювані не зацікавлені у повному й всебічному розкритті та розслідуванні кримінального правопорушення, що не може не впливати на правдивість їх показань. Тому для успішного проведення допиту і отримання позитивних результатів слідчі повинні володіти знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми допиту, що розроблені у криміналістиці.

Проведення допиту займає понад 80% робочого часу слідчих, який взагалі витрачається на проведення слідчих (розшукових) дій. Тому професіоналізм й майстерність слідчого під час проведення допиту значною мірою зумовлює якість та результативність проведення розслідування.

1. ПОНЯТТЯ, МЕТА ТА РІЗНОВИДИ ДОПИТУ.

Допит – це слідча дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини.

Мета допиту – отримання повних та об'єктивно відображуючих дійсність показань. Ці показання є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, – доказами.

Задачі допиту:

- отримання доказів за кримінальним провадженням;
- встановлення об'єктивної істини;
- перевірка слідчих версій, висунутих на початковому етапі розслідування;
- встановлення фактичних даних про підготовку, вчинення та приховання злочину;
- встановлення обставин, які сприяли або перешкоджали учиненню злочину;
- збирання відомостей про особу злочинця та його зв'язки;

■ вжиття заходів профілактичного характеру з метою виховання громадян тощо.

Загальні принципи допиту: законність, об'єктивність, всебічність і повнота, активність, цілеспрямованість, своєчасність, необхідність врахування особистих якостей допитуваного, використання оперативного-розшукової інформації та ін.

Допит можна класифікувати за наступними підставами:

1. *за процесуальним становищем допитуваного* – допит свідка, потерпілого, підозрюваного, підсудного, експерта;

2. *за послідовністю проведення* – допит на початковому та подальшому етапах розслідування; первинний, додатковий та повторний;

3. *за віковими особливостями суб'єктів* – допит малолітнього, неповнолітнього, дорослого (повнолітнього) та особи похилого віку.

В.Ю. Шепітько зазначає, що у психологічній літературі запропоновано шість вікових груп неповнолітніх (тих, які не досягли 18 років):

а) дитячий вік – до 1 року;

б) раннє дитинство – від 1 до 3 років;

в) дошкільний вік – від 3 до 7 років;

г) молодший шкільний вік – від 7 до 11-12 років;

д) підлітковий вік – від 11 до 14-15 років;

е) старший шкільний вік – від 14 до 18 років;

4) *за психофізичним станом суб'єктів* – допит глухонімого, сліпого, психічно хворого та ін;

5) *за слідчою ситуацією, що склалася* – допит у конфліктних та безконфліктних ситуаціях.

До конфліктних ситуацій можна віднести учинення допитуваними активної протидії розслідуванню, відсутність психологічного контакту із допитуваним, відмова від давання показань, дача завідомо неправдивих показань, компрометація слідчого, негативний вплив на сумлінного учасника одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб та ін. До безконфліктних ситуацій можна віднести бажання допитуваного співпрацювати зі слідством, намагання встановити об'єктивну істину, дача правдивих показань тощо;

б) *за місцем проведення* – допит за місцем проведення досудового слідства, на місці події, за місцем перебування (СІЗО, ІТУ) або проживання допитуваного (постійного чи тимчасового);

7) *за часом проведення* – допит у денну (з 6.00 до 22.00 год.) або нічну (з 22.00 до 6.00 год.) добу;

8) *За колом учасників, які беруть участь у допиті* – допит віч-на-віч або за участю третіх осіб (наприклад, захисника, перекладача, батьків або інших законних представників, фахівця, прокурора, інших працівників правоохоронних органів);

9) *за суб'єктами проведення* – допит, який здійснюється слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею.

Особливими різновидами допиту є допит під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб та перехресний допит.

Як слідчу дію допит можна поділити на три етапи:

1. підготовка до проведення допиту /підготовчий/;

2. безпосереднє проведення допиту /робочий/;
3. фіксація ходу та результатів допиту /заключний/.

2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ.

Підготовку до допиту можна поділити на три рівня:

- **пізнавальний** (вивчення матеріалів кримінального провадження та особи злочинця, ознайомлення з оперативно-розшуковою інформацією),
- **прогностичний** (визначення кола осіб, які підлягають допиту та послідовності їх проведення)
- **синтезуючий** (визначення місця і часу проведення слідчої дії, способу виклику на допит, складання плану допиту).

Під час підготовки до проведення допиту слідчий повинен здійснювати такий комплекс організаційно-підготовчих заходів:

1. Повне, всебічне та ретельне вивчення матеріалів кримінальної провадження. Вивчення слідчим матеріалів провадження є необхідною передумовою успішного проведення допиту. Аналізу підлягають дані, які містяться як у протоколах слідчих (розшукових) дій, так і в інших матеріалах провадження.

2. Визначення предмету допиту та сформованої слідчої ситуації. Визначення предмету допиту полягає у встановленні обставин, які можуть бути відомі допитуваному.

До предмету допиту можна віднести з'ясування таких обставин:

- відомості про виникнення злочинного задуму;
- відомості про об'єкт посягання, мотив злочину, відношення особи до злочинних наслідків;
- способи підготовки та вчинення злочинів, послідовність злочинних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер);
- час, місце, обстановка та механізм учинення злочинів;
- відомості про особу злочинця;
- умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які предмети або явища;
- психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього;
- загальна здібність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення;
- обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення;
- способи формування організованої групи та характер злочинної діяльності;
- виявлення психологічної й функціональної структури групи (кількісний і якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків;
- кількісний склад групи при учиненні кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного, навички володіння зброєю та прийомами боротьби;

- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у скоєних злочинах, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховання;
- наявність корумпованих зв'язків та зв'язків з іншими злочинними групами;
- способи протидії розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків та членів групи, які дають правдиві показання;
- відомості про озброєність, засоби зв'язку та технічну оснащеність злочинців;
- наявність в групі конфліктів, протиріч та розбіжностей;
- способи легалізації отриманих прибутків та відтворення злочинної діяльності;
- встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами групи та намагаються створити єдину, вигідну для всіх лінію поведінки та ін.

3. Визначення кола осіб, які підлягають допиту, залежить від низки факторів, у тому числі й від обсягу наявної інформації. Вказівки на конкретних осіб, яким відомі певні обставини події, можуть міститися в матеріалах кримінального провадження, а також виявлятися під час проведення оперативно-розшукових заходів та інших слідчих (розшукових) дій.

4. Визначення послідовності проведення допитів. Рішення слідчого про послідовність допитів повинно ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

- особи злочинця, його віку, психічних властивостей, наявності злочинного досвіду, судимості, становища в структурі злочинної групи та ролі у вчинених злочинах (неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати невідкладно);
- наявності доказів про злочинну діяльність відносно кожного допитуваного та їх зацікавленості у кінцевому результаті досудового розслідування;
- ступені участі кожного допитуваного у спільній злочинній діяльності групи;
- стан емоційного збудження допитуваного – є найбільш сприятливим моментом для початку допиту, оскільки після вчинення злочину та безпосереднього затримання злочинці знаходяться у стані напруженості (сильно переживають, хвилюються) і не здатні повною мірою протидіяти розслідуванню (швидко продумати досить переконливий захист, створити неправдиве алібі);
- характеристики відносин між членами злочинної групи (наявність розбіжностей, конфліктів та протиріч) та ін.

Невідкладному першочерговому допиту підлягають особи які:

- найбільш поінформовані про обставини події, неповною мірою зацікавлені у тому, щоб злочин залишився не розкритим, та можуть повно й об'єктивно викласти інформацію, що має значення для кримінального провадження;
- безпосередньо пов'язані між собою епізодами злочинної діяльності, що дозволяє у разі необхідності провести одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб між ними;
- виконували другорядні функції під час учинення злочинів (зокрема, після викриття злочинної групи вони можуть претендувати на роль свідків чи

пособників, а ніяк не співвиконавців);

- мають незначний злочинний досвід, не притягувалися до кримінальної відповідальності, піддаються психологічному впливу, схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідчого або мають у групі статус «опозиціонерів» і конфліктують з лідером й іншими членами групи та ін.

5. Вивчення особи злочинця полягає у з'ясуванні його соціально-психологічної характеристики, рівня інтелекту, схильностей, характеру, способу життя та мислення.

6. Збирання оперативної інформації про допитувану особу (склад злочинної групи) та вчинених нею злочинів дозволяє визначати лінію поведінки злочинців на досудовому слідстві, мотиви й способи вчинення злочинів, відношення до тих чи інших доказів та запобігати домовленостям між собою та свідками (потерпілими).

7. Підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному. До речових доказів можна віднести предмети, які були знаряддями учинення кримінального правопорушення, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, і всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних.

8. Визначення часу проведення допиту. Приймаючи рішення про час проведення допиту, необхідно виходити з конкретної слідчої ситуації, що склалася під час розслідування.

9. Визначення способу виклику на допит. Визначаючи спосіб виклику допитуваного, слідчий повинен враховувати, що такий контакт носить не добровільний, а примусовий характер. Тому значна частина викликаних не проявляє позитивних емоцій, що є серйозною перешкодою для встановлення психологічного контакту.

10. Визначення місця проведення допиту. Вирішення питання про місце допиту залежить від конкретної слідчої ситуації.

11. Визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовуватися під час допиту.

12. Визначення необхідних науково-технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка.

13. Визначення учасників проведення допиту. Коло учасників визначається слідчим, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася; предмету допиту; особи злочинця та інших обставин, що стосуються майбутнього допиту.

14. Забезпечення сприятливих умов для проведення допиту з урахуванням необхідності гарантування безпеки його учасників.

15. Вивчення спеціальної літератури або використання допомоги фахівців.

16. Планування допиту. Заключним етапом підготовки до допиту є його планування, яке передбачає визначення порядку проведення допиту. Результати розумової діяльності слідчого під час підготовки до допиту знаходять свій концентрований вираз у плані допиту.

Під час проведення організаційно-підготовчих заходів працівники поліції повинні пам'ятати, що під час слідчого огляду злочинці іноді намагаються спостерігати за діями слідчо-оперативної групи, запам'ятовуючи факти виявлення та вилучення тих чи інших об'єктів. Нерідко зацікавлені особи

перебувають поблизу місця злочину з надією, що їх можуть запросити до участі у слідчій (розшуковій) дії як понятих, що необхідно враховувати під час досудового розслідування. Якщо діяльність слідчого на підготовчому етапі носить організаційний характер, то на робочому етапі вона набуває дослідницький характер.

3. ЗАГАЛЬНА ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ.

Вибір тактики допиту залежить від наступних факторів, що знаходяться у складній взаємодії між собою:

- ситуації допиту (наприклад, перший, повторний, додатковий, наявність або відсутність психологічного контакту тощо);
- особливостей допитуваного (зокрема, вік, наявність злочинного досвіду, рівень правової поінформованості), його процесуального положення і рівня зацікавленості у результатах розслідування;
- характеру інформації та доказів, якими володіє слідчий.

Застосування тактичних прийомів носить вибірковий характер, що передбачає вибір і використання тих із них, які сприяють одержанню об'єктивних, правдивих та повних показань.

Під тактичним прийомом слід розуміти найбільш раціональний спосіб дій або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого в процесі збирання, дослідження та використання доказів.

Встановлення психологічного контакту здійснюється незалежно від процесуального статусу допитуваних (свідок, потерпілий, підозрюваний) та ситуації, у якій здійснюється допит. Психологічний контакт являє собою цілеспрямовану та плановану діяльність слідчого для створення умов, що поглиблюють спілкування з допитуваним у потрібному напрямі для одержання повних і об'єктивних показань, що мають значення для встановлення істини у провадженні.

До способів встановлення психологічного контакту можна віднести:

- індивідуальний підхід до особи злочинця;
- демонстрація доброзичливості і неупередженого ставлення до допитуваного;
- коректна поведінка слідчого, який представляє інтереси держави, по відношенню до допитуваного;
- повідомлення про мету та завдання допиту, роз'яснення значення щирої каяття;
- переконання у невідворотності покарання, визначення обставин, що пом'якшують кримінальну відповідальність;
- переконання у необхідності надання допомоги органам досудового розслідування;
- роз'яснення процесуального становища допитуваного, діагностування ситуації, що склалася;
- використання позитивної оцінки якостей допитуваного;
- створення належної обстановки допиту та допит наодинці (без сторонніх осіб);

- проведення попередньої бесіди на сторонню тему або на тему, що цікавить, але не пов'язану з предметом допиту; вміння вислухати до кінця;
- демонстрація слідчим поінформованості про обставини (спосіб) життя допитуваного, його проблеми, потреби та інтереси;
- висвітлення позитивних якостей допитуваної особи;
- звертання до логічного мислення та роз'яснення цілей та завдань допиту;
- створення обстановки, що збуджує інтерес до допиту та його результатів;
- діагностика лінії поведінки, обраної підозрюваними з метою встановлення причин узгодженої ними позиції та ін.

При встановленні психологічного контакту не можна:

- проявляти особисту зацікавленість у результатах допиту;
- використовувати неправдиві відомості, релігійні почуття та помсту;
- допускати тривалого чекання допиту або співчувати допитуваному;
- застосовувати фізичне або психічне насилля, шантаж або обман;
- закликати до дій, що суперечать нормам етики й моралі та ін.

Після встановлення психологічного контакту допитувані починають викладати показання у формі вільної розповіді. Даний тактичний прийом полягає у тому, що у випадках, коли злочинці не ухиляються від дачі показань і не чинять протидію розслідуванню, пропонується розповісти усю відому інформацію про їх злочинну діяльність. Застосування цього прийому дозволяє слідчому вивчити особу злочинця, виявити ступінь його інформованості про обставини події та отримати інформацію про факти, які були невідомі слідчому.

В залежності від змісту та мети поставлені запитання можна поділити на:

- основні (спрямовані на з'ясування предмету допиту та основних відомостей за провадженням);
- додаткові (спрямовані на встановлення та з'ясування обставин та фактів, які не були висвітлені під час вільної розповіді);
- нагадуючі (викликають певні асоціації та відтворюють пам'ять допитуваного з метою з'ясування супутніх фактів або подій, які не були висвітлені);
- уточнюючі, конкретизуючі або деталізуючі (спрямовані на детальне з'ясування окремих обставин події, фактів, явищ);
- контрольні (спрямовані на перевірку об'єктивності показань, шляхом їх деталізації; зіставлення з фактами, які встановлені за провадженням).

Під час допиту необхідно спостерігати за поведінкою допитуваного та його психофізіологічними реакціями. Таке спостереження дозволяє виявити неправду або невідповідність (перекручення) у показаннях допитуваного. Ці зовнішні прояви не мають доказового значення, а являють собою орієнтуючу інформацію, яку можна використовувати для розробки тактичних прийомів допиту.

Під час допиту необхідно створювати напругу, яка полягає у тому, що у допитуваних осіб суттєво знижується здатність повною мірою здійснювати свідомий контроль за змістом мовленнєвих повідомлень та поведінкою в цілому. Якщо допитувані відмовляються від дачі показань або дають неправдиві свідчення, а спостереження слідчого вказують, що ці особи перебувають в урівноваженому стані, то необхідно через запитання, пред'явлення доказів або

повідомлення певної інформації ввести їх у стан психологічної напруги.

Застосовуючи тактичні комбінації, такий прийом доцільно поєднувати з прийомом «зняття напруженості», що забезпечується різними засобами: інтонацією, репліками тощо.

В якості тактичного прийому доцільно використовувати різний темп допитів допитуваних (форсований, уповільнений, поєднання форсованого й уповільненого темпів). Специфічний темп допиту вносить нервозність у спілкування (створює напругу), впливає на якість інформації, позбавляє допитуваних можливості обмірковувати свої відповіді та поведінку в цілому, тому він повинен обиратися слідчим відповідно до психологічних особливостей допитуваних осіб та характеру інформації, що підлягає з'ясуванню.

Важливим тактичним прийомом є пред'явлення доказів, який полягає у тому, що слідчий з метою психологічного впливу на допитуваних повідомляє про докази та інші матеріали, які викривають їх у злочинній діяльності або спростовують їх показання, і демонструє ці матеріали у певній послідовності, визначаючи надалі позицію допитуваних на допиті.

Докази можна пред'являти:

1. за наростаючою силою (наприклад, якщо допитувана особа частково визнає свою вину, йде на діалог зі слідчим);

2. за убуваючою силою (наприклад, пред'явлення спочатку вагомих доказів доцільно по відношенню до осіб, які відмовляються давати показання, чинять протидію розслідуванню, мають стійку позицію на методичне заперечення своєї вини);

3. усі разом (наприклад, при розслідуванні не тяжких й нескладних злочинів або якщо докази за своїм змістом є не досить переконливими).

Під час застосування наведених тактичних прийомів необхідно використовувати «фактор раптовості», який полягає у тому, що слідчий несподівано задає питання, яке не пов'язане із попереднім, або пред'являє докази, що стосуються учинення злочинів або дій з підготовки і приховування слідів злочину, з метою викликати негативну реакцію допитуваних осіб, що породжена впливом пред'явленої інформації, і спостерігати за нею. Вказаний прийом ефективно застосовувати по відношенню до осіб, які раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності або не мають злочинного досвіду.

Якщо особа вчинила кілька однотипних злочинів, то окремі епізоди злочинної діяльності певною мірою «нашаровуються» у її пам'яті один на інший. Звідси важко відтворити картину злочину за кожним епізодом злочинної діяльності. Тому виникає необхідність актуалізації забутого у пам'яті допитуваних.

У цьому випадку можуть застосовуватись такі тактичні прийоми: демонстрація доказів та іншої матеріалізованої інформації (наприклад, відеозапис, фотознімки, фоторобот, рисований портрет, схеми, плани, графіки тощо); допит на місці події з метою повторного сприйняття допитуваним обстановки, у якій відбувалася злочинна подія; оголошення показань (їх фрагментів) свідків, потерпілих, співучасників злочинів та інших осіб; з'ясування попередніх подій та розбивання їх на епізоди (підепізоди); деталізація, уточнення, порівняння, аналогія, зіставлення, використання

образного мислення, постановка нагадуючих запитань тощо.

Створення уявлення про інформованість слідчого залишається основним тактичним прийомом за наявності доказів, які мають істотні прогалини в момент допиту.

Приховуючи інформованість, слідчий створює інформаційний вакуум, під час якого він аналізує наявні відомості, які заперечуються злочинцями, і змушує їх взяти ініціативу на себе. Під час використання прийому підозрювані можуть розповісти про інші епізоди злочинної діяльності, які не відомі слідству.

Даний тактичний прийом тісно переплітається із розповіддю слідчим версій про вчинені злочини або ймовірний розвиток подій, що також є досить ефективним тактичним прийомом при викритті підозрюваних у дачі неправдивих показань. Але даний прийом повинен стосуватися тільки неповних та другорядних фактів злочинної діяльності особи, що мали чи могли мати місце у певний час, а слідчий повинен мати необхідний об'єм перевіреної інформації.

«Втягування допитуваного у спір». Для цього слідчий під час допиту повинен торкатися другорядних фактів (питань), які допитуваному неважко спростувати. Якщо допитуваний піде на це, йому пропонується інша обставина такого ж плану. Він спростовує і її, поступово втягуючись у суперечку, і починає сперечатись за тими питаннями, які для слідчого є метою даного допиту і забезпечені доказами.

Правдиве (дійсне) алібі – це встановлена криміналістичними засобами і методами присутність особи у конкретному місці, іншому, ніж місце злочину, у кримінально релевантні інтервали часу, що виключає її причетність до учиненого злочину.

Неправдиве алібі – це одна з форм протидії розслідуванню, сутність якої є фальсифікована інформація про перебування особи, яка підозрюється у причетності до злочину, в іншому місці, ніж місце злочину, у період його підготовки, вчинення або приховування, повідомлена з метою уникнення кримінальної відповідальності.

На основі узагальнення й аналізу практики перевірки алібі, автор виділяє ознаки, які свідчать про повідомлення неправдивого алібі:

- повідомлення відомостей, які не можуть бути перевірені, або обмеження неконкретними загальними поясненнями;
- детальна й активна розповідь особи про те, як вона провела день, коли було учинено злочин, а показання про попередні й наступні дні є нечіткими та пригадуються важко;
- зміна показань щодо алібі особою під час слідства, відмова від раніше даних показань, заява нового алібі;
- досить точні й детальні показання про алібі, незважаючи на порівняно тривалий проміжок часу, що минув;
- повідомлення алібі із запізненням за можливості й необхідності зробити це раніше;
- повідомлення про поведінку, яка не відповідає звичкам особи;
- показання заявника алібі та свідків помітно збігаються у дрібних деталях;
- відсутність у показаннях заявника алібі неістотних подробиць, що свідчать про те, що описувана подія не пережита заявником алібі.

Зважаючи на це, слідчий повинен ретельно спостерігати за поведінкою допитуваних осіб, оскільки неправдиве алібі виявляється, виходячи з форми його повідомлення (зокрема, голосу, жестів, міміки тощо).

Тактика допиту свідків та потерпілих.

Під час допиту свідків і потерпілих можуть застосовуватися всі вище перелічені організаційно-підготовчі й тактичні заходи.

Свідок – це учасник кримінального судочинства, якому відомі будь-які обставини, які мають значення для провадження.

Не підлягають допиту і не можуть бути допитані як свідки:

- адвокати та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, нотаріуси, лікарі, психологи, священнослужителі – з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості;
- захисник підозрюваного, представник потерпілого, позивача, відповідача – про обставини, які стали їм відомі при наданні юридичної допомоги підзахисним або довірцям;
- особи, які згідно з висновком судово-психіатричної чи судово-медичної експертизи через свої фізичні або психічні вади не можуть правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них;

Відмовитися давати показання як свідки мають право:

- члени сім'ї, близькі родичі, усиновлені, усиновителі підозрюваного;
- особа, яка своїми показаннями викрила б себе, членів сім'ї, близьких родичів, усиновленого, усиновителя у вчиненні злочину.

Потерпілий – це особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Як і свідок, потерпілий може бути допитаний про будь-які обставини, що стосуються провадження. Залежно від виду злочинної діяльності потерпілі можуть бути як безпосередніми учасниками події кримінального правопорушення, так і не бути такими.

З метою проведення ефективного допиту свідків (потерпілих) та отримання повних та об'єктивних показань слідчий повинен дотримуватися певних тактичних рекомендацій:

- переконати допитуваного у необхідності надати допомогу органам досудового розслідування;
- роз'яснити сутність наслідків учиненого злочину або можливість їх виникнення у майбутньому;
- пред'явити фотознімки (предмети), що пов'язані із учиненням злочином та його наслідками;
- проявляти уважність, повагу та урівноваженість;
- виражати співчуття та розуміння;
- проводити (за необхідністю) бесіду на сторонню тему;
- створити у допитуваної особи «враження» у захищеності з боку правоохоронних органів від будь-якого негативного тиску та впливу злочинців;
- встановити мотиви й причини відмови свідків та потерпілих від давання показань, що викривають осіб у злочинній діяльності;

- використовувати позитивні якості допитуваного та ін.

Причини дачі свідками та потерпілими неправдивих показань:

- побоювання помсти з боку підозрюваних та їх оточення;
- підкуп або шантажування з боку злочинців;
- дружні, родинні, професійні або сусідські відносини з підозрюваними та їх знайомими;

▪ матеріальна, службова або інша залежність від вказаних осіб;

▪ небажання витратити свій особистий (робочого) час на проведення досудового слідства та судового розгляду провадження;

▪ намагання приховати від правоохоронних органів учинені протизаконні дії, аморальну поведінку або дії, що компрометують допитуваного (наприклад, під час скоєння злочину був з іншою жінкою) тощо;

▪ побоювання відповідальності за давання раніше неправдивих пояснень;

▪ умисне завищення наслідків учиненого злочину;

▪ намагання допитуваного зашкодити підозрюванам внаслідок несприятливих відносин з ними або їх близькими, співчуття до підозрюваних та ін.

Підсумовуючи зазначимо, що розглянуті тактичні прийоми не повинні бути ізольованими один від одного. Майстерність і професіоналізм слідчого полягає у тому, щоб він, використовуючи всі прийоми та засоби, міг правильно їх спланувати, готуючись до допитів, вміти варіювати ними під час допитів, відмовляючись від одних і переходячи до інших, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

4. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ.

Метою проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб є не усунення цих суперечностей, а перевірка правдивості раніше одержаних показань. Вона може проводитись між будь-якими особами, які займають як однакове, так і різне процесуальне становище (між свідком і підозрюваним, між підозрюваними, між потерпілим і підозрюваним та ін).

Задачі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб:

▪ з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних осіб та їх усунення;

▪ викриття одного із допитуваних в дачі неправдивих (неповних) показань;

▪ психологічний вплив на несумлінного учасника слідчої дії з метою схилення його до дачі правдивих показань;

▪ зміцнення вольових якостей й позиції сумлінного учасника одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;

▪ виявлення й встановлення доказів та нових обставин провадження;

▪ додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних, підозрюваних.

Підготовка до одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб передбачає проведення таких організаційних заходів:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- аналіз і оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася;
- визначення осіб, між якими буде проведений одночасний допит двох та більше вже допитаних осіб, та черговості їх допиту;
- встановлення взаємовідносин між допитуваними;
- визначення черговості проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (якщо кілька підозрюваних);
- з'ясування питань, які необхідно поставити, та суперечностей, які необхідно усунути;
- визначення низки тактичних прийомів (комбінацій), які доцільно застосувати під час проведення слідчої дії;
- визначення необхідних доказів та інших матеріалів, які можуть бути необхідними під час проведення слідчої дії;
- прийняття рішення про проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;
- планування та визначення часу проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;
- визначення та підготовка науково-технічних засобів;
- добір учасників для проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб.

Для одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб характерними є такі спеціальні правила:

1. Під час її проведення допитуються одночасно не більше двох осіб.
2. Учасники одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб дають показання по черзі.
3. Особи, викликані на одночасний допит двох та більше вже допитаних осіб, можуть ставити запитання одна одній.
4. Слідчому забороняється оголошувати показання, які дали учасники одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб на попередніх допитах, до давання ними показань та запису їх до протоколу.

На початку одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб встановлюється, чи знають особи, що викликані на одночасний допит двох та більше вже допитаних осіб, один одного і у яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за дачу завідомо неправдивих показань (ст.ст. 385, 384 КК України).

При проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб; між підозрюваними застосовуються усі тактичні прийоми, що використовуються під час допитів. Але існують і інші, які доцільно застосовувати лише у проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. Так, до таких тактичних прийомів можна віднести такі:

- проведення перед одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб інших слідчих (розшукових) дій (наприклад, впізнання, обшуків, слідчого експерименту) з метою впливу на стійкі негативні позиції злочинців;
- повідомлення свідків, потерпілих та підозрюваних, які дають правдиві показання, про можливі труднощі психологічного характеру (погрози, залякування, шантажування, компрометація), що можуть виникнути під час

проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб та надати рекомендації, які дозволять запобігти негативному впливу;

- залучення до проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб допоміжних осіб (слідчих, працівників оперативних підрозділів) з метою запобігання негативному впливу учасників один на одного, а також передачі певної інформації;

- розташування допитуваних таким чином, щоб запобігти невербальному спілкуванню (наприклад, спиною до спини, допит через ширму тощо);

- проведення серії одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб «за наростаючою силою» з особами, які дають правдиві показання;

- втягнення допитуваних у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для провадження;

- проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб; спочатку між особами, які виконували другорядні функції під час учинення злочинів;

- надання дозволу підозрюваним та їх захисникам ставити запитання особам, які дають правдиві показання, лише по закінченню одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;

- деталізація показань учасників одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;

- активізація пам'яті учасника, який добросовісно помиляється;

- пред'явлення доказів з метою активізації пам'яті допитуваних осіб;

- викриття неправди та інші.

З метою найбільш ефективного та якісного проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб доцільно також використовувати такі тактичні рекомендації:

1. Необхідно визначати послідовність допитів, яка повинна зважуватись на користь осіб, чий показання підтверджуються іншими матеріалами провадження і є достовірними.

2. Проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб у прискореному темпі, що психологічно впливає на злочинців та зменшує можливості протидії. Окрім того, доцільно змінювати темп даної слідчої дії в залежності від слідчої ситуації, що склалася під час розслідування. Це безумовно підсилює вплив показань іншої сторони.

3. Під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб необхідно уважно спостерігати за поведінкою допитуваних з метою фіксації їх реакції на запитання, запобігання можливій змові між ними або негативному психологічному впливу одного з них на іншого. Якщо дана слідча дія вийшла з-під контролю слідчого, то її необхідно негайно зупинити або перервати.

4. Недоцільність проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб між співучасниками на первісному етапі розслідування, а протиріччя в їх показаннях необхідно усувати іншими способами (зокрема, відтворення відеозапису, пред'явлення фрагментів протоколів допиту тощо). Це обумовлено тим, що злочинці можуть, скориставшись навіть короткочасним контактом, обрати загальну лінію поведінки.

5. Постановка запитань один одному доцільна лише у тих випадках, коли під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб виникають нові

протиріччя між підозрюваними. Їх вирішення може призвести до отримання нових доказів, що мають суттєве значення для провадження.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що одночасний допит двох та більше вже допитаних осіб є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

5. ФІКСАЦІЯ ХОДУ І РЕЗУЛЬТАТІВ ДОПИТУ.

Обов'язковим засобом фіксації результатів допиту та одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб є протокол. Він повинен містити усі результати допиту, що мають значення для провадження. Допит повинен закінчуватися таким чином, щоб встановлений психологічний контакт не був порушений (з метою ефективного провадження наступних слідчих (розшукових) дій) і допитувані особи у майбутньому бажали зустрітися зі слідчим та ставилися до нього без упередження.

При складанні протоколу доцільно дотримуватися таких правил:

- протоколювання показань необхідно здійснювати після закінчення вільної розповіді, щоб не переривати та не порушувати послідовність допиту;
- показання записуються від першої особи та по можливості дослівно й у тій послідовності, у якій вони викладаються;
- протокол повинен фіксувати не тільки відповіді, але й хід їх одержання з фіксацією проговорювань та протиріч, а також запитання, що ставлять допитуваним;
- кожна сторінка протоколу повинна скріплюватися підписом допитуваного. У деяких випадках, одержуючи правдиві показання, необхідно запропонувати допитуваним підписувати кожну відповідь на поставлені питання, що запобігає можливості відмовитися від підписання протоколу в цілому або від частини своїх показань;
- протокол підписують допитуваний, слідчий та особи, які були присутні при допиті.

Додатковими (факультативними) засобами фіксації виступають схеми, плани, графіки, діаграми, таблиці, малюнки, що пояснюють або уточнюють показання.

Особливості проведення аудіо- та відеозапису допиту.

Аудіо- та відеозапис дає можливість зафіксувати не тільки змістовність показань, але й передати емоційність, інтонацію, своєрідність вираження думок допитуваного, нерідко супроводжувані мімікою та жестами. Ці особливості поведінки не піддаються відображенню в протоколі, у якому найчастіше відбивається не хід допиту, а його результат, внаслідок чого зрозуміти процес одержання показань за протокольним записом дуже важко, що, у свою чергу, ускладнює об'єктивну оцінку даних, отриманих під час допиту та одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. Фонограма звукозапису повинна відбивати увесь хід слідчої дії.

Застосування відеозапису для фіксації показань доцільно у таких випадках:

- при проведенні особливо складних допитів з метою наступного аналізу їхнього ходу та результатів для вироблення більш ефективної тактики планування слідчих (розшукових) дій або одержання додаткової інформації;

- при допитах підозрюваних в особливо тяжких злочинах, з огляду на важливість фіксації показань таких осіб у повному обсягу і враховуючи високу суспільну небезпеку їхніх діянь;

- у ході допитів осіб, які страждають фізичними або психічними вадами;

- у ході допитів лідерів організованих злочинних угруповань, організаторів і активних членів злочинних груп, а також осіб, які займають певне місце в ієрархії злочинного світу;

- при допитах малолітніх свідків і потерпілих, оскільки точне відображення у протоколі показань дітей ускладнене внаслідок своєрідності сприйняття ними навколишньої обстановки й особливостей мови, а також поранених і хворих, які знаходяться у важкому й небезпечному для життя стані;

- при допитах осіб, які відрізняються індивідуальними особливостями мови;

- у випадках, коли існує реальна можливість стороннього негативного впливу на потерпілого, свідка або інших осіб з метою зміни ними показань;

- для фіксації показань окремих категорій потерпілих і свідків, які можуть ухилитися від явки до суду (наприклад, потерпілі у провадженнях про звалтування, свідки – близькі родичі, які викривають у вчиненні злочину своїх рідних тощо);

- коли допитуваний підлягає обстеженню судово-психіатричною експертизою, тому що мова є одним з найважливіших проявів психічної діяльності;

- за необхідності призначити фоноскопичну експертизу;

- при участі у допиті перекладача, що дозволить надалі перевірити правильність перекладу, при посиленні на його неточність, як підставу для зміни показань;

- для фіксації показань з метою наступного їх пред'явлення особам, які відмовляються від дачі показань або повідомляють неправдиві свідчення. Особливо ефективно, коли в показаннях злочинців виникли істотні протиріччя (розбіжності), але одночасний допит двох та більше вже допитаних осіб між ними з тактичних чи інших міркувань проводити недоцільно;

- для фіксації показань, що супроводжуються поясненням яких-небудь складних процесів, а також замальовкою об'єктів чи кресленням схем;

- для фіксації ходу допитів, коли особливо важливо передати поведінку допитуваних та емоції, що демонструються ними.

Після закінчення допиту слідчий повинен проаналізувати одержану інформацію, поведінку допитуваного, виявляє помилки та прорахунки під час застосування тактичних прийомів. Суттєву допомогу в цьому надають перегляд відеоматеріалів або прослуховування звукозапису, де зафіксовані не тільки питання слідчого, а й репліки, інтонації, реакції і прояв емоцій з приводу тих чи інших фактів.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Показання підозрюваних є найбільш змістовним джерелом інформації. Вони особисто зацікавлені у результатах провадження. До початку вчинення кримінального правопорушення дана категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до методичного заперечення вини. В деяких випадках з перших допитів злочинці погоджуються на діалог зі слідчими, намагаючись таким завуальованим способом отримати інформацію про зміст показань допитаних раніше свідків, потерпілих або співучасників та заходи, що приймаються слідчим.

Загальна поведінка цієї категорії осіб спрямована на зменшення своєї ролі у вчинених кримінальних правопорушеннях, приховання минулої злочинної діяльності. Вони впливають на стійкі позиції потерпілих та свідків, зволікають терміни досудового слідства, створюють перешкоди розслідуванню, тому допит вказаних осіб та проведення між ними одночасних допитів є найвідповідальнішою слідчою дією. Звідси проведення допитів та одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб з такою категорією осіб багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у практиці.

ТЕМА: ТАКТИКА ОБШУКУ ТА ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ.

1. Поняття, завдання та різновиди обшуку.
2. Організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку.
3. Загальна тактика проведення обшуку.
4. Фіксація ходу і результатів обшуку та тимчасового доступу до речей та документів.

ВСТУП

Розслідування різноманітних видів кримінальних правопорушень, як правило, супроводжується формуванням несприятливих слідчих ситуацій, зокрема, наявність незначного обсягу інформації, відсутність слідів та очевидців злочину, активна протидія розслідуванню та ін. Вказане вимагає удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів по проведенню окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема, обшуків.

Вчасне та якісне проведення цих слідчих (розшукових) дій із урахуванням особливостей розслідування окремих видів злочинів може сприяти одержанню важливих доказів, які свідчать про причетність певних осіб до злочинної діяльності.

1. ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА РІЗНОВИДИ ОБШУКУ.

Обшук – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення для провадження, а також виявлення розшукуваних осіб.

Проведення обшуку пов'язано з певними обмеженнями конституційних прав громадян на недоторканість особи, житла, таємниці листування та ін.

Правові підстави проведення обшуку. Обшук є слідчою (розшуковою) дією, процесуальний порядок проведення якої закріплений у ст. ст. 234-236 Кримінального процесуального кодексу України.

Обшук проводить слідчий у тих випадках, коли він має достатні дані вважати, що знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини у провадженні, заховані в певному приміщенні або місці чи в якій-небудь особі. Слідчий може провести обшук також і у тому випадку, коли він має достатні дані про те, що в певному приміщенні або місці переховується злочинець.

Задачі обшуку:

1. *Виявлення та вилучення:*
 - знарядь кримінального правопорушення (наприклад, зброї, знарядь зламу та інших об'єктів);
 - предметів зі слідами злочину або тих, що є результатом злочинної

діяльності (наприклад, підроблені документи, фальшиві гроші тощо);

- предметів та цінностей, здобутих (нажитих) злочинним шляхом;
- документів, що мають значення для провадження або характеризують особу злочинця (фотознімки, аудіо- та відеозаписи, листи, щоденники, записні блокноти тощо);

- об'єктів, що використовувалися для реалізації злочинного задуму;
- об'єктів, вилучених з цивільного обороту, заборонених для використання або потребуючих спеціального дозволу, незалежно від того, відносяться вони до провадження чи ні (наприклад, вогнепальна та холодна зброя, наркотичні засоби, радіоактивні, психотропні, вибухові або отруйні речовини, таємні документи тощо);

- майна для забезпечення відшкодування заподіяних збитків (з метою забезпечення цивільного позову) або в цілях можливої конфіскації;

- інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження і виступають засобом встановлення об'єктивної істини.

2. Виявлення:

- осіб, які переховуються від слідства та суду або втекли з-під варти чи місць позбавлення волі та знаходяться у розшуку;

- трупів та їх частин;

- тварин (зокрема, що використовувалися як засоби або знаряддя учинення злочину).

3. *Перевірка* зібраних за кримінальним провадженням доказів та одержання нових доказів й перевірка слідчих версій, що висунуті слідчим на початковому етапі розслідування.

4. *Встановлення обставин*, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення, вжиття заходів профілактичного характеру та ін.

Об'єкти обшуку:

- житлові приміщення (наприклад, будинок, квартира, дача, номер у готелі тощо);

- нежитлові приміщення (офіси, склади, підсобні приміщення, робочі кабінети);

- ділянки місцевості (наприклад, сад, город та ін.);

- транспортні засоби;

- засоби комп'ютерної техніки;

- живі особи.

Загалом, більшість науковців залежно від тих чи інших підстав класифікують обшуки таким чином:

1. за видом учиненого злочину (наприклад, обшук при розслідуванні убивств, грабежів, розбійних нападів, вимагання тощо);

2. за етапами досудового розслідування (на початковому та подальшому етапах);

3. за характером об'єктів обшуку (наприклад, обшуки квартир, будинків, службових кабінетів, приміщень, ділянок місцевості, транспортних засобів, живих осіб та ін.);

4. за характером об'єктів пошуку (виявлення людей, трупів та їх частин, знарядь та слідів злочину, документів та інших об'єктів, що мають значення для

провадження);

5. за послідовністю проведення:

- первинний (обшук, який проводиться вперше);
- додатковий (спрямований на дослідження певних об'єктів або ділянок, що залишилися необстеженими під час проведення первинного обшуку);
- повторний (у слідчій практиці можуть складатися ситуації, які вимагають проведення повторного обшуку).

До таких ситуацій можна віднести:

- первинний обшук проводився неякісно (з порушенням тактичних рекомендацій) чи за несприятливих умов (велике скупчення людей, дощова погода, недостатнє освітлення) або без використання відповідних науково-технічних засобів;
- отримана оперативно-розшукова інформація про конкретне місце приховання розшукуваних об'єктів (наявність схованки) та ін.

6. за способом організації (одиничний та груповий);

7. за часом проведення (одночасний та різночасний);

Одночасний обшук – це погоджене за часом проведення взаємодіючими між собою слідчими оперативними групами кількох обшуків у різних місцях або осіб, які здійснюються в межах одного кримінального провадження.

Загалом, проведення обшуку складається з трьох етапів:

1. підготовка до проведення обшуку /підготовчий/;
2. безпосереднє проведення обшуку /робочий/;
3. фіксація ходу та результатів обшуку /заклучний/

2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ.

Організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку повинні складатися з таких елементів:

1. Вивчення матеріалів кримінального провадження.
2. Збір орієнтуючої інформації про:
 - особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих;
 - усі епізоди злочинної діяльності;
 - місця (об'єкти) обшуків;
 - знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшукуванню, та ін.
3. Аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку.
4. Прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку.
5. Планування та визначення часу проведення обшуку.
6. Створення оптимальних умов для проведення даної слідчої (розшукової) дії.
7. Визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів.
8. Вирішення питання про застосування службового собаки.
9. Добір необхідних учасників для проведення обшуку.

10. Визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку.
11. Розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення не передбачуваних ситуацій або ускладнень.
12. Складання плану проведення обшуку.
13. Проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників слідчої (розшукової) дії.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що виконання усіх наведених організаційно-підготовчих заходів надає керівнику операції можливість обрати оптимальний час для проведення обшуків, визначити правильну лінію поведінки та тактику проведення пошукових дій.

3. ЗАГАЛЬНА ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ.

Проведення обшуку складається з чотирьох стадій: підготовча; оглядова; детальна; фіксація ходу та результатів обшуку.

Підготовча стадія полягає у непомітному прибутті й раптовому проникненні пошукової групи до об'єкту обшуку та проведенні низки невідкладних дій.

Для непомітного прибуття пошукової групи на місце обшуку та забезпечення раптовості проведення слідчої (розшукової) дії, а також запобігання протидії й знищенню речових доказів доцільно:

- транспортні засоби залишати на певній відстані від місць проведення обшуку;
- наближатися до об'єкту групами по одному-два чоловіки, а не всім учасникам разом;
- використовуючи ліфт, підніматися на один-два поверхи вище або нижче потрібної сходової площадки;
- розташовуватися біля входних дверей так, щоб у полі зору була одна особа (бажано знайома злочинцям, наприклад, сусід);
- забезпечити спостереження за вікнами та переходами;
- прибувши на службову територію, вжити заходів щодо маскування мети «візиту» і повідомити про нього безпосередньо перед початком обшуку.

Після вжиття усіх необхідних заходів безпеки, слідчий пропонує добровільно видати предмети, що мають значення для провадження. Доцільно також роз'яснити обшукуваному значення добровільної видачі розшукуваних об'єктів.

Оглядова стадія. Закінчивши підготовчі дії (підготовчу стадію) до проведення обшуку, керівник пошукової групи обходить усі приміщення і безпосередньо знайомиться з обстановкою (кількість та розташування кімнат, кількість меблів, наявність підсобних приміщень тощо).

Базуючись на загальних положеннях щодо проведення обшуків, доцільно використовувати такі методи:

1. Послідовне і вибіркове обстеження. Під час вибіркового обстеження за наявності достатніх підстав перевіряються, насамперед, місця ймовірного приховування розшукуваних об'єктів. Цей метод застосовується при проведенні трудомістких робіт, зокрема, розбиранні стін чи підлог, розкопці певної ділянки

місцевості тощо. Якщо вибірковий пошук не дає позитивних результатів, то керівник операції переходить до послідовної перевірки усіх об'єктів. Обшук необхідно починати з найбільш трудомістких ділянок (горище, підвал), оскільки до завершення цієї слідчої (розшукової) дії слідчий буде втомлений і не зможе ретельно їх обстежити.

2. Паралельне і зустрічне обстеження. Паралельне обстеження доцільне під час обшуків просторого приміщення або ділянки місцевості. В інших випадках проводиться зустрічне обстеження. У цьому випадку одна особа, яка проводить обшук, рухається праворуч від входу, а інша – ліворуч. Зустрівшись, вони оглядають центр приміщення (ділянки місцевості).

3. Одиночний і груповий пошук обирається з урахуванням кількості осіб, які проводять обшук. У зв'язку з тим, що для проведення обшуків залучається значна кількість осіб, які не мають достатньої підготовки, необхідно вміло поєднувати прийомі одиночного і групового пошуків. Там, де особи мають недостатню кваліфікацію у тактиці обшуку, пошук веде керівник пошукової групи, а інші надають йому допомогу.

4. Обстеження без порушення і з порушенням цілісності об'єктів. У першому випадку застосовуються методи вимірювання, порівняння, зважування та інші для встановлення розходжень у вазі, розмірі та ін. Виявлення невідповідностей між об'єктами свідчить про наявність схованки. Проводячи обшук, слідчий має право розкривати замкнені приміщення і сховища, якщо володілець відмовляється їх відкрити.

5. Відволікаючі прийоми застосовуються шляхом зміни послідовності обшуку, проведення вибірових обстежень, умисного затримання уваги на другорядних об'єктах у випадках інформованості керівника операції (пошукової групи) про схованки, у випадках, коли недоцільно розкривати злочинцем свою поінформованість та її джерела.

6. Використання рефлексії обшукуваних осіб. За допомогою рефлексії слідчий викликає певні реакції злочинців або створює конкретні умови, за яких особа вчиняє певні дії, і спостерігає за ними, для викриття прихованих об'єктів.

7. Систематичність пошуку та облік дій. Керівник пошукової групи повинен уважно і послідовно оглядати об'єкти, не відволікаючись на інші. Отримані результати необхідно ретельно занотувати у протоколи, а також доцільно складати плани і схеми, які є ефективними у тих випадках, коли фотозйомка не забезпечує наочності і не дозволяє зафіксувати розташування схованки та способи виявлення й вилучення.

8. Застосування науково-технічних засобів. Проведення одночасних обшуків доцільно поєднувати з використанням пошукової техніки для створення у злочинців враження про марність приховування розшукуваних предметів.

9. Залучення підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого до проведення обшуків. Участь в обшуку підозрюваних та обвинувачених дозволяє слідчому спостерігати за їх психофізичними реакціями під час проведення слідчої (розшукової) дії. Залучення свідків та потерпілих дозволить запобігти вилученню об'єктів, які не мають ніякого відношення до кримінального провадження.

10. Спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці, застосовується, коли необхідно встановити, які дії

пошукової групи викликають у таких осіб відповідну реакцію (наприклад, хвилювання, червоніння обличчя, тремтіння рук, голосу тощо). Обшуки, які проводяться у присутності цих осіб, є більш ефективними, ніж без їх участі.

11. Також необхідно спостерігати і за поведінкою тварин, птахів та ін., які можуть вказувати на місце знаходження розшукуваних об'єктів (собака чи кішка може знаходитися біля хазяїна, комахи – роїтися над трупом або його частинами тощо).

12. Раптове (несподіване) пред'явлення обшукуваному предмета, виявленого під час обшуку. Вказаний тактичний прийом дозволяє створити в обшукуваного враження, що пошуковій групі відомі всі об'єкти, які підлягають відшукуванню, та місця їх знаходження.

13. Приймаючи до уваги, що місця обшуків можуть знаходитися на відкритій місцевості, керівник операції повинен забезпечити зовнішню охорону, до обов'язків якої входить: спостереження за об'єктом обшуку, недопущення виходу будь-кого з об'єкта обшуку, спостереження за поведінкою осіб, які беруть участь в обшуку.

14. Під час обшуку доцільно використовувати прийом, який заснований на видаленні певних осіб з місця проведення обшуку, для того, щоб використовувати їх неознаність про його результати під час проведення наступних допитів.

15. Постійний обмін інформацією між учасниками обшуку про виявлені предмети, способи приховання та прийоми виявлення.

16. Постійний зв'язок між окремими групами і штабом. Як зазначалося, для одночасних обшуків створюється кілька груп, залежно від кількості об'єктів, які підлягають обшуку.

17. Під час проведення обшуку приміщень примусовому обстеженню підлягають як житлові, так і не житлові приміщення, які є у володінні фізичних та юридичних осіб. Обшук за місцем постійного (навіть тимчасового) проживання чи роботи доцільно проводити негайно відразу ж після затримання злочинців, що допоможе виявити предмети, які свідчать про злочинну діяльність їх власників.

Територію, яка підлягає обшуку, необхідно оточити, а потім оглянути. Перед початком обшуку місцевість поділяється на ділянки (сектори) довжиною не більше 50 метрів, орієнтирами яких будуть дерева і кущі, що дозволяє керівнику пошукової групи спостерігати за діями учасників обшуку. Межі обшуку визначаються з урахуванням кількості учасників пошукових груп, характеру місцевості та об'єктів, які розшукуються.

Якщо розшукувані об'єкти не були знайдені, то слідчий може провести обшук особи. Обшук особи – це примусове обстеження тіла живої людини, її одягу, взуття і речей, що знаходяться при ній.

Усі виявлені об'єкти (предмети, документи, цінності) слідчий повинен пред'явити понятим та іншим особам, які беруть участь у даній слідчій (розшуковій) дії, акцентуючи увагу на їх ознаках, прикметах, особливостях та місці і способах зберігання або приховання.

Підсумовуючи зазначимо, що розглянуті тактичні прийоми обшуку не повинні бути ізольованими один від одного. Майстерність і професіоналізм слідчого полягає у тому, щоб він, використовуючи усі прийоми та засоби, міг правильно їх спланувати, готуючись до обшуків, вміти варіювати ними під час

проведення слідчої (розшукової) дії, відмовляючись від одних і переходячи до інших, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

4. ФІКСАЦІЯ ХОДУ І РЕЗУЛЬТАТІВ ОБШУКУ.

Про проведення обшуку слідчий складає протокол у двох примірниках з додержанням правил. Вказаний протокол є обов'язковим засобом фіксації обшуку. В протоколі повинні міститися такі відомості: підстави для проведення обшуку; відомості про об'єкт у якому було проведено обшук; відомості про особу, у якої було проведено обшук; дані про спеціаліста, який здійснював фотозйомку або відеозапис; відомості про фото- чи відеоапаратуру, приладдя до неї, відеокасету; дані про умови зйомки; дії слідчого та результати обшуку; заяви та зауваження присутніх під час слідчої (розшукової) дії осіб, зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого та пошукової групи.

Усі предмети і документи, які підлягають вилученню, слідчий повинен перелічити в протоколі обшуку чи у доданому до нього опису із зазначенням їх назви, кількості, розміру, ваги, кольору, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак (прикмет). Щодо кожного предмета повинно бути зазначено, в якому саме місці та за яких обставин він був виявлений. У необхідних випадках вилучені об'єкти повинні бути на місці обшуку упаковані та опечатані. Протокол обшуку і опис вилучених об'єктів підписують слідчий, поняті, особа, у якої проводилася слідча (розшукова) дія, та особи, які були присутні.

До факультативних (додаткових) засобів фіксації можна віднести: фотозйомку та відеозапис, складання планів, таблиць, схем, графіків, малюнків, креслень та ін. Про застосування вказаних засобів фіксації повинно бути зазначено у протоколі, а фотографії та відеокасети додані до нього.

Після закінчення обшуку слідчий повинен проаналізувати одержану інформацію, поведінку допитуваного та його реакцію на поставлені питання, виявляє помилки та прорахунки під час застосування тактичних прийомів.

Суттєву допомогу в цьому надають перегляд відеоматеріалів або прослуховування звукозапису, де зафіксовані не тільки питання слідчого, а й репліки, інтонації, реакції і прояв емоцій з приводу тих чи інших фактів. Це дає можливість зрозуміти, чому застосовані до допитуваного методи впливу не дали очікуваних результатів, де саме й у чому слідчий припустився помилки.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Розслідуючи окремі види кримінальних правопорушень (особливо корисливої спрямованості, організовані злочинні прояви), необхідно враховувати, що злочинці не завжди можуть зберігати зброю, засоби учинення кримінальних правопорушень, викрадені предмети, цінності та інші об'єкти, що мають значення для провадження, за місцем проживання, а користуються

послугами осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах (або не входять до складу злочинних груп), але здатних за певну винагороду зберігати у себе вказані об'єкти. Такі особи, як правило, приховують свої зв'язки зі злочинцями, тому під час підготовки до проведення обшуків важливо виявити таких осіб, застосовуючи оперативно-розшукові заходи. Це дозволяє економити час, сили та засоби і тим самим сприяє реалізації принципу наступальності у боротьбі зі злочинними проявами.

ТЕМА: ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ.

1. Пред'явлення для впізнання: поняття, види та етапи проведення.
2. Організаційно-підготовчі заходи до проведення впізнання.
3. Загальна тактика пред'явлення для впізнання.
4. Фіксація ходу та результатів впізнання.

ВСТУП

Під час учинення злочинів люди вступають у взаємодію з об'єктами, що знаходяться навколо них. Такий процес взаємодії супроводжується утворенням різноманітних слідів як на предметах, так й у пам'яті людини. Звідси перед слідчими постає завдання виявити ці сліди, отримати з них інформацію та використати її для з'ясування події кримінального правопорушення. Таким чином, пізнання злочинної події відбувається за матеріально-фіксованими відображеннями на предметах та слідами, які відбилися у пам'яті людини, так званим ідеальним відображенням.

1. ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ.

Для розслідування злочинної діяльності поряд з проведенням слідчих оглядів, обшуків, допитів важливе значення має така слідча (розшукова) дія, як пред'явлення для впізнання.

Пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, що полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності.

Метою пред'явлення для впізнання є перевірка показань допитаних осіб та висунутих слідчим версій, а також отримання нових доказів.

Класифікація пред'явлення для впізнання.

1. *За об'єктами, що пред'являються для впізнання:* живі особи; трупи; предмети та документи; тварини (птахи); приміщення та окремі ділянки місцевості. Можливе пред'явлення для впізнання частин зазначених об'єктів (частин трупа, фрагмента або частини тварини).

2. *За суб'єктами впізнання:* свідок; потерпілий; підозрюваний.

3. *За способами пред'явлення для впізнання:* впізнання живих осіб у натурі; впізнання живих осіб шляхом позавізуального спостереження; впізнання живих осіб за відеозображенням; впізнання живих осіб за ходом; впізнання живих осіб за голосом; впізнання живих осіб за фонограмою; впізнання за фотографічними зображеннями об'єктів.

4. *За послідовністю проведення:* первинне (коли впізнання проводиться уперше) та повторне (коли під час первинного впізнання слідчим були допущені тактичні помилки та прорахунки, внаслідок чого потерпілий не зміг упізнати злочинця або вказав на іншу особу).

5. *За місцем проведення*: за місцем проведення досудового слідства (кабінет слідчого, приміщення слідчого ізолятора або ізолятора тимчасового утримання) або на місці події (в обстановці, що наближена до події кримінального правопорушення).

6. *За специфікою направленості дій суб'єктів впізнання*: одностороннє та двостороннє (взаємне, зустрічне).

З метою викриття злочинців та притягнення їх до кримінальної відповідальності можна проводити такі оперативно-розшукові та пошукові заходи:

1. Вихід потерпілого чи свідка з оперативним працівником у місця найбільш ймовірної появи злочинців, яких вони спостерігали під час учинення злочинів. У цьому випадку слідчий, не володіючи інформацією про особу злочинця, представляє для огляду та порівняння велику кількість громадян.

2. Пред'явлення потерпілим чи свідкам фотографій злочинців, що систематизуються та зберігаються у вигляді фотоальбомів або фототек.

3. Пред'явлення фотографій трупів ліквідованих злочинців та їх частин у місцях можливого знаходження особи за життя.

4. Пред'явлення мешканцям району суб'єктивних портретів злочинців (синтетичних, рисованих, композиційно-рисованих, комп'ютерний фоторобот), які переховуються від слідства та суду, втекли з-під варти чи місць позбавлення волі або знаходяться у розшуку.

5. Публікація у засобах масової інформації та розміщення на спеціальних стендах фотознімків осіб, що знаходяться у розшуку.

6. Пред'явлення потерпілим або свідкам відеозображень злочинців та ін. Пред'явлення для впізнання проводиться за наявності юридичних (ст. 231 КПК України) та фактичних підстав, зокрема при наявності:

- суб'єкта впізнання;
- протоколу його допиту, в якому зафіксовано показання про прикмети та особливості об'єкта та про обставини, за яких він його сприймав;
- об'єкта, який підлягає впізнанню;
- декількох схожих об'єктів, які пред'являються разом з об'єктом впізнання.

Під фактичними підставами слід розуміти наявність у слідчого даних процесуального та непроцесуального характеру, які дозволяють зробити висновок про необхідність (доцільність) та можливість проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Загалом, пред'явлення для впізнання складається з трьох етапів:

1. *підготовка до проведення впізнання /підготовчий/;*
2. *безпосереднє пред'явлення для впізнання /робочий/;*
3. *фіксація ходу та результатів впізнання /заклучний/.*

2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ВПІЗНАННЯ.

Організаційно-підготовчі заходи до проведення впізнання повинні складатися з таких елементів:

- попередній допит особи, яка впізнає (потерпілий, свідок);
- прийняття рішення про проведення впізнання;
- визначення місця, часу та способу проведення впізнання;
- визначення черговості пред'явлення для впізнання (якщо кілька злочинців);
- створення оптимальних умов для проведення даної слідчої (розшукової) дії;
- визначення способу фіксації ходу та результатів впізнання;
- підготовка необхідних науково-технічних засобів;
- забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у даній слідчій (розшуковій) дії;
- залучення (у необхідних випадках) спеціалістів або перекладача;
- підбір об'єктів (статистів), серед яких необхідно провести впізнання;
- складання плану проведення впізнання;
- залучення понятих (не менше двох);
- проведення інструктивної наради серед усіх учасників даної слідчої (розшукової) дії.

Недоцільно у якості понятих залучати:

- співробітників правоохоронних органів (у тому числі курсантів вищих навчальних юридичних закладів; осіб, які проходять строкову службу);
- неповнолітніх та малолітніх осіб;
- осіб, які мають певні фізичні або психічні вади;
- іноземців, осіб без визначеного місця проживання або тих, які не проживають за місцем проведення досудового слідства, наприклад, мешкають у іншому регіоні (оскільки можуть виникнути складнощі у необхідності виклику їх до суду);
- громадян, яким знайомі особи, що пред'являються для впізнання, наприклад, проживаючих в одному селищі (можуть виникнути сумніви в об'єктивності впізнання);
- осіб, які затримані за учинення дрібних адміністративних правопорушень;
- осіб, які не викликають довіри у слідчого.

Не можна проводити впізнання, якщо:

1. Об'єкти (предмети):
 - а) унікальні, єдині у своєму роді (твори видатних художників);
 - б) які не можуть бути виділені серед інших;
 - в) які мають точні позначення, засвідчені допитуваною особою (годинник із гравірованим надписом, пістолет з заводським номером);
 - г) які не мають чітко вираженої індивідуальної сукупності ознак або отримали зміни, які позбавили їх попередніх ознак та властивостей.
2. Особа, яку допитують, не може чітко назвати ознаки об'єкту або категорично стверджує, що не зможе впізнати його.
3. Особа, якій необхідно пред'явити об'єкти для впізнання, знаходиться у наркотичному або алкогольному сп'янінні, має фізичні чи психічні вади.
4. Впізнаючий брав участь у слідчих (розшукових) діях (обшук) або оперативно-розшукових заходах, при яких він уже сприймав чи упізнав відповідний об'єкт.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що під час проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий повинен враховувати, що у даній слідчій (розшуковій) дії задіяна велика кількість людей. Звідси слідчий повинен передбачити заходи запобігання витоку інформації та визначити її обсяг, який необхідно використовувати під час проведення впізнання. Слідчим слід мати на увазі, що результати непідготовленого або недостатньо підготовленого проведення впізнання ставляться під сумнів захисниками у судових засіданнях.

3. ЗАГАЛЬНА ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ.

Загальні правила пред'явлення для впізнання.

Для гарантування достовірності впізнання необхідно дотримуватися таких, встановлених кримінально-процесуальним законом, правил:

1. Суб'єкт впізнання повинен бути попередньо допитаним про обставини, за яких він спостерігав об'єкт, та ознаки, за якими він зможе його упізнати.
2. Об'єкт пред'являється разом з іншими об'єктами, у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у зовнішньому вигляді.
3. Перед початком впізнання суб'єкту впізнання пропонують зайняти будь-яке місце серед осіб, які пред'являються.
4. Свідок (потерпілий) перед пред'явленням для впізнання попереджається про кримінальну відповідальність, передбачену кримінальним законодавством.
5. Суб'єкт впізнання повинен пояснити, за якими ознаками він упізнає об'єкт.
6. Про впізнання складається протокол незалежно від його результатів.

3.1. ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЖИВИХ ОСІБ.

Приступаючи до пред'явлення для впізнання, слідчий повинен впевнитися, що дотримані всі вимоги, необхідні для проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Необхідність пред'явлення для впізнання живих осіб може виникнути у випадках, коли:

- підозрювані не були раніше відомі потерпілим (свідкам), але спостерігалися ними у зв'язку зі злочинними подіями;
- підозрювані видають себе за інших осіб або не мають документів, що засвідчують їх особистість, чи пред'явили документи, які їм не належать;
- потерпілі знали раніше пред'явлених підозрюваних, але не можуть повідомити про них будь-яких відомостей (навчалися разом у школі, але після закінчення не бачилися 20 років) або називають їх не правильно;
- впізнаючий знає особу, яку йому пред'являють, та правильно її називає, але остання заперечує факт знайомства.

Робочий етап пред'явлення для впізнання складається з таких елементів:

1. Після допиту суб'єкта впізнання слідчий видаляє його з робочого кабінету (як правило – у сусідній кабінет, що обладнаний телефоном) та запрошує понятих, статистів та інших учасників даної слідчої (розшукової) дії.

2. Усім присутнім слідчий повинен роз'яснити їх права та обов'язки, а також мету, задачі та порядок проведення впізнання. Учасники цієї слідчої (розшукової) дії повинні чітко розуміти свою роль при проведенні впізнання. Слідчий повинен також роз'яснити, як діяти учасникам, якщо потерпілий (свідок) вкаже не на злочинця, а на будь-кого з понятих або статистів, або взагалі не впізнає його.

3. Після проведення інструктажу слідчий розміщує понятих таким чином, щоб було зручно спостерігати за усім перебігом слідчої (розшукової) дії, пропонує статистам зайняти два з трьох стільців або стати в одну лінію, після чого просить свого помічника ввести особу, що підлягає впізнанню.

4. Слідчий запрошує особу, яка підлягає впізнанню, роз'яснює, що вона буде пред'явлена для впізнання, її права та пропонує зайняти будь-яке місце за власним вибором серед інших осіб, що пред'являються. Особа, що підлягає впізнанню, має право відмовитися від участі у даній слідчій (розшуковій) дії. Не можна пред'являти особу для впізнання (у разі її відмови) із застосуванням фізичного (психічного впливу), обману або так, щоб вона про це не знала (негласно).

Після того коли особа зайняла місце серед статистів, слідчий повинен зафіксувати таке розташування у протоколі або за допомогою технічних засобів (фотозйомка або відеозапис).

Поняті повинні знати, яка саме людина пред'являється для впізнання та під яким номером знаходиться. Якщо при впізнанні будуть застосовуватися науково-технічні засоби, то необхідно повідомити про це усіх учасників слідчої (розшукової) дії, про що зробити відмітку у протоколі.

5. Запрошують впізнаючого до кабінету слідчого, де знаходяться усі учасники впізнання. Слідчий просить помічника запросити впізнаючого до кабінету слідчого. На нашу думку, впізнаючого повинна запрошувати особа, яка не є зацікавленою у результатах кримінального провадження, наприклад, понятий.

6. У разі коли суб'єктом впізнання виступає свідок або потерпілий, його попереджають про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань та за відмову від дачі показань (тільки свідка). Якщо впізнаючий не досяг 16-річного віку, то слідчий повинен роз'яснити йому обов'язок давати правдиві показання.

7. Після цього у впізнаючого з'ясовують, чи задовольняють його умови даної слідчої (розшукової) дії, чи добре йому видно зовнішні прикмети осіб, яких пред'являють для впізнання.

8. При позитивній відповіді (при негативній необхідно забезпечити відповідні умови) слідчий пропонує впізнаючому подивитися на групу людей та вказати на особу, яку спостерігав або раніше зустрічав і запам'ятав (де і за яких обставин) та пояснити, за якими ознаками він її упізнав.

9. Особа, на яку вказав впізнаючий, повинна встати та назвати себе (наприклад, Трофименко Олексій Іванович, 1977 р/н.). Якщо особа відмовляється назвати себе, то її називає слідчий. Після цього впізнаючий повинен розповісти, де і за яких обставин він зустрічався з даною особою, та перелічити ознаки, за якими він її упізнав. Суб'єкт впізнання повинен викладати показання у формі вільної розповіді.

10. На цьому впізнання закінчується. Слідчий складає протокол, який підписують усі учасники даної слідчої (розшукової) дії.

Результат впізнання може бути й негативним у випадках, коли впізнаючий не може нікого упізнати серед пред'явленої групи осіб або вказує на особу, яка не має ніякого відношення до злочинної події (статиста, понятого). Такі ситуації можуть виникнути у таких випадках:

- з моменту спостереження пройшло багато часу;
- особа, яку впізнають, різко змінила свою зовнішність (наприклад, поголилася наголо, відпустила бороду або вуса тощо);
- потерпілий або свідок боїться помсти (тиску) з боку кримінального світу;
- для впізнання пред'являється інша особа, яка не має ніякого відношення до злочинної події та ін.

3.2. ТАКТИКА ВПІЗНАННЯ ПОЗА ВІЗУАЛЬНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ ОСОБИ, ЯКУ ВПІЗНАЮТЬ.

Для гарантування безпеки учасників кримінального судочинства впізнання може проводитися поза візуальним спостереженням. У даному випадку слідчий повинен забезпечити відповідні умови для проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Таке впізнання необхідно проводити у спеціально обладнаних приміщеннях, поділених надвоє перегородкою зі спеціального скла (прозорого з одного боку), з окремими входами.

При проведенні даної слідчої (розшукової) дії необхідно дотримуватися певної послідовності розташування учасників впізнання до спеціально обладнаних кімнат:

- завести понятих, яким роз'яснюються мета, задачі та порядок проведення впізнання поза візуальним спостереженням;
- після цього двоє понятих переходять до кімнати, звідки буде проводитися впізнання (кімната Б), а двоє інших залишаються у кімнаті, де будуть знаходитися статисти та об'єкт впізнання (кімната А);
- у кімнату А запрошуються статисти, об'єкт впізнання, його адвокат, конвой (у разі необхідності), яким роз'яснюється мета та порядок проведення слідчої (розшукової) дії (окрім даних про суб'єкта впізнання);
- об'єкту впізнання пропонується зайняти за власним вибором будь-яке місце серед статистів;
- у кімнату Б за телефоном викликається суб'єкт впізнання, якому також роз'яснюється суть слідчої (розшукової) дії, пропонується через спеціальне скло оглянути осіб, які пред'являються, та вказати на ту, яка спостерігалась ним під час злочинної події.

3.3. ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ОБ'ЄКТІВ ЗА ФОТОЗНІМКАМИ АБО ВІДЕОЗОБРАЖЕННЯМ.

У тих випадках, коли з тактичних міркувань недоцільно проводити впізнання підозрюваних безпосередньо, вдаються до пред'явлення їх свідкам і потерпілим опосередковано – за фотознімками або відеозображенням.

Загалом такі види впізнання можуть мати місце у випадках коли:

- неможливо пред'явити підозрюваних безпосередньо (наприклад, приховуються від слідства та суду, місце перебування невідоме, перебувають у довгостроковому відрядженні, померли або фізично ліквідовані, знаходяться у розшуку);

- потерпілі (свідки) не бажають зустрічатися віч-на-віч зі злочинцем;

- недоцільно проводити впізнання злочинців для запобігання психічного впливу на свідків та потерпілих;

- особа, яку необхідно пред'явити для впізнання (підозрюваний), відмовляється від участі у даній слідчій (розшуковій) дії або умисно перешкоджає цьому (чинить протидію);

- для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

- виникають складнощі у підборі статистів, оскільки ознаки зовнішності злочинців мають особливі помітні прикмети (значні опіки або татування на обличчі, відсутність кінцівок або частин обличчя тощо);

- після сприйняття об'єкт впізнання зазнав значних змін внаслідок пластичної операції, каліцтва чи інших причин;

- потерпілий знаходиться у тяжкому або критичному для здоров'я стані, але не виникає сумнівів у вірогідності та об'єктивності впізнання;

- необхідно встановити особу невідомого громадянина, труп якого виявлено;

- пред'явлення трупа для впізнання не мало позитивних результатів, і його поховали;

- об'єкт зруйнований, пошкоджений або суттєво змінений та ін.

Порядок пред'явлення фотознімків та відеозображень для впізнання такий же, як і порядок пред'явлення живих осіб.

3.4. ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ТРУПА ТА ЙОГО ЧАСТИН.

Трупи та їх частини пред'являють для впізнання у тих випадках, коли не можна встановити особу загиблої людини за документами або зовнішність трупа значно змінена.

Необхідно відрізнати пред'явлення трупа для впізнання (у відповідності до вимог ст. 230 КПК України) від його упізнавання тими чи іншими особами поза процесуальними правилами.

У першому випадку слідчий висунувши версію про конкретну особу трупа (наприклад, при наявності заяви родичів про безвісти зниклу людину), згідно зі ст. 230 КПК України допитує особу, яка його може знати, про прикмети та особливості, за якими можна провести впізнання. Тільки після цього проводиться впізнання трупа.

У другому випадку слідчий не може виконати вимог зазначеної статті

КПК, оскільки особа загиблого не встановлена і відсутні особи, які можуть її упізнати. У такому разі, з метою встановлення особи загиблого, широкому колу осіб (наприклад, мешканцям району, де був знайдений труп, працівникам ЖЕКів, паспортистам, двірникам тощо) надається можливість оглянути труп (як на місці події, так і в морзі). При цьому особи, які оглядають труп, попередньо не допитуються, оскільки вони не знають, хто саме буде пред'явлений для впізнання, і, відповідно, нічого не можуть сказати про ознаки його зовнішності; поняті не запрошуються, протокол не складається. Тому таке упізнання є оперативно-розшуковим заходом і проходить поза процесуальними правилами пред'явлення для впізнання.

3.5. ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПРЕДМЕТІВ ТА ДОКУМЕНТІВ.

Пред'явлення для впізнання предметів та документів складається з таких етапів:

1. Після допиту суб'єкта впізнання слідчий видаляє його з робочого кабінету і запрошує понятих та інших учасників даної слідчої (розшукової) дії.
2. Усім присутнім слідчий повинен роз'яснити їх права та обов'язки, а також мету, задачі та порядок проведення впізнання.
3. Слідчий демонструє предмет (документ), що впізнається, і повідомляє ознаки, за якими суб'єкт впізнання може його упізнати.
4. Слідчий розкладає на робочому столі предмети (у тому числі й той, що упізнається) і пропонує понятим розмістити їх у будь-якому порядку. Після того як об'єкти розміщено, під кожним предметом (документом) слідчий проставляє номер (1, 2, 3, 4), про що робить відмітку у протоколі. Такий порядок розміщення предметів доцільно зафіксувати фотозйомкою або відеозаписом.
5. Запрошують впізнаючого до кабінету слідчого, де знаходяться всі учасники впізнання, та попереджають його про кримінальну відповідальність.
6. Потім слідчий пропонує суб'єкту впізнання оглянути пред'явлені предмети (документи) і сказати, чи немає того, який спостерігався під час злочинної події, пояснити, за якими ознаками він його упізнав.
7. Після того, як особа впізнає предмет (документ), його необхідно сфотографувати масштабним способом.
8. Слідчий складає протокол, який підписують усі учасники слідчої (розшукової) дії.

3.6. ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ТВАРИН (ПТАХІВ).

Пред'явлення для впізнання тварин (птахів) проводиться за загальними правилами – в групі схожих за зовнішніми ознаками з ними тварин. Вони повинні бути схожими за породою, статтю, віком, мастю. Для більш правильного визначення породи та віку тварин до участі у слідчій (розшуковій) дії доцільно залучати спеціаліста. Спеціаліст може надати допомогу у виявленні специфічних ознак тварин та правильно їх описати.

Під час впізнання необхідно звертати увагу на поведінку тварин по відношенню до хазяїна. У таких випадках потрібно перевірити, як впізнана тварина реагує на кличку, голос, ласку суб'єкта впізнання, його наближення та віддалення. Якщо тварина сама відреагувала на впізнаючого, тоді слідча (розшукова) дія припиняється, а така поведінка тварини фіксується у протоколі. Тварини можуть пред'являтися не тільки за зовнішніми, а й за функціональними ознаками (наприклад, шкутильгання).

Під час прийняття рішення про проведення впізнання слідчий повинен встановити обставини, які можуть перешкоджати проведенню даної слідчої (розшукової) дії. При наявності таких обставин (до них також відносяться всі вище перелічені) слідчий повинен відмовитися від пред'явлення для впізнання або відкласти його до настання сприятливих умов. При необхідності слідчий може провести інші слідчі (розшукові) дії. Тому, на нашу думку, проведення повторного впізнання ніяким чином не узгоджується із кримінально-процесуальним законодавством, не відповідає об'єктивності та достовірності, має навідний характер і є не допустимим під час проведення досудового розслідування.

4. ФІКСАЦІЯ ХОДУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ВПІЗНАННЯ.

Протокол пред'явлення для впізнання повинен містити такі відомості:

- місце, дата та час складання протоколу;
- посада та прізвище особи, яка склала протокол;
- прізвища та адреси (контактні телефони) понятих;
- прізвища інших учасників слідчої (розшукової) дії (експерт, адвокат);
- статті КПК України, на підставі яких проводиться впізнання;
- роз'яснення понятим їх прав та обов'язків, а також обставин провадження;
- дані про осіб та інших об'єктів, яких пред'являють для впізнання;
- ознаки зовнішності осіб (вік, зріст, будова тіла, тип та особливості обличчя, ознаки одягу) та інших об'єктів (форма, розмір, колір), що пред'являються для впізнання з описом їх особливостей та прикмет;
- пропозиція особі, яка пред'являється для впізнання, зайняти будь-яке місце за власної ініціативи серед інших осіб, що пред'являються; місце, яке обрала особа, яку пред'являють для впізнання; спосіб виклику впізнаючого;
- прізвище впізнаючого та попередження про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань відповідно до ст. 384 КК та за відмову від давання показань відповідно до ст. 385 КК (тільки свідок);
- ознаки, за якими впізнаючий упізнав особу чи предмет; відомості про проведення фотозйомки або відеозапису із зазначенням типу апарата, чутливості плівки та ін.;
- зауваження, які надійшли від учасників даної слідчої (розшукової) дії (якщо вони мали місце), та підписи слідчого та усіх учасників впізнання.

В якості допоміжних засобів фіксації результатів і ходу впізнання можуть застосовуватися фотографування, відеозапис або звукозапис.

Відеозапис впізнання повинен являти собою закінчений відеофільм,

переглянувши який, можна було уявити, як відбулося впізнання – наскільки впевнено діяв суб'єкт впізнання, яка була реакція особи, яку впізнали, та ін.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Підсумовуючи лекцію, необхідно зазначити, що результати пред'явлення для впізнання є доказом у кримінальному провадженні і, як усі інші види доказів, підлягають оцінці. Слідчий повинен зважено підходити до оцінки результатів даної слідчої (розшукової) дії, висновку про достовірність й об'єктивність впізнання та його доказового значення. Якщо факт впізнання не викликає ніяких сумнівів у вірогідності, але не відповідає або суперечить іншим фактичним даним, що встановлені у провадженні, то діяльність слідчого повинна бути спрямована на виявлення нових доказів і перевірку наявних у кримінальному провадженні, з метою усунення протиріч. При неможливості дотримання всіх кримінально-процесуальних й організаційно-тактичних умов пред'явлення для впізнання, слідчий повинен відмовитись від нього та провести інші слідчі (розшукові) дії.

ТЕМА: ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ. ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ.

1. Поняття спеціальних знань та форми їх використання в кримінальному судочинстві.
2. Судова експертиза та її види. Система експертних установ в Україні.
3. Підготовка та призначення судових експертиз, поняття та види зразків для порівняльного дослідження.
4. Загальна характеристика експертного дослідження. Оцінка висновку експерта.

ВСТУП

Одним із основних завдань кримінального судочинства є швидке та повне розкриття злочинів (ст. 2 КПК України), для вирішення якого слідчий, орган дізнання, прокурор, суд повинні вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину (ст. 4 КПК України). При цьому посадові особи використовують свої знання, уміння та навички, одержані в процесі професійної підготовки та практичної діяльності. Але для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань.

1. ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ТА ФОРМИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Під знаннями у наукознавстві і філософії розуміють упорядкований у систему і перевірений суспільно-історичною практикою та засвідчений логікою результат процесу пізнання дійсності у свідомості людини у вигляді уявлень, суджень, понять, теорій.

Знання традиційно поділяються на буденні (життєві, загальнодоступні) та наукові. Буденні знання ґрунтуються на життєвій практиці, здоровому глузді та індивідуальному досвіді окремих людей.

Наукові знання – це система глибокого пізнання процесів та явищ об'єктивної дійсності, їх зв'язків, яка за допомогою понять, суджень і теорій розкриває закони розвитку природи та суспільства.

В процесі навчання людина оволодіває певними знаннями, вміннями і навичками. Кінцевою метою навчання є отримання освіти. Освіта буває загальною і спеціальною. Загальну освіту людина отримує незалежно від того, яку вона збирається отримати в майбутньому. Вона є базою спеціальної освіти оскільки направлена на засвоєння основ наук придбання навичок та вмінь, необхідних для всебічного розвитку особистості. Спеціальна освіта дозволяє людині отримати шляхом відповідної підготовки і досвіду роботи знання, необхідні для окремого виду діяльності в межах конкретної спеціальності. Для ефективної професійної діяльності людині, крім знань, необхідно володіти необхідними вміннями і навичками.

Навички – дії, які характеризуються автоматизмом і досягаються шляхом неодноразового виконання дій певного виду. Вони дозволяють точно, швидко та економно виконувати операції в усіх видах людської діяльності. При наявності навичок діяльність людини стає продуктивнішою.

Вмінням називається елементарний рівень виконання дій, коли ще нема автоматизму і є необхідність в деякій мірі контролювати свої дії [4, 8]. Під вмінням також можливо розуміти майстерність людини в певному виді діяльності, можливість ефективно діяти в різних умовах у відповідності з поставленими цілями.

При визначенні спеціальних знань треба вважати наступне:

1. Спеціальні знання – не юридичні, за виключенням означеного вище, тобто знання, що є не професійними для слідчого, працівників органів дізнання, прокурора, судді.

2. Повинні базуватись на досягненнях науки, не бути загальновідомими.

3. По способу здобуття спеціальні знання набуваються або шляхом теоретичного засвоєння певної інформації, або періодичними практичними заняттями окремим видом роботи.

4. Мета використання спеціальних знань – сприяти вирішенню завдань кримінального судочинства.

Спеціальні знання – сукупність теоретичних знань і практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті фахової підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів.

До основних процесуальних форм використання спеціальних знань треба відносити:

1. безпосереднє використання їх слідчим, прокурором, судом;
2. участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій;
3. проведення судових експертиз.

До допоміжних процесуальних форм використання спеціальних знань відносяться:

- залучення перекладача;
- участь при допиті німої або глухої особи, що їх розуміє;
- присутність педагога при допиті неповнолітнього свідка;
- проведення ревізій.

До непроцесуальних форм використання спеціальних знань треба відносити:

- відомчі розслідування, перевірки технічного стану;
- проведення попередніх (до початку розслідування) досліджень об'єктів;
- консультаційно-довідкову допомогу;
- надання технічної допомоги в підготовці технічних засобів, виконанні трудомістких робіт;
- використання допомоги обізнаних осіб при проведенні оперативно розшукових заходів.

Таким чином, під спеціальними знаннями в юриспруденції розуміють сукупність теоретичних знань і практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті фахової підготовки або

професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів. Суб'єктами використання спеціальних знань під час досудового розслідування є слідчий; експерт; спеціаліст.

2. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ТА ЇЇ ВИДИ. СИСТЕМА ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини провадження, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду.

Під час експертизи, на відміну від інших процесуальних дій, істотні у провадженні факти можуть встановлюватися за відсутності слідчого (або суду).

Судові експертизи класифікуються за різними підставами.

1. В залежності від галузі спеціальних знань вони поділяються на :

- криміналістичні;
- судово-медичні;
- судово-психіатричні;
- судово-психологічні;
- судово-фармацевтичні та фармакологічні;
- фізико-технічні;
- хімічні;
- товарознавчі;
- екологічні;
- ґрунтознавчі та деякі інші.

У свою чергу, кожний названий клас поділяється на роди, види та підвиди. Найбільш поширеним видом судової експертизи є криміналістична.

Криміналістична експертиза – це лабораторне дослідження об'єктів з метою встановлення їх фактичного стану; можливості проведення певних дій; обставин, за яких були проведені дії; невидимих слідів зашифрованого змісту; групової належності об'єктів або їх тотожності.

Криміналістичні експертизи поділяються на традиційні та нетрадиційні.

Традиційні охоплюють такі види експертиз, як: дактилоскопічна, трасологічна; судово-почеркознавча й авторознавча, судово-балістична, експертиза холодної зброї; техніко-криміналістична експертиза документів, портретна.

Нетрадиційні включають експертизу матеріалів, речовин та виробів (нафтопродуктів, паливно-мастильних, лакофарбових матеріалів та покриття тощо), акустичну, фоноскопичну та фонетичну експертизи, вибухових речовин та пристроїв та ін.

Судово-медичні експертизи поділяються на експертизи трупа, живих осіб та речових доказів. Завдання їх полягає у встановленні причини смерті, характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, визначенні групової належності й походженні різних виділень організму людини та вирішенні інших питань, що вимагають застосування судово-медичних знань.

2. За характером завдань, які вирішуються, та методами дослідження судові експертизи поділяються на:

- ідентифікаційні експертизи – встановлюють індивідуальну тотожність;

- класифікаційні – визначають групову належність різного роду об'єктів;

- діагностичні – показують стан різних об'єктів та їхню динаміку;

3. За послідовністю проведення експертизи поділяються на:

- первинні;

- повторні.

Повторні призначаються у разі необґрунтованості висновку експерта в результаті первинної експертизи або у разі сумніву в правильності його висновку. Така експертиза доручається іншому експертові або іншим експертам (статті 75, 203 КПК);

4. За обсягом дослідження:

- основні;

- додаткові.

Додаткова експертиза призначається, якщо експертиза визнана неповною або не досить ясною, і доручається тому самому або іншому експертові (статті 75, 203 КПК);

5. За кількістю осіб, що беруть участь у провадженні досліджень:

- одноособові;

- комісійні.

Перші проводяться одним експертом, другі – групою експертів, спеціалістів з однієї галузі знань. Комісійна експертиза може призначатися для вирішення достатньо складних питань або за наявності різних точок зору з якого-небудь питання;

6. За складом виконуваних завдань:

- однорідні;

- комплексні.

Однорідною є експертиза, при проведенні якої використовуються знання у якійсь одній галузі науки. При виконанні комплексної експертизи використовують спеціальні знання різних наук: це можуть бути медико-криміналістичні, психолого-психіатричні, автотехнічні та криміналістичні, зоотехнічні, ветеринарні й інші комплексні дослідження. Фахівці, які брали участь у комплексній судовій експертизі та дійшли єдиної думки, складають і підписують спільний висновок. При цьому в акті визначається, у чому конкретно полягала роль кожного фахівця. У разі, коли експерти не дійшли згоди, кожний з них складає окремий висновок.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для давання висновку з досліджуваних питань. Фахівці державних спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку та атестацію як судові експерти певної спеціальності (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»).

У системі Міністерства юстиції України функціонують науково-дослідні інститути судових експертиз (НДІСЕ).

В них проводяться всі традиційні і нетрадиційні види криміналістичних експертиз. Крім криміналістичних, в інститутах проводяться й такі види судових

експертиз, як судово-економічні, автотехнічні, будівельно-технічні, товарознавчі, ґрунтознавчі, біологічні та ін.

У системі Міністерства внутрішніх справ України створено мережу експертно-криміналістичних служб: Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (ДНДЕКЦ) та науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (НДЕКЦ) при ГУНП, УНП, де проводяться різні види криміналістичних експертиз, дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, автотехнічні, пожежно-технічні (обставин і механізму пожеж) та інші.

У системі Міністерства охорони здоров'я України зосереджені судово-медичні та судово-психіатричні установи. Мережа судово-медичних установ складається з різних за своїм рангом бюро судово-медичних експертиз. Такі експертизи також проводяться співробітниками кафедр судової медицини вищих навчальних закладів.

Підводячи підсумки за розглядуваним питанням, зазначимо, що основною формою використання спеціальних знань є проведення експертизи – дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини провадження, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду. Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби, до яких належать науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України та експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

3. ПІДГОТОВКА ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ, ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Судова експертиза має бути старанно підготовлена. *Процес підготовки експертизи містить такі основні елементи:*

- збирання необхідних матеріалів;
- вибір моменту призначення експертизи;
- визначення предмета судової експертизи;
- формулювання запитань експерту;
- вибір експертної установи або експерта.

Збирання необхідних матеріалів. Такими матеріалами насамперед є досліджувані об'єкти (речові докази, жива особа, труп або його частини тощо), відносно яких слідчий (суд) повинен з'ясувати певні питання. Досліджувані об'єкти збираються під час проведення слідчих (розшукових) дій (оглядів, обшуків, тимчасового доступу до речей та документів та ін.) з дотриманням встановлених законом правил.

У деяких випадках експерту необхідно надавати так звані зразки порівняльного матеріалу. Під зразками для експертного дослідження слід розуміти матеріальні об'єкти, що надаються експерту для порівняння з об'єктами, які ідентифікуються або діагностуються. Це можуть бути зразки почерку, відбитки пальців рук, зліпки зубів, взуття, проби крові, слини, зразки шрифту

друкарської машинки, які використовуються в процесі проведення експертиз як порівняльні матеріали при дослідженні рукописів, предметів з відбитками рук, ніг, зубів, паперів та інших об'єктів, що надаються експерту для дослідження.

За способом отримання зразки поділяються на три групи: вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вільні зразки виключають можливість будь-якого умисного викривлення ознак досліджуваного об'єкта. Це зразки створені або отримані поза зв'язком з розслідуванням кримінального провадження до його початку (наприклад, особисте листування особи, у якій відбираються зразки, її щоденники та інші рукописні документи, виконані до кримінального провадження).

Умовно-вільні зразки створюються після початку розслідування, але не у зв'язку з ним, і вилучаються в ході слідчих (розшукових) дій. Це можуть бути зразки почерку, які містяться в явці з повинною, клопотаннях обвинуваченого та в інших складених у період слідства документах, за умови, що особа (автор) не знає, що такі будуть досліджуватись експертом.

Експериментальні зразки – це матеріальні об'єкти, отримані слідчим після початку розслідування під час спеціальної слідчої (розшукової) дії – отримання зразків для порівняльного дослідження для проведення конкретної експертизи.

Вибір моменту призначення експертизи. За загальним правилом судова експертиза повинна бути призначена своєчасно. Своєчасність призначення експертизи забезпечується плануванням цієї слідчої (судової) дії.

Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно враховувати:

- властивості та стан об'єктів експертного дослідження;
- необхідність та можливість отримання порівняльних зразків;
- особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо);
- слідчу ситуацію.

Вибір моменту призначення експертизи передбачає визначення її місця у системі інших слідчих (судових) дій. Призначення та проведення експертизи обумовлені тактичними міркуваннями. Визначення часу призначення експертизи пов'язано з особливостями розслідуваного злочину, слідчою ситуацією, наявністю або відсутністю необхідних матеріалів для призначення експертизи.

Визначення предмета судової експертизи. Предмет експертизи – це ті обставини, які можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, та фактичні дані, що встановлюються на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів провадження. Предмет експертизи визначається питаннями, поставленими перед експертом, слідчим або судом.

Формулювання питань експерту. У відповідності із законом перед експертом можуть бути поставлені тільки такі питання, для вирішення яких необхідні науки, технічні або інші спеціальні знання. Існують різні посібники з судової експертизи, які містять типові переліки питань стосовно різних видів експертиз при розслідуванні тих або інших категорій злочинів. Однак такі переліки є орієнтовними.

Питання експерту повинні відповідати таким основним вимогам:

- не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру;
- бути визначеними, конкретними та короткими;

- мати логічну послідовність;
- характеризуватися повнотою та мати комплексний характер.

Вибір експертної установи або експерта. Вибір експертної установи здійснюється з урахуванням виду експертизи, об'єктів дослідження та характеру питань, які підлягають вирішенню.

Постанова (ухвала) про призначення експертизи складається з трьох частин: вступної, описової та резолютивної.

Таким чином підготовка експертизи складається зі стадій, кожна з яких має своє практичне навантаження: збирання необхідних матеріалів; вибір моменту призначення експертизи; визначення предмета судової експертизи; формулювання запитань експерту; вибір експертної установи або експерта.

4. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА.

Експертне дослідження – це процес дослідження об'єктів, що надані на експертизу.

Висновок експерта – це процесуальний документ, у якому викладаються підстави проведення експертизи, хід та результати експертного дослідження.

Висновок експерта є джерелом судових доказів і складається з трьох частин: вступної, дослідної та заключної (ст. 200 КПК).

У вступній частині зазначаються: найменування експертизи; дата і місце складання висновку; дата постанови про призначення експертизи та хто її виніс; перелік об'єктів, що надійшли на дослідження, порівняльних та інших матеріалів; питання, поставлені перед експертом, відомості про його особу, клопотання про надання додаткових матеріалів та результати їх розгляду; відомості про участь експерта у проведенні слідчих (розшукових) дій; прізвища та процесуальний стан осіб, які брали участь у проведенні експертизи.

У дослідній частині описуються об'єкти експертизи, викладається процес експертного дослідження, робиться аналіз і синтез отриманих результатів, наводяться різні розрахунки та довідкові дані, якими користувався експерт, обґрунтовуються його висновки. Дослідна частина висновку ідентифікаційної експертизи повинна містити опис конкретних ознак, покладених в обґрунтування висновку.

У заключній частині містяться висновки експерта, тобто відповіді на поставлені перед ним питання. Висновок експерта може мати форму категоричного висновку (негативного або позитивного), ймовірного (діагностичного) або висновку про неможливість вирішити питання, яке поставлене перед експертом. До висновку додається ілюстративний матеріал (фотознімки, схеми, креслення та ін.). Висновок підписується експертом.

Оцінка висновку експерта є складною розумовою діяльністю, яка включає:

- аналіз дотримання процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи;
- визначення відповідності висновку експерта завданню;
- встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта;

- визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним у провадженні доказам;

- перевірку віднесення до провадження даних, які містяться у висновку.

У результаті оцінки висновку експерта слідчий (суд) може прийняти одне з таких рішень:

- визнати висновок експерта повним та обґрунтованим, таким, що має значення у провадженні;

- визнати висновок неповним або недостатньо ясным та при необхідності призначити додаткову експертизу або допитати експерта відповідно до ст. 201 КПК;

- визнати висновок експерта необґрунтованим або сумнівним щодо його правильності та при необхідності призначити повторну експертизу або провести інші процесуальні дії, спрямовані на перевірку висновків експерта.

Підводячи підсумок з розглядуваного питання, варто вказати на те, що висновок експерта є процесуальним документом, у якому викладаються підстави проведення експертизи, хід та результати експертного дослідження. Висновок експерта є джерелом судових доказів і складається з трьох частин: вступної, дослідної та заключної.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

На сучасному етапі становлення та розвитку Української незалежної держави відбуваються великі процеси перетворень суспільно-економічних і політичних відносин. Розвиток цих відносин проходить у складних умовах, які, наряду з іншими, характеризуються високим рівнем злочинності, у тому числі її організованих форм, криміналізацією економіки та інших сфер життєдіяльності суспільства.

Необхідність застосування у кримінальному процесі наукових, технічних та інших знань пов'язана з тим, що розслідування злочину є складним процесом пізнання об'єктивної дійсності. Тому пізнання події злочину та особи, яка його учинила, вимагає від особи, що проводить дізнання, слідчого та інших учасників кримінального процесу застосування різних спеціальних знань та навичок у певних видах діяльності.

РОЗДІЛ 4.

КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА

ТЕМА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

1. Поняття криміналістичної методики, її завдання, система, принципи та місце в криміналістичній науці.
2. Структура окремої криміналістичної методики. Поняття типової слідчої ситуації.
3. Криміналістична характеристика виду (групи) злочинів та її значення для розслідування.
4. Характеристика етапів розслідування. Профілактична діяльність слідчого.

ВСТУП

У спрощеному вигляді криміналістику характеризують як науку про розслідування злочинів. Усе, що ви вивчали до цього, дійсно так або інакше було пов'язано з цим процесом, але лише торкалось його в певній частині, зокрема, щодо використання технічних засобів, проведення окремих слідчих (розшукових) дій тощо. Надалі вивчення науки криміналістики буде спрямовано на ознайомлення саме з діяльністю по розслідуванню різних видів злочинів, а точніше – з рекомендаціями по найбільш ефективному та раціональному його проведенню. Вони не є суто теоретичними моделями, а побудовані на базі узагальнення досвіду працівників правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Але в першу чергу необхідно ознайомитися з основними поняттями, принципами чи правилами, змістом окремих категорій, опанування яких необхідно для подальшого розуміння зазначених рекомендацій.

1. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ, ЇЇ ЗАВДАННЯ, СИСТЕМА, ПРИНЦИПИ ТА МІСЦЕ В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ НАУЦІ

Криміналістична методика – заключний розділ науки «Криміналістика», що разом з іншими її частинами утворює єдину систему знань.

Криміналістична методика, як розділ науки, охоплює і ряд загальних теоретичних положень, що характеризують її завдання, предмет, принципи побудови й інші.

Завдання криміналістичної методики впливають із загальних завдань кримінального судочинства, сформульованих у ст. 2 КПК України, і можуть бути поділені на дві групи:

загальні:

- забезпечення правильного застосування законів і підзаконних актів;
- своєчасний й обґрунтований початок розслідування;
- швидке і повне розкриття злочинів;
- усебічне, повне, об'єктивне дослідження всіх обставин злочину й притягнення винних до кримінальної відповідальності;

спеціальні:

- розробка наукових рекомендацій по ефективному розслідуванню окремих видів або груп злочинів;
- з'ясування криміналістичного значення обставин, що підлягають встановленню, дослідженню і доказуванню;
- вивчення й узагальнення практики використання оперативних даних у процесі розслідування;
- розробка найбільш раціональних форм взаємодії слідчого з іншими службами і підрозділами правоохоронних органів;
- розробка профілактичних заходів запобігання вчиненню окремих видів або груп злочинів.

З метою вирішення зазначених завдань вченими на основі відповідного науково-методичного арсеналу виявляється, вивчається й узагальнюється все закономірне щодо вчинення різних видів злочинів, а також практична діяльність по їх розкриттю, розслідуванню і попередженню.

***Криміналістична методика** – система наукових положень, що вивчає закономірності організації та здійснення розкриття, розслідування і запобігання окремих видів або груп злочинів, розробляє рекомендації по ефективному проведенню досудового слідства на основі виявлених закономірностей.*

Систему даного розділу науки складають два взаємозалежних підрозділи (*пропонується зафіксувати*):

- концептуальні (загальні, теоретичні) положення;
- методики розслідування окремих видів або груп злочинів (окремі, приватні криміналістичні методики);

Надалі ми будемо використовувати термін «окремі методики».

Концептуальні положення є теоретичною основою розділу, де розглядаються питання, від яких у підсумку залежить створення ефективних окремих методик, що застосовуються правоохоронцями.

Зокрема це такі питання, як:

- поняття, система, завдання, принципи методики, її зв'язок з іншими розділами криміналістики;
- класифікація окремих методик та їх будова;
- поняття та структура криміналістичної характеристики;
- загальні положення взаємодії, профілактичної діяльності в ході організації і проведення розслідування;
- поняття слідчої ситуації, етапів розслідування та їх зміст.

Окремі криміналістичні методики представляють собою самостійні внутрішньо структуровані комплекси рекомендацій з організації та здійснення розкриття, розслідування і запобігання окремих видів (груп) злочинів, що розробляються відповідно до потреб практики.

У межах підрозділу окремі методики розподіляються за типами. Це дозволяє одразу визначити загальне призначення та ступінь конкретизації рекомендацій, що містить методика певного типу.

Виділяють наступні **типи окремих криміналістичних методик** (*пропонується записати*):

Видові методики – виділяються на підставі кримінально-правової класифікації злочинів. В основному це комплекси криміналістичних рекомендацій з розслідування посягання одного виду (наприклад: методика розслідування крадіжок). Також до цієї категорії відносять і комплекси рекомендацій з розслідування груп схожих злочинів (наприклад: методика розслідування грабежів та розбоїв – містить криміналістичні рекомендації щодо двох окремо виділених у Кримінальному кодексі злочинів, що розрізняються ступенем впливу на жертву). Видова методика охоплює весь процес розслідування від прийняття рішення про початок кримінального провадження до її завершення. Вона використовується самостійно для розслідування конкретного злочину. Має середній ступінь узагальнення рекомендацій й застосовується незалежно від того, чи вчинено діяння за наявності кваліфікуючих ознак або без них.

Внутрішньовидові методики – виділяються в межах одного виду (групи) злочинів за будь-якими окремими криміналістично вагомими або за кваліфікуючими ознаками (наприклад: *виділені по способу вчинення злочину* – методика розслідування кишенькових крадіжок; *по способу та місцю вчинення злочину* – методика розслідування квартирних крадіжок). Як і видова, методика цього типу може бути використана самостійно або у сукупності з видовою методикою. Має найменший ступінь узагальнення рекомендацій та застосовується для розслідування діяння, вчиненого за наявності кваліфікуючої ознаки або криміналістично вагомий ознаки, яку покладено в основу формування цієї методики.

Позавидові методики – виділяються за окремими криміналістично вагомими чи іншими ознаками, що мають значення для розслідування будь-яких злочинів без урахування їх виду (наприклад: *виділені за суб'єктом вчинення злочину* – методика розслідування злочинів неповнолітніх; методика розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями; *виділені за впливом часу* – методика розслідування злочинів по гарячих слідах; *виділені за впливом часу та станом розслідування злочину* – методика розслідування нерозкритих злочинів минулих років; *виділені за специфікою засобів учинення злочину* – методика розслідування комп'ютерних злочинів).

Система принципів розділу, що включає:

1. **загальні принципи**, що визначають зміст, систему та значення розділу в цілому;

2. **спеціальні принципи**, що включають основні положення побудови методик розслідування окремих видів і груп злочинів.

До числа загальних принципів криміналістичної методики відносяться:

1. **Дотримання законності** (рекомендації з розкриття, розслідування і запобігання злочинів повинні відповідати, не протирічити нормам закону та підзаконним актам; тобто рекомендації повинні бути не тільки доцільні, а й законні).

2. **Єдність теорії і практики** (розроблені в межах криміналістичної методики рекомендації ґрунтуються на результатах узагальнення практики; в свою чергу, напрацьовані наукою рекомендації впливають на практику, удосконалюють процеси розслідування).

3. **Самостійність криміналістичної методики** (як розділ криміналістики – має свій предмет вивчення, специфічні завдання, представляє систему самостійних оригінальних теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій з ефективного проведення слідства).

4. **Цілісність криміналістичної методики** (криміналістична методика – сукупність теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій, що взаємозалежні між собою, взаємно доповнюють друг друга і утворюють єдину систему знань).

Спеціальними принципами криміналістичної методики є:

1. **Науковість методик розслідування** (з одного боку – кожна методика має певний рівень теоретичного обґрунтування, пояснення процесів розслідування злочинів окремого виду; з іншого боку – вона насичена науковими знаннями з інших розділів криміналістики та суміжних наук).

2. **Конкретність методик розслідування** (вони розраховані на організацію розслідування не всіх, а тільки певних видів, груп або категорій злочинів залежно від ступеня узагальнення криміналістичних рекомендацій, що складають цю окрему методику).

3. **Планова основа методик розслідування** (кожна окрема методика пристосовує загальні положення планування до специфічних умов розслідування окремих видів злочинів; результатом застосування рекомендацій окремої методики є план розслідування конкретного кримінального провадження).

4. **Етапність методик розслідування** (процес розслідування злочинів прийнято розділяти на окремі етапи, у ході яких вирішуються певні завдання; криміналістичні рекомендації, що складають методику, якраз і орієнтовані на вирішення цих завдань відповідно до кожного етапу, відповідно їй структура методики відображає ці етапи).

5. **Ситуаційність і багатоваріантність методик розслідування** (окремі методики враховують типові слідчі ситуації, що складаються при розслідуванні того або іншого виду злочинів і залежно від них рекомендують той чи інший варіант організації розслідування).

6. **Структурна єдність методик розслідування** (більшість окремих методик, переважно видові та внутрішньовидові, мають однакову структуру, на якій можна базуватись при розробці нової методики розслідування злочину певного виду; але при цьому зміст однойменних структурних елементів різних методик суттєво відрізняється. Позавидові методики, як правило, мають своєрідну структуру, що необхідно враховувати при розробці такого комплексу рекомендацій).

7. **Принцип сполучення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів** (відображається як у взаємодії слідчого з оперативними працівниками, так і у самостійному проведенні кожним з цих суб'єктів певних дій у межах своїх повноважень. Криміналістичні рекомендації у вигляді алгоритмів (програм) розслідування якраз і містять сполучення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів).

Отже, криміналістична методика – окремий завершальний розділ криміналістики, що поєднує рекомендації криміналістичних техніки і тактики з метою розслідування злочинів; як система наукових положень має теоретичне і прикладне значення, вирішуючи як загальні, так і спеціальні завдання.

Система розділу складається з двох підрозділів, а саме: концептуальних положень та окремих криміналістичних методик.

Окремі методики розподіляються за типами на видові, внутрішньовидові та позавидові.

2. СТРУКТУРА ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ. ПОНЯТТЯ ТИПОВОЇ СЛІДЧОЇ СИТУАЦІЇ.

На нашу думку, найбільш прийнятною є структура окремої криміналістичної методики, запропонована нижче (*пропонується її записати*).

Структуру окремої криміналістичної методики розслідування складають:

1. Криміналістична характеристика злочину окремого виду (групи).
2. Особливості початку розслідування.
3. Початкові (невідкладні) слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи стосовно до існуючих типових слідчих ситуацій.
4. Слідчі (розшукові) дії відповідно до типових слідчих ситуацій на подальшому етапі розслідування.

5. Профілактична діяльність слідчого.

Структура методики розслідування нерозкритих злочинів минулих років:

1. Характеристика причин та факторів, що впливають на розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років.
2. Аналіз матеріалів кримінального провадження, досудове слідство по якій зупинено.
3. Типові слідчі ситуації, організація та планування розслідування.
4. Непроцесуальна діяльність у ході розслідування нерозкритого злочину.
5. Особливості тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

1. Криміналістична характеристика злочину являє собою інформаційну модель, узагальнене поняття, що містить ознаки, властиві одному виду (або групі схожих) злочинів. Вона є результатом дослідження та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень з розслідування злочинів окремого виду. Практичне значення даної категорії в тому, що слідчий може використовувати її як модель (матрицю), шляхом перенесення даних, які її складають, на конкретну подію, що дозволяє прогнозувати зміст окремих, ще не встановлених складових механізму вчинення цього злочину, а в підсумку дозволяє визначити методи, прийоми і засоби досягнення мети розслідування. Криміналістична характеристика також служить теоретичною базою для побудови методики розслідування.

2. Особливості початку кримінального провадження. Цей елемент окремої методики містить рекомендації щодо особливостей проведення збору, перевірки матеріалів, їх оцінки з позиції повноти для прийняття рішення про початок кримінального провадження, дій слідчого по усуненню пробілів у

матеріалах. Цей етап розслідування особливо важливий, коли шкідливі наслідки, що наступили в результаті якої-небудь події, викликають сумніви у їх кримінальному характері (наприклад: при пожежі, втраті майна, дорожньо-транспортній пригоді).

3. Початкові (невідкладні) слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи розглядаються виходячи з типових слідчих ситуацій, що склалися на даному етапі розслідування. Дані дії можуть бути спрямовані на рішення як загальних, так і специфічних задач (встановлення обставин події, збір доказів, переслідування і затримання винної особи по «гарячих слідах» тощо), здійснюються у відносно обмежений термін, установити довжину якого для різних випадків розслідування неможливо. Цей період визначається дією фактора невідкладності і характеризується максимальною інтенсифікацією провадження слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів. Даний елемент окремої методики містить рекомендації щодо визначення кола початкових слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів стосовно до типової слідчої ситуації, так звані алгоритми розслідування. Також до нього включають рекомендації щодо особливостей тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій для даного виду злочинів. Залежно від характеру конкретної розслідуваної події та її обставин коло слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів може змінюватися і доповнюватися, а їх черговість – варіюватися.

4. Слідчі (розшукові) дії на подальшому етапі розслідування визначаються виходячи із завдання подальшого збирання, «закріплення», перевірки й оцінки доказів, викриття винного у вчиненні злочину, з'ясуванні обставин, що залишилися не встановленими на початковому етапі. Дані, які знаходяться в розпорядженні слідчого на подальшому етапі, відрізняються великим обсягом, упорядкованістю, конкретністю, розмаїтістю процесуальних джерел і доказовою надійністю. Це дозволяє перейти від вірогідного, що відрізняється розмаїтістю версій, варіанта організації розслідування, на інший якісний рівень, який характеризується більш чіткою спрямованістю, послідовністю дій. Даний елемент окремої методики також містить рекомендації щодо визначення кола слідчих (розшукових) дій відповідно до типової слідчої ситуації, а також щодо особливості тактики проведення окремих з них.

5. Профілактична діяльність слідчого. Методика розслідування, виходячи з вимог кримінально-процесуального закону й узагальнення досвіду розслідування кримінальних проваджень по різних видах злочинів, містить рекомендації по виявленню та усуненню причин і умов, що сприяли скоєнню правопорушень, а також характеризує типові заходи, спрямовані на профілактику вчинення окремого виду (групи) злочинів.

Типова слідча ситуація – сукупність даних про подію злочину та обстановку його розслідування на конкретному етапі, що впливає на вибір, черговість і тактику слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів.

Більшість окремих криміналістичних методик мають типову структуру, що складається з п'яти елементів. Перший з них є базою для формування окремої методики та представляє собою інформаційну модель злочину того виду, для розслідування якого розроблено методику. Інші елементи розташовані у певній послідовності та відображають процес розслідування злочину з урахуванням

типових слідчих ситуацій.

3. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДУ (ГРУПИ) ЗЛОЧИНІВ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ.

***Криміналістична характеристика** – сукупність взаємозалежних даних про криміналістично вагомі ознаки злочинів даного виду (групи), які сприяють їх розкриттю і розслідуванню шляхом побудови версій та їх перевірки в результаті проведення запланованих слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів.*

Важливо відзначити, що криміналістична характеристика злочину — це динамічна наукова категорія, завдання якої — обслуговувати методикую розслідування. Динамічність виявляється насамперед у тому, що її зміст стосовно до різних видів і груп злочинів може мінятися, причому істотно.

Структуру криміналістичної характеристики злочину складають (пропонується записати):

1. Сліди злочину.
2. Спосіб вчинення злочину.
3. Обстановка вчинення злочину.
4. Предмет злочинного посягання.
5. Особистість злочинця.
6. Особистість потерпілого.

Розглянемо зміст елементів криміналістичної характеристики.

1. Спосіб вчинення злочину – у криміналістичному розумінні – один з найважливіших елементів структури криміналістичної характеристики, джерело даних про якісну сторону злочинної поведінки правопорушників.

***Під способом вчинення злочину** в криміналістичному змісті розуміють об'єктивно і суб'єктивно обумовлений комплекс дій суб'єкта до, в момент і після скоєння ним злочину, пов'язаний з використанням відповідних знарядь і засобів, та такий, що залишає різного роду сліди, які характеризують сутність події, своєрідність поведінки злочинця, його окремі якості, навички.*

Структуру способу вчинення злочину можуть складати дії по його підготовці, скоєнню і приховуванню в сукупності, або тільки скоєнню, або дії по скоєнню в сукупності з підготовкою або приховуванням. Елементи способу вчинення злочину знаходяться в просторовому, часовому і причинному взаємозв'язках між собою та з навколишнім середовищем. Їх складний характер детерміновано властивостями особистості злочинця, обстановкою вчинення злочину і предметом посягання. Знаючи типові способи вчинення злочинів того чи іншого виду (групи), можливо побудувати типову модель діяння, уявити собі зміст дій суб'єкта, механізм утворення слідів та в результаті визначити шляхи і способи розслідування.

У структурі способу вчинення злочину певне значення має співвідношення дій по вчиненню та приховуванню злочину.

Приховування злочину являє собою цілеспрямовану поведінку людини, яка усвідомлює, що її дії дезорієнтують правоохоронні органи в пошуках інформації про обставини події, утруднюють розслідування та встановлення істини.

Серед прийомів приховування варто виділити наступні:

- **утаювання** – активне чи пасивне залишення в неведенні правоохоронних органів щодо обставин злочину або джерел інформації про нього (наприклад: приховування викраденого майна; неповідомлення окремих фактів);

- **знищення** слідів злочину або слідів злочинця (може бути повним або частковим);

- **маскування** – зміна уявлення про спосіб вчинення злочину, особистість винного, джерела інформації (наприклад: зміна зовнішності злочинця; скоєння злочину в рукавичках; зміна почерку);

- **фальсифікація** – підробка, створення помилкової інформації (наприклад: створення неправдивих слідів; виготовлення підроблених документів; неправдиве повідомлення про місцезнаходження викраденого майна);

- **інсценування** – створення штучної картини події (інсценування події в цілому; її наслідків; часу протікання; місця; об'єкта посягання тощо).

Для навмисних (на відміну від необережних) злочинів дані про спосіб їх вчинення мають першорядне значення.

2. Сліди злочину – важливий елемент криміналістичної характеристики, матеріально відображений результат дій осіб, що знаходились на місці події, в першу чергу – злочинця.

Під **слідами злочину** ми розуміємо сукупність зі:

- слідів-відображень;
- окремих елементів обстановки на місці події;
- знарядь вчинення злочину або інших предметів, навмисно чи ненавмисно залишених злочинцем;

- запахів;
- звуків.

3. Обстановка вчинення злочину. Подія злочину, підготовка, що йому передуює, та приховування слідів діяння протікають у конкретних умовах місця, часу, освітлення, проявів природно-кліматичних факторів, виробничої діяльності, побуту та ін. Зазначені умови у певні моменти по-різному проявляються та впливають на протиправну подію. При цьому вони складаються незалежно або залежно від волі учасників злочинної події та в основному характеризують певне зовнішнє середовище, деякі інші фактори реальності, та в сукупності називаються обстановкою вчинення злочину.

Обстановка вчинення злочину – система різних взаємодіючих між собою до та в момент вчинення злочину об'єктів, явищ і процесів, які характеризують місце, час, речовинні, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, а також фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та деякі обставини вчинення злочину.

4. Предмет злочинного посягання. Мова йде про дані, що характеризують найбільш типові безпосередні предмети злочинного посягання, які дозволяють судити про інтереси і деякі властивості особистості злочинця. Для криміналістичної характеристики він важливий також і як слідоутворюючий об'єкт, оскільки опис його ознак дозволяє спрогнозувати, виявити наявність слідів в елементах обстановки вчинення злочину. На відміну

від кримінально-правового поняття предмета злочину, у криміналістичному розумінні предметом (об'єктом) посягання може виступати людина. Як предмет посягання також виступають гроші, матеріальні цінності, наркотичні речовини і ін.

5. Особистість злочинця. Результати кожної злочинної діяльності містять сліди особистості людини, яка її вчинила, і, зокрема, дані про деякі її особисті соціально-психологічні властивості та якості, злочинний досвід, наявність спеціальних знань, статі, віку, особливості взаємин з жертвою злочину і ін.

6. Особистість потерпілого. Між потерпілим (жертвою) і злочинцем найчастіше просліджується певний взаємозв'язок, внаслідок чого злочинці зазвичай не випадково обирають окремих осіб об'єктами свого кримінального посягання. Тому і виявлення злочинця може відбуватися залежно від даних про потерпілого. Особливо важливе виявлення і вивчення зв'язку між ними на початку розслідування.

В цілому, дані про особистість потерпілого можуть бути використані:

- для висунення версій про злочинця, визначення кола осіб, серед яких треба його шукати;
- для прогнозування поведінки потерпілого на слідстві й у суді;
- для визначення тактики слідчих (розшукових) дій за участю потерпілого;
- для встановлення всіх обставин події з урахуванням взаємозв'язку злочинця з потерпілим;
- для встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину.

Криміналістична характеристика – динамічна наукова категорія, що обслуговує окрему методику розслідування виду (групи) злочинів; представлена трьома видами, аналогічними типам окремих методик; має визначену структуру, яка може корегуватись залежно від виду характеристики або типу окремої методики.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПІВ РОЗСЛІДУВАННЯ. ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО.

Поділ процесу розслідування злочину на етапи можливий завдяки наявності наступних критеріїв:

- обсяг і зміст вихідних даних, що знаходяться в розпорядженні слідчого;
- типові слідчі ситуації;
- значення, особливості побудови і перевірки версій;
- завдання, розв'язувані на тому або іншому етапах.

Етапи розслідування (пропонується записати):

1. Початковий етап розслідування (в його складі стадія досудового розслідування).

2. Подальший етап розслідування.

3. Заключний етап розслідування (виділяється окремими науковцями).

Розглянемо більш детально їх зміст.

Початок розслідування:

- вивчення матеріалів дослідчої перевірки, зібраних по факту вчиненого злочину;

- зіставлення ознак складу злочину, які визначають на підставі зазначених матеріалів, з описом діяння, який міститься в диспозиції статті кримінального закону;

- оцінка повноти зібраних матеріалів;

- прийняття рішення про початок розслідування.

До початку кримінального провадження проводяться в основному оперативно-розшукові заходи, а також окремі слідчі (розшукові) дії, провадження яких дозволено кримінально-процесуальним законом.

Початковий етап розслідування:

- висунення всіх можливих реальних версій;

- планування слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів по їх перевірці;

- виконання частини або усіх (залежить від їхнього обсягу) запланованих дій;

- збір і закріплення доказів, що можуть бути загублені;

- прийняття заходів для встановлення, розшуку та затримання підозрюваних;

- початок збору даних, які характеризують особистості підозрюваних;

- прийняття заходів до відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочином;

- виявлення деяких причин і умов, що сприяли скоєнню злочину.

В комплекс слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів у тому чи іншому комплекті можуть входити наступні:

- слідчий огляд;

- освідчення;

- обшук;

- тимчасовий доступ до речей та документів;

- допит потерпілого;

- допити свідків;

- допит підозрюваного;

- пред'явлення для впізнання;

- затримання підозрюваного;

- призначення відповідних експертиз;

- зняття інформації з каналів зв'язку;

- виготовлення суб'єктивних портретів;

- розшук злочинця по прикметах і інших даних;

- розшук викраденого майна;

- подомові або поквартирні обходи;

- зовнішнє спостереження;

- прочісування території;

- організація засідок, патрулювання та інші.

Подальший етап розслідування:

- висунення додаткових версій при встановленні нових обставин скоєння злочину;

- планування слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів

по їх перевірці;

- виконання всього запланованого; визначення особи або кола осіб, винних у вчиненні злочину;
- закінчення збору доказів, оцінка їх повноти і побудова в систему;
- оголошення про підозру та обрання запобіжного заходу (якщо він не був застосований до підозрюваного);
- завершення збору даних, що характеризують особистість підозрюваного (підозрюваних);
- виявлення всіх причин і умов, що сприяли скоєнню злочину, та прийняття заходів профілактичного характеру).

Головна задача даного етапу – повне і всебічне дослідження та доказування всіх обставин, які підлягають встановленню за провадженням.

Заключний етап розслідування:

- ознайомлення відповідних осіб, наділених процесуальними правами, з матеріалами кримінального провадження;
- усунення недоліків (при необхідності), на які вказано підозрюваним або іншою особою в процесі ознайомлення з матеріалами провадження; складання обвинувального акту.

У зміст заключного етапу входять процесуальні дії по завершенню досудового слідства, деякі організаційні заходи, а іноді – і додаткові слідчі (розшукові) дії. Результат проведення слідчих дій (коли відкриваються нові обставини) може створити ситуацію, характерну для подальшого і навіть початкового етапів. У такому випадку розслідування продовжується з етапу, на який його повернула ситуація, що склалася.

Профілактична діяльність слідчого.

Виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, а також прийняття заходів по їх усуненню – вимоги кримінально-процесуального закону (ст.ст. 23, 23-1 КПК України), які знайшли своє відображення в окремій криміналістичній методиці.

Розгляд зазначених причин і умов важливий з криміналістичної точки зору, оскільки допомагає визначенню способів вчинення злочинів, встановленню взаємозв'язків між способом та обставинами, що сприяли скоєнню діяння, методів використання злочинцями конкретних умов для реалізації своїх намірів.

Поділ процесу розслідування злочинів на етапи є реалізацією принципу етапності в криміналістичній методиці. Структура окремої методики побудована з урахуванням етапів розслідування злочинів.

Профілактична діяльність слідчого, з одного боку, входить у зміст окремої криміналістичної методики, з іншого боку – є відображенням вимог кримінально-процесуального закону, що рекомендує застосування різних форм реагування, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочину.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Концептуальні положення криміналістичної методики відображають основні питання теоретичного характеру, які розкривають суть, значення, структуру розділу науки, а також є базовими для розуміння, вивчення, оволодіння методиками розслідування окремих видів (груп) злочинів.

Щоб успішно вирішувати завдання розслідування конкретного посягання, необхідно опановувати слідчу практику, мати у своєму розпорядженні дані щодо досвіду розкриття подібних діянь. Будь-який злочин – індивідуальний і неповторний, однак у кожному зустрічаються схожі ознаки, що служать основою для визначення і розробки типових прийомів розслідування. Тож, у межах криміналістичної методики досліджується слідча практика по різних видах злочинів, досвід ефективного використання тактичних прийомів, науково-технічних засобів, що дозволяє розробляти систему рекомендацій з проведення розслідування, враховуючи особливості злочинів окремих видів чи груп.

ТЕМА: ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.

1. Поняття та принципи взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних та інших підрозділів.
2. Суб'єкти та форми взаємодії.
3. Взаємодія слідчого з оперативним підрозділом у процесі досудового розслідування та після його завершення.

1. ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ЗІ СПІВРОБІТНИКАМИ ОПЕРАТИВНИХ ТА ІНШИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Спільна участь слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу, експерта, спеціаліста в розслідуванні конкретного злочину дозволяє розглядати їх як певну соціальну систему, що представляє собою об'єднання (групу) людей, які діють із загальною метою (під системою розуміють сукупність елементів, певним чином упорядкованих, взаємопов'язаних та взаємодіючих, які внаслідок цього складають цілісне утворення). Це об'єднання може мати або ні процесуальні підстави для свого існування, але зміст спільної діяльності від цього не міняється.

Тож, якщо підходити до взаємодії з позиції системно-структурного аналізу, її можна розглядати як певну організацію, що має свою структуру, утворену для досягнення загальної мети. При цьому на перший план висувається організація як спосіб координації різних видів діяльності (під координацією розуміється діяльність суб'єкта керування стосовно органів нижчого підпорядкування).

Взаємодія припускає діяльність різних ланок системи, не підлеглих одна одній. У процесі взаємодії її учасники, володіючи необхідною інформацією, діють на основі загального плану і кожен у межах своєї компетенції.

На відміну від взаємодії, координація містить у собі елементи підпорядкування органів нижчого підпорядкування координуючому центру. Координація здійснюється тим суб'єктом, що знаходиться на чолі системи для того, щоб упорядкувати її.

У процесі спільної діяльності з розкриття та розслідування злочину між її учасниками виникають певні відносини, що формуються в результаті співпраці. Такі відносини можуть бути різними, залежно від того, на чому вони базуються. Умовно їх можна поділити на офіційні та неофіційні. Офіційні відносини виникають між суб'єктами взаємодії як носіями визначених соціальних функцій та базуються на законах і підзаконних актах. Неофіційні відносини складаються на основі симпатії чи антипатії, співвідношення певних індивідуально-психологічних властивостей, де вирішальне значення має психофізіологічна та соціальнопсихологічна сумісність.

Посадовою особою, що несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, є слідчий, який є самостійним у своїй процесуальній діяльності. Разом з тим, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі

процесуального керівництва ним. Процесуальний статус надає не лише керівну роль, а ще й обумовлює персональну відповідальність за прийняті рішення та результати розслідування в цілому.

Таким чином, під **взаємодією розуміється заснована на законах та підзаконних нормативних актах погоджена діяльність посадових осіб різних підрозділів правоохоронних органів, спрямована на розкриття, розслідування і попередження злочинів.**

Правову основу взаємодії учасників розкриття та розслідування злочинів складають окремі норми КПК України, закони України «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про оперативно розшукову діяльність» та інші, підзаконні нормативні акти (постанови, відомчі накази тощо).

Взаємодія слідчого з іншими службами і підрозділами правоохоронних органів повинна здійснюватися при дотриманні комплексу **принципів**:

1. *Відповідність спільної діяльності вимогам закону.* Це один з основних принципів, реалізація якого в процесі взаємодії виражається в точному та неухильному дотриманні слідчими й співробітниками оперативних підрозділів усіх законів і підзаконних нормативних актів, що регулюють їх спільну погоджену діяльність, при здійсненні якої, з одного боку, забезпечується максимальний ефект у боротьбі зі злочинністю, а з іншого, виключається порушення прав громадян. Дотримання законності передбачає виконання правових норм, що безпосередньо регулюють взаємини слідчого й співробітників інших підрозділів, а також відповідних закону відомчих правових актів, що регламентують діяльність цих підрозділів, використання ними визначених сил, засобів і методів.

2. *Розмежування компетенції суб'єктів взаємодії та самостійність співробітників оперативних підрозділів у виборі засобів і методів оперативно-розшукової діяльності в межах чинного законодавства.* Запорука успіху роботи в будь-якій сфері людської діяльності – суворе визначення компетенції кожного працівника і встановлення ділових контактів між членами колективу. Це положення повною мірою застосовується і до такого виду колективної діяльності, як розкриття і розслідування злочинів, де важлива роль відведена слідчому і співробітнику оперативного підрозділу. Закон визначив межі повноважень слідчого (ст. 40 КПК) і оперативного підрозділу (ст. 41 КПК), наділивши при цьому кожного відповідними правами й обов'язками. Поділ компетенції між різними органами виходить з необхідності найбільш кваліфікованого розслідування злочинів. Закон зобов'язує слідчого (прокурора) невідкладно, але не пізніше 24 годин після надходження заяви, повідомлення чи самостійного виявлення ним факту кримінального правопорушення внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Він несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою, але здійснюючи слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, користуються його повноваженнями. В свою чергу, застосування оперативно-розшукових заходів — виняткова компетенція оперативних підрозділів. Саме розмежування повноважень суб'єктів взаємодії, зокрема між слідчим та оперативними підрозділами, щодо розкриття

та розслідування злочинів визначає необхідність постійної взаємодії між ними.

3. *Комплексне використання сил, засобів і методів, які знаходяться у розпорядженні слідчого і працівників інших підрозділів правоохоронного органу.* Протягом усього процесу розслідування злочинів учасники взаємодії (кожен за своїм напрямком) використовують власні можливості, засоби й методи для одержання доказів та інших даних, вагомих для розслідування. Наприклад, оперативна інформація використовується слідчим для встановлення особистості злочинця, умов та способу його життя, виховання, зв'язків та інших даних; встановлення свідків, місцезнаходження викраденого майна, цінностей, здобутих злочинним шляхом, тощо. В свою чергу, співробітники оперативних підрозділів використовують зібрані у кримінальному провадженні докази для активізації оперативно-розшукової роботи по розкриттю даного злочину, виявлення інших злочинів, проведення профілактичної роботи на території, що ними обслуговується. Тож, з метою успішного розкриття злочинів слідчі й інші працівники правоохоронного органу повинні погоджувати свої дії, постійно обмінюватися інформацією, що до них надходить з різних джерел.

4. *Організуюча роль слідчого при взаємодії з іншими службами правоохоронного органу.* Для злагодженої діяльності слідчого з іншими службами правоохоронного органу при розкритті і розслідуванні злочинів дуже важливо визначити роль кожного з них у випадку спільної участі в провадженні певної дії. Законодавство детально не регламентує характер дій суб'єктів взаємодії в кожному конкретному випадку і на різних етапах кримінального провадження. Тому більшість питань, пов'язаних з організаційним розподілом обов'язків між учасниками взаємодії, вирішує слідчий. Організуюча роль слідчого полягає в тому, що він направляє дії інших учасників взаємодії і сам виступає як організатор. Це впливає зі змісту ст. 40 КПК, відповідно до якої слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Він є самостійним у своїй процесуальній діяльності; органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Організація взаємодії при розкритті та розслідуванні злочинів передбачає:

1. Аналіз матеріалів кримінального провадження слідчим, визначення задач, котрі вимагають спільної діяльності, конкретних виконавців. Необхідність у спільній діяльності визначається слідчим на основі наявних у його розпорядженні доказів й інших даних, урахування слідчої ситуації й стану процесу розслідування. Ним визначаються і суб'єкти взаємодії: ті чи інші служби правоохоронних та інших органів, конкретні особи. Найбільш часто до спільної діяльності залучаються співробітники оперативних підрозділів, криміналістичних центрів, дорожньої поліції, різні відомчі й адміністративні інспекції тощо.

2. Оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні інформацією між слідчим і співробітником оперативного підрозділу виражається двосторонній характер їх допомоги. Взаємне інформування необхідне для корегування і погодження планів розслідування та оперативно-розшукових заходів. Це особливо важливо при плануванні оперативно-тактичної комбінації,

успіх котрої цілком залежить від того, чи точно витримують її учасники намічені терміни й черговість оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій.

Своєчасний, вичерпний та безперервний обмін інформацією здобуває особливо важливе значення для членів слідчо-оперативної групи (СОГ). Його форми різні: нарада всього складу СОГ, контакти між окремими її учасниками тощо.

Цей план повинен містити:

- перелік слідчих і пошукових версій;
- усе, що впливає з цих версій (тобто перелік обставин, що підлягають встановленню, дослідженню та доказуванню, по кожній з висунутих версій);
- перелік необхідних дій, за допомогою яких повинні бути встановлені чи досліджені ці обставини;
- перелік слідчих (розшукових) та інших дій, здійснюваних слідчим;
- викладення обставин, що підлягають встановленню оперативним шляхом (самі оперативнорозшукові заходи та шляхи встановлення цих обставин у плані не вказуються);
- терміни виконання;
- виконавці по кожній із дій (заходів).

Оперативно-розшукові заходи плануються окремо оперативним співробітником. Рекомендується приділяти особливу увагу погодженості планованих заходів і слідчих (розшукових) дій за часом, місцем, термінами закінчення, учасниками. Спільний план розглядається керівниками органу досудового розслідування та відповідного оперативного підрозділу.

Особливо важлива погодженість і своєчасне корегування початкового етапу розслідування, коли від цього залежить успішність розкриття злочину «по гарячих слідах», встановлення і пошук винного, викраденого майна. У випадку, коли досудове розслідування зупиняється для розшуку, слідчий не повинен повністю перекладати його на співробітників оперативних підрозділів, а може сам активно здійснювати пошукові дії, координуючи і погоджуючи їх з оперативно-розшуковими заходами, що переслідують таку ж мету.

Взаємодія, здійснювана у формі погоджених дій, має чотири рівні.

На першому слідчий і співробітник оперативного підрозділу проводять паралельно однойменні пошукові заходи, наприклад переслідування злочинця по різних можливих шляхах його відходу з місця злочину. Взаємодія здійснюється шляхом обміну інформацією про хід переслідування.

Другий рівень – проведення оперативним співробітником заходів, що забезпечують розшукову діяльність слідчого. На цьому рівні слідчому передається інформація, отримана з негласних джерел, а також рекомендації про шляхи і способи її використання. Наприклад, виявляється свідок, якого слідчий згодом допитує й одержує необхідні дані про місце перебування підозрюваного.

Третім рівнем взаємодії можна вважати передачу слідчим інформації співробітнику оперативного підрозділу для виконання ним заходів розшукового характеру.

Четвертий рівень – проведення оперативно-тактичної комбінації (операції), під якою розуміють комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій, що переслідують

одну загальну мету і виконуються у певній послідовності кожним учасником у межах його компетенції.

2. СУБ'ЄКТИ ТА ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ.

Ефективність розкриття та розслідування злочинів багато в чому залежить від узгодженої (по цілям, завданням, силам, засобам, місцю та часу) діяльності її учасників – слідчого, співробітників оперативних підрозділів, спеціалістів, експертів тощо.

Умовою ефективної взаємодії на кожному етапі розслідування злочину виступає взаємозацікавленість слідчого, співробітника оперативного підрозділу (іншого підрозділу) у вирішенні спільних завдань.

Зацікавленість у взаємодії – це практичний інтерес до професійного співробітництва на основі офіційних і неофіційних взаємин, що є тією умовою, яка сприяє взаємодії на кожному з етапів розкриття і розслідування злочинів.

Основна роль у розслідуванні злочинів належить слідчому, його процесуальній діяльності. Діяльність інших суб'єктів взаємодії (оперативних працівників, спеціалістів, експертів) повністю підпорядкована конкретному завданню, що стоїть перед слідчим.

У такому розумінні взаємодія являє собою налагоджену колективну діяльність слідчого, співробітника оперативного підрозділу, спеціаліста, експерта й інших посадових осіб, у якій правильно відображаються й вирішуються конкретні цілі й завдання розкриття та розслідування злочинів. Вирішальною ланкою взаємодії як засобу є вміння слідчого вірно визначити цілі й завдання спільної роботи, володіння способами їх рішення, а також навичками планування й організації колективної діяльності. Всі ці властивості особистості слідчого, що є складовою частиною професійної майстерності, не завжди бувають властиві йому, що обов'язково позначається на ступені узгодження й рівні організації взаємодії. Чимала роль належить психічним властивостям і якостям особистості інших суб'єктів взаємодії. Ці якості й властивості, як і ступінь професійної майстерності, повинні враховуватися організаторами колективної діяльності.

Щоб взаємодія була ефективною, дії її суб'єктів повинні бути взаємоузгоджені, у тому числі відповідно розміщені в часі й у просторі, а отже, синхронізовані відносно своєчасності й послідовності виконання. Велике значення для взаємодії має знання кожним суб'єктом того, що будуть робити інші. У зв'язку із цим вагомим є виконання інформативних функцій, функцій повідомлення. Вони необхідні також тому, що при колективній дії існують залежності, обумовлені тим, що керівництво взаємодіючими суб'єктами у кримінальному провадженні здійснює слідчий. Останній, якщо буде потреба, залучає до роботи певних осіб. Способи такого залучення різні, але найпоширеніший – створення для керованого примусової обстановки (наприклад, надання доручень і вказівок).

У процесі розслідування найчастіше необхідність у взаємодії виникає в разі:

1. Вчинення неочевидного злочину (злочин виявлено, але невідомо, хто

його здійснив). Ініціатива в організації взаємодії (ініціатива, але не рішення про взаємодію, яке завжди приймає слідчий) у подібних випадках до початку розслідування виходить, як правило, від чергової частини правоохоронного органу. Формою взаємодії виступає СОГ, що виїжджає на місце події. Її завдання – якісний огляд місця події та негайне використання отриманої інформації для розкриття злочину, пошуку та затримання винного. Саме на цьому етапі вирішуються питання щодо підслідності кримінального правопорушення, організації розслідування в цілому та по конкретних напрямках роботи.

2. Внесення слідчим відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Йому належить ініціатива в організації взаємодії, цілями якої служать: проведення погоджених слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення винних, всіх епізодів злочинної діяльності та обставин їх вчинення; повне відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочиним; виявлення матеріальних об'єктів, що можуть набути статус речових доказів.

3. Здійснення складних досудових розслідувань. Це насамперед матеріали щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох діянь; кримінальні провадження щодо злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями; щодо нерозкритих злочинів минулих років. Формою взаємодії найчастіше виступає СОГ.

У криміналістичній літературі можна зустріти різні критерії для класифікації форм взаємодії. Зокрема, пропонується їх розподіл за системою (зовнішня та внутрішня); за часом (постійна, тимчасова, одноразова) або залежно від цілей (постійна, епізодична, разова); за суб'єктами (органів, підрозділів, осіб); за етапами розслідування (початкова, подальша, завершальна); за формою правової регламентації (процесуальна та непроцесуальна або організаційно-тактична).

Взаємодія може відбуватися у межах певної системи, відомства або виходити за них. Разова взаємодія має місце при виконанні співробітником оперативного підрозділу одного доручення слідчого. Епізодична або тимчасова взаємодія передбачає неодноразове, але не постійне залучення слідчим працівників інших служб до участі у розслідуванні злочину. Постійна взаємодія здійснюється протягом всього досудового розслідування та, як правило, закріплена у письмовій формі певним рішенням, наприклад, про створення слідчо-оперативної групи.

Найчастіше форми взаємодії розподіляють залежно від правової регламентації. Термін «взаємодія» використано в Кримінальному процесуальному кодексі України лише у статті 571 щодо створення і діяльності спільних слідчих груп. Проте КПК України слугує правовою основою для низки форм взаємодії, що витікають зі змісту його окремих статей.

Процесуальна взаємодія може здійснюватись у таких формах:

- виконання оперативними підрозділами доручень слідчого про провадження слідчих (розшукових) дій;
- допомога співробітників оперативних та інших підрозділів слідчому при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій;
- вжиття заходів по зупинених досудових розслідуваннях як самостійно

слідчим, так і доручення розшуку підозрюваного оперативним підрозділом;

- взаємодія слідчого зі спеціалістами, експертами.

Необхідність виконувати доручення слідчого про провадження слідчих (розшукових) дій передбачена ст. ст. 40, 41 КПК України. Даючи таке доручення, слідчий лише ставить задачу перед оперативним підрозділом.

Закон не встановлює термін її виконання – це питання погоджується слідчим і керівником оперативного підрозділу. Як свідчить практика, оперативному підрозділу не доручається провадження найбільш значимих слідчих (розшукових) дій. Так, слідчий як правило особисто проводить допит підозрюваного, одночасний допит раніше допитаних осіб, слідчий експеримент. Разом з тим, співробітники оперативного підрозділу можуть допомагати слідчому проводити складні й трудомісткі слідчі (розшукові) дії (огляд, обшук, слідчий експеримент тощо).

Досудове розслідування може бути зупинено після повідомлення особі про підозру у разі, якщо:

- підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні;
- підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;
- наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Слідчий до зупинення досудового розслідування зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для встановлення місцезнаходження особи. Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Розшук останнього може бути оголошений як у випадку зупинення досудового розслідування, так і без прийняття цього рішення. Здійснення розшуку може бути доручено оперативним підрозділом.

Взаємодія слідчого зі спеціалістами, експертами може відбуватись шляхом залучення спеціалістів до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, надання ними консультацій, здійснення технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбирання зразків для проведення експертизи тощо); звернення до експерта щодо проведення експертизи, проведенні окремих слідчих (розшукових) дій за участю експерта, допиті останнього. До компетенції слідчого входить призначення ревізій та перевірок, котрі проводяться фахівцями відповідного профілю.

Непроцесуальна взаємодія відрізняється окремими формами, що можуть охоплювати широке коло учасників. Найбільш типові з них:

- робота у складі слідчо-оперативної групи (слід зазначити, що кримінально-процесуальним законодавством не передбачено створення СОГ. У ст. 38, 39 КПК йдеться про здійснення досудового розслідування слідчою групою (у ст. 571 КПК – спільною слідчою групою). Створення СОГ закріплено лише у підзаконних нормативних актах);
- взаємодія зі співробітниками оперативних підрозділів має місце при спільній розробці версій, узгодженому плануванні слідчих (розшукових) дій та

оперативно-розшукових заходів, зокрема, плануванні дій слідчого по реалізації оперативних даних; обговоренні формулювань питань особам, що будуть допитані з використанням негласно отриманої інформації тощо.

Взаємодія, здійснювана в непроцесуальних формах, переслідує ту ж мету, що і процесуальна – сприяти успішному виявленню, розкриттю і розслідуванню злочинів, їх ефективному попередженню.

Слід зазначити, що, крім спільної діяльності за участю безпосередніх суб'єктів розкриття та розслідування злочинів, слідчий може взаємодіяти з:

- органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, службовими особами, іншими фізичними особами, які зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого, зокрема із:

- засобами масової інформації при організації розшуку людей чи предметів, упізнанні різних об'єктів, розширенні учасників розшуку; для вживання профілактичних заходів;

- адміністрацією установи, організації чи підприємства: для одержання криміналістично вагомий інформації про обставини, які сприяли вчиненню злочину; для вживання заходів по попередженню злочинів; при вивченні порядку документів і товарообігу на підприємствах й в установах та ін.;

- населенням і громадськими організаціями: допомога при проведенні пошукових заходів, виявлення джерел доказової й орієнтуючої інформації, одержання незалежних характеристик тих чи інших осіб і ін.

Найбільш ефективною формою взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування є слідчо-оперативна група.

Цю форму характеризують такі риси:

- слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи, які проводяться членами СОГ, підпорядковані єдиним цілям;

- усі дії членів СОГ обов'язково погоджуються між собою, зокрема, шляхом розробки єдиного плану;

- кожен з учасників СОГ, діючи в межах своєї компетенції, зберігає функціональну самостійність;

- робота у складі СОГ дає слідчому можливість негайно використовувати дані, отримані оперативним шляхом, а оперативним співробітникам – інформацію, отриману в ході проведення слідчих (розшукових) дій.

Ефективність діяльності СОГ залежить від низки умов, зокрема, раціонального визначення кількісного та якісного складу групи, чіткого розподілення функціональних обов'язків її членів. Типовий склад СОГ – слідчий, один чи декілька співробітників оперативних підрозділів відповідної спеціалізації, спеціаліст-криміналіст. Ситуація може зажадати включення кінолога, дільничного інспектора, спеціаліста з іншого фаху тощо, однак вони, як правило, залучаються одноразово або тимчасово.

СОГ працює під керівництвом слідчого. Він відповідає за результати кримінального провадження в цілому, за своєчасність постановки задач перед суб'єктами взаємодії, за повноту використання представлених ними даних.

Як свідчить практика, найчастіше СОГ створюють для:

- оглядів місць подій (такі групи цілодобово чергують у територіальних органах Національної поліції, їх склад періодично (щодобово) оновлюється);

- розкриття окремих видів злочинів (ці групи формують на досить тривалий період з метою впливу на криміногенну обстановку в межах певної території);
- розслідування складних, багатоепізодних проваджень (такі групи створюють на період конкретного досудового розслідування);
- розслідування нерозкритих злочинів минулих років тощо.

3. ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛОМ У ПРОЦЕСІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПІСЛЯ ЙОГО ЗУПИНЕННЯ.

Необхідність взаємодії слідчого та оперативного підрозділу в процесі досудового розслідування диктується бажанням якісного вирішення його завдань. Зокрема, повно та якісно проведені окремі слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, узгоджені між суб'єктами розкриття, дозволяють не тільки отримати дані для прийняття обґрунтованих процесуальних рішень, а й сприяють у кінцевому рахунку встановленню винної особи та обставин вчинення злочину, збору доказів та завершенню розслідування. У процесі досудового розслідування потреба у взаємодії між слідчим та іншими учасниками розкриття злочину виникає:

При проведенні огляду місця події. З моменту надходження в чергову частину органу поліції повідомлення (заяви) про вчинення кримінального правопорушення, оперативний черговий забезпечує виїзд СОГ на місце події. Група складається зі слідчого, співробітника оперативного підрозділу, спеціаліста-криміналіста, при необхідності, кінолога зі службово-розшуковим собакою, судово-медичного експерта або лікаря, інших співробітників правоохоронного органу, спеціалістів залежно від характеру злочину. Керівником СОГ є слідчий, який не лише очолює групу в період проведення огляду місця події, а й організує взаємодію з її членами шляхом надання їм усних вказівок щодо виконання певних завдань, спрямованих на виявлення матеріальних слідів та обставин вчинення злочину, очевидців події тощо. Безпосередньо після проведення слідчої (розшукової) дії взаємодія між суб'єктами розкриття злочину може бути продовжена у формі спільного обговорення та аналізу результатів огляду, висунення версій та погодження початкових слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

При повідомленні слідчому інформації, що не знайшла відображення в матеріалах кримінального провадження, але становить інтерес для розкриття злочину. При передачі слідчому матеріалів за результатами проведення оперативним підрозділом слідчих (розшукових) дій певна інформація (наприклад, отримана в ході бесіди або в процесі спостереження за реакціями особи, її психологічним станом тощо) завжди залишається поза ними, оскільки не була чи не могла бути зафіксована письмово. Іноді вона досить важлива, особливо на початковому етапі розслідування, оскільки може бути використана при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема при виборі тактичних прийомів, а також при плануванні розслідування. Певна інформація може бути накопичена оперативним підрозділом й при виконанні

оперативно-розшукових заходів. Вона також вибірково може бути повідомлена слідчому (без розкриття джерел і способів її отримання) в якості даних орієнтуючого характеру. Як свідчить практика, це може мати значення при прийнятті окремих процесуальних рішень, тактичних рішень щодо вибору сукупності та послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій, розробки узгодженого плану розслідування тощо.

Результативність розслідування покращується, коли постійно відбувається взаємний обмін інформацією, отриманої в процесі як оперативно розшукової діяльності, так і при проведенні слідчих (розшукових) дій. Реалізуюючи узгоджений план, слідчий та співробітник оперативного підрозділу повинні підтримувати контакт, погоджувати всі зміни в термінах, послідовності проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно розшукових заходів, інформувати один одного про все, що може становити інтерес для учасників взаємодії.

Взаємодія слідчого й оперативного працівника при зупиненні досудового розслідування. Досудове розслідування може бути зупинено після повідомлення особі про підозру у разі, якщо:

- підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні;
- підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;
- наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Якщо підозрюваний переховується від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, слідчий виносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується з прокурором. Якщо оголошується розшук підозрюваного, про це зазначається в указаній постанові. Здійснення розшуку може бути доручено оперативним підрозділам, яким слідчим направляються відповідні матеріали для його організації.

Оперативний підрозділ, на якого покладено організацію розшукової роботи, періодично інформує слідчого про заходи, ужиті для встановлення місцезнаходження підозрюваного. За необхідності слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами, отриманими оперативним шляхом.

Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного. Крім того, з метою розшуку підозрюваного робота зводиться до, наприклад, таких дій, як:

- направлення запитів у транспортні підприємства, де могли фіксувати дані про пасажирів (повітряні, залізничні перевезення тощо);
- перевірки по криміналістичних обліках;
- направлення запитів у відповідні установи й організації (військомати, бюро з працевлаштування, ЗАГС, адресні бюро тощо);
- розміщення оголошень про розшук і фотографій у засобах масової інформації й інші дії, спрямовані на виявлення місцезнаходження особи.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Дослідження практики взаємодії правоохоронних органів у процесі розкриття та розслідування злочинів здійснюється в криміналістиці за різними напрямками. При розробці видів та форм взаємодії необхідно враховувати особливості різних злочинів, у тому числі тих, що вчиняються організованими групами. Найбільш загальним видом взаємодії є координація діяльності правоохоронних органів. Цей вид взаємодії має широкий характер та спрямований на узгодження у вирішенні загальних питань боротьби зі злочинністю, в тому числі розробки стратегії, тактики та практичних рекомендацій по боротьбі зі злочинністю, а також її профілактики. Форми взаємодії в цьому випадку специфічні і мають в основному організаційний характер. До них належать: міжвідомчі оперативні наради, обмін інформацією, розробка спільних доповідей про стан злочинності, основні напрямки та результати боротьби з нею.

Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів у процесі розкриття та розслідування злочинів є найбільш поширеним та важливим видом взаємодії, необхідною умовою успіху в розкритті злочинів.

ТЕМА: ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА «ГАРЯЧИМИ СЛІДАМИ».

1. Поняття, правові та організаційні основи розкриття злочинів за «гарячими слідами».
2. Суб'єкти розкриття злочину за «гарячими слідами».
3. Планування й проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на швидке розкриття злочину.

1. ПОНЯТТЯ, ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА «ГАРЯЧИМИ СЛІДАМИ».

Розкриття злочину за «гарячими слідами» означає вирішення цього завдання в максимально стислий термін з моменту, коли були виявлені ознаки злочину чи надійшло повідомлення про нього. Словосполучення за «гарячими слідами» (в окремих джерелах – «за свіжими слідами») вживається лише в переносному значенні. Його етимологічне значення визначається як «негайно», «не втрачаючи часу».

Загальновідомо, що «гарячими» або «свіжими» матеріальні та ідеальні сліди залишаються недовго. Сліди-відображення, мікрооб'єкти, запахові сліди тощо з часом відчувають на собі вплив як природних (тепло, волога, повітря і т.д.), так і інших зовнішніх факторів (людей, тварин, механізмів тощо). Наприклад, службово-розшуковий собака здатний йти по сліду в середньому до 6 годин після його залишення, відбиток взуття чи протектора шини може бути знищений чи суттєво пошкоджений сильним дощем у лічені хвилини, пам'яті очевидців також відчуває на собі вплив зовнішнього середовища. Зокрема, на спогади людини накладаються інші події, образи. Залежно від того, наскільки емоційно сприймалась сама злочинна подія, а потім ті, що слідували за нею, з плином часу окремі елементи механізму цих подій можуть накладатись у пам'яті один на одного, перемішуватись та спотворювати ідеальний слід. Виходячи з вищезазначеного, важко чітко визначити строк, у межах якого можна говорити, що розслідування проводиться за «гарячими слідами».

Практика роботи правоохоронних органів свідчить про найбільш високу ефективність розкриття злочинів на початковому етапі розслідування, зокрема в перші години та доби після їх вчинення. Вченими криміналістами висловлюються неоднакові думки щодо того, яким терміном обмежити період розслідування за «гарячими слідами». Переважно погоджуються з тим, що в цілому він триває до трьох діб від моменту, коли стало відомо про вчинення злочину, але щодо розслідування окремих, складних випадків науковці допускають збільшення зазначеного періоду до десяти чи п'ятнадцяти діб.

Відсутність вказаного поняття у кримінальному процесуальному законодавстві не дозволяє коректно прив'язатись до якихось конкретних термінів (3 чи 10 діб), хоча в цілому цей закон є правовою основою проведення розслідування злочинів по «гарячих слідах». В якості правових основ також слугує низка відомчих нормативних актів, що визначають порядок формування

та функціонування слідчо-оперативних груп, реагування на повідомлення про злочин та дій на місці події, містять положення щодо розкриття злочинів у цілому та окремих їх видів тощо.

Тож, термін, протягом якого проводиться розслідування за «гарячими слідами», можна визначити лише досить умовно та приблизно. Слід лише констатувати, що, по перше, таке розслідування відбувається в межах початкового етапу; по-друге, триває від моменту виявлення злочину й у період найбільш активної, майже безперервної роботи, спрямованої на встановлення всіх обставин діяння та особи, яка його вчинила. У кожному конкретному випадку, залежно від виду злочину, особливостей обстановки його вчинення, ситуацій, що складаються в ході розслідування, період існування «гарячих слідів», тобто потенційної можливості їх виявлення та використання, триває менше чи довше.

Розслідування злочину по «гарячих слідах» характеризуються раптовістю виникнення слідчої ситуації; дефіцитом часу для прийняття та реалізації процесуальних і тактичних рішень; великою динамічністю процесу розслідування в результаті постійно мінливої слідчої ситуації; недоліком інформації для прийняття тактичного рішення; необхідністю термінового використання даних, що надходять; можливою наявністю протидії розслідуванню з метою приховування як самої події, так і слідів та обставин вчинення злочину.

Кожний з цих чинників впливає на організацію розслідування в певному напрямі. Відповідно вони визначають ***вимоги й рекомендації щодо організації та розслідування по «гарячих слідах»:***

1. Максимально швидке прибуття слідчо-оперативної групи (СОГ) на місце події.

2. Оперативне ухвалення рішення щодо початку проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів; максимально повне збирання й фіксація даних при мінімальних витратах часу.

3. Тимчасова цілеспрямованість розслідування лише на встановлення факту злочинної події та особи, яка її вчинила, й відповідно суворий добір слідчих (розшукових) дій та інших заходів, дотримання їх черговості.

4. Необхідність планування з урахуванням постійно мінливих слідчих ситуацій; висока інтенсивність розслідування, тобто безперервність проведення комплексу слідчих (розшукових) дій та оперативно розшукових заходів з використанням усіх учасників СОГ.

5. Широке застосування технічних засобів та залучення спеціалістів для оперативного дослідження слідів злочину; використання криміналістичних об'єктів.

6. Невідкладне включення в роботу всіх необхідних сил (оперативників, експертів, дільничних інспекторів тощо) з налагодженням між ними тісної взаємодії, швидкої передачі інформації для ознайомлення чи дослідження; при необхідності – залучення додаткових сил та засобів.

Розслідування значної кількості злочинів починається з огляду місця події, а тому від того, наскільки оперативно й професійно він буде виконаний, залежить ступінь поінформованості слідства про обставини злочинної події та особистість злочинця, тобто результативність розкриття за «гарячими слідами».

Відповідно, реалізація вищезазначених вимог і рекомендацій буде більш реальною за умови завчасного створення низки **організаційних й матеріально-технічних умов**, що дозволяють швидко реагувати на повідомлення про злочин:

1. Створення тимчасової або постійно діючої СОГ, завжди готової до виїзду на місце події; її повноцінне озброєння техніко-криміналістичними засобами та забезпечення транспортом.

2. Наявність системи негайного оповіщення слідчого додаткової СОГ (чергує вдома) про подію.

3. Можливість оперативного залучення до складу СОГ фахівців необхідного профілю (відповідні дані про таких спеціалістів повинні міститись у черговій частині органу).

4. Відпрацювання ефективної системи заходів для охорони місця події до прибуття СОГ.

5. Забезпечення СОГ рекомендаціями щодо дій на місці події залежно від об'єкту огляду, а також програмами (алгоритмами) щодо здійснення невідкладних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів по розслідуванню різних видів злочинів, розрахованими на різні ситуації.

2. СУБ'ЄКТИ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНУ ЗА «ГАРЯЧИМИ СЛІДАМИ».

Успішне розслідування злочинів за «гарячими слідами» забезпечується гарною організацією діяльності правоохоронного органу, і насамперед – раціональним використанням можливостей чергових частин, слідчого й співробітників оперативних та інших підрозділів.

Черговий правоохоронного органу. Йому належить особливе місце в розкритті злочинів по «гарячих слідах», оскільки найчастіше саме він першим отримує повідомлення про злочин та починає організовувати роботу з його розкриття. Зокрема, він:

- інструктує заявника (якщо той знаходиться на місці події) щодо його подальших дій;
- направляє до місця виявлення злочину слідчо-оперативну групу, оперативну групу, працівника підрозділу дільничних інспекторів, найближчі патрульні наряди (екіпажі);
- інформує щодо факту злочину керівництво правоохоронного органу та за погодженням з ним – інші правоохоронні органи тощо;
- вживає усіх заходів щодо припинення кримінального правопорушення, забезпечує затримання правопорушників, надання допомоги потерпілим, ліквідації негативних наслідків діяння;
- забезпечує зв'язок із СОГ та іншими задіяними силами.

Безпосередньо розкриття злочину у більшості випадків починається з моменту прибуття СОГ на місце події та проведення його огляду.

Запорука ефективної роботи – у швидкому виїзді на місце події, правильному підборі учасників групи й достатньому техніко-криміналістичному забезпеченні.

До складу постійно діючої СОГ входять:

- слідчий на правах керівника;

- співробітник оперативного підрозділу (бажано той, що спеціалізується на розкритті даного виду злочинів);

- спеціаліст-криміналіст.

При необхідності залучається кінолог зі службово-розшуковим собакою, а у випадку виявлення трупа – судово-медичний експерт або лікар. Не виключена можливість включення до складу групи дільничного інспектора, співробітника дорожньої поліції тощо.

Слідчий. Його участь у роботі по «гарячих слідах» створює передумови для найбільш повного виконання вимог кримінального процесуального закону щодо збирання максимуму доказової інформації, виявлення і закріплення слідів злочину, що дозволяє швидко встановити та викрити осіб, винних у його вчиненні. Все, що втрачене у цей відповідальний період, може виявитися невідновленим у подальшому, тому слідчі (розшукові) дії, здійснювані під час розслідування і розкриття злочинів за «гарячими слідами», в криміналістичному аспекті завжди носять терміновий характер, є невідкладними. У компетенцію слідчого, котрий є організатором і керівником усієї роботи на місці події, не входить проведення оперативно-пошукових заходів. Враховуючи це, він повинен координувати свої дії зі співробітниками оперативного підрозділу.

Коло діяльності слідчого (старшого слідчої групи) більш конкретно можуть охарактеризувати різноманітні виконувані ним функції. Зокрема, він:

- керує діями слідчо-оперативної групи на місці події, організує її роботу з розкриття злочину;

- відповідно до своїх процесуальних повноважень разом зі спеціалістом-криміналістом, іншими учасниками СОГ проводить огляд місця події; здійснює інші невідкладні слідчі (розшукові) дії (допити, обшуки, пред'явлення для впізнання тощо);

- інформує співробітників оперативних підрозділів, інших членів СОГ та чергову частину органу поліції щодо виявлених у ході огляду місця події обставин, які мають значення для розшуку й затримання злочинців;

- дає доручення співробітникам оперативного підрозділу щодо проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій тощо;

- приймає рішення і вносить пропозиції керівникам органу поліції щодо додаткового залучення до розкриття злочину сил і засобів, запрошує потрібних фахівців;

- забезпечує своєчасне закріплення й дослідження знайдених на місці події слідів, предметів, документів, оформляє результати огляду місця події, організує обов'язкову перевірку підозрюваних та затриманих осіб, а також вилучених номерних предметів, зброї, автотранспорту по автоматизованих і оперативно-довідкових обліках;

- з урахуванням здобутих печаткових даних спільно з іншими членами слідчо-оперативної групи розробляє робочий план подальших, узгоджених слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів по розкриттю злочину.

Працівник оперативного підрозділу виконує письмові доручення слідчого. Після надходження повідомлення про кримінальне правопорушення він:

- здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення

очевидців та свідків, збору даних, що можуть бути використані для розкриття злочину;

- установлює час, місце і обставини вчинення правопорушення, кількість та прикмети причетних до його вчинення осіб, наявність у них зброї, транспортних засобів; з'ясовує індивідуальні ознаки викрадених речей, напрямок зникнення злочинців;

- здійснює розшукові заходи, спрямовані на їх виявлення й затримання, залучає до цієї роботи інші сили й засоби органу поліції, громадськість;

- інформує слідчого стосовно встановлених ним даних про обставини вчинення злочину та причетних до нього осіб для використання цієї інформації при їх розшуку й затриманні;

- проводить слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, виконуючи письмові доручення слідчого.

Спеціаліст-криміналіст бере участь в огляді місця події з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину, інших предметів та документів, які можуть набути доказове значення. Зокрема, він:

- безпосередньо застосовує техніко-криміналістичні засоби для вилучення та фіксації слідів, інших обставин вчинення злочину;

- проводить на місці події експрес-аналіз та дослідження виявлених слідів, знярядь злочину тощо, робить попередні висновки про механізм утворення й належність слідів або придатність їх до ідентифікації;

- надає допомогу слідчому в оформленні результатів огляду місця події та пакуванні вилучених об'єктів;

- консультує слідчого щодо можливостей дослідження виявлених на місці події слідів, предметів, документів, мікрооб'єктів, а також необхідних для цього спеціалістів; з інших питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Інспектор-кінолог, зорієнтувавшись на місці події, визначає шляхи підходу й відходу злочинців, забезпечує застосування службово розшукового собаки для пошуку і затримання злочинців, виявлення кинутих або втрачених ними речей та предметів, залишених слідів; за вказівкою керівника СОГ бере участь у проведенні інших пошукових заходів.

Поліцейський офіцер громади (дільничний) може почати діяти на місці події ще до прибуття СОГ. При цьому він:

- забезпечує охорону місця події, збереження слідів, організовує надання невідкладної допомоги потерпілим;

- з'ясовує обставини злочину, встановлює очевидців та свідків, прикмети злочинців, про що негайно доповідає черговому органу поліції та керівнику СОГ;

- організує й особисто вживає заходів до переслідування й затримання осіб, що вчинили злочин;

- здійснює збір оперативної й іншої інформації про злочинця та викрадені речі, проводить бесіди зі значною кількістю осіб, що проживають на закріпленій за ним території.

Після прибуття СОГ, діючи в її складі, він:

- разом з іншими співробітниками перекриває місця можливої появи осіб, які представляють оперативний інтерес;

- бере участь у загороджувальних заходах у районі події та на

передбачуваних маршрутах руху злочинців;

- вживає заходів щодо орієнтування всіх служб й підрозділів органу поліції про обставини події й особистості злочинців, а при необхідності – сусідніх територіальних органів поліції;

- разом з оперативними працівниками може проводити перевірки місць концентрації криміногенного контингенту (горищ, підвалів, місць відстою залізничного транспорту й ін.), здійснювати пошук в аеропортах, морських і річкових портах, залізничних і автовокзалах, що знаходяться на території, котра ним обслуговується, тощо.

3. ПЛАНУВАННЯ Й ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА ІНШИХ ДІЙ, СПРЯМОВАНИХ НА ШВИДКЕ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНУ.

Планування характерне для всього процесу розслідування. Однак на початковому етапі, внаслідок браку інформації про подію, воно дещо відрізняється від планування, що здійснюється на подальшому етапі. У період розслідування злочину за «гарячими слідами» висуваються версії: *загальні, типові, окремі*.

Як відомо, процес виникнення слідів події злочину є ситуаційним, тобто залежить від умов, у яких він відбувався. Практика свідчить, що такі ситуаційні особливості зумовлюють специфіку розслідування злочинів на початковому етапі. Це виявляється в обсязі й характері первинної інформації, з якої починається розслідування виявленого злочину.

Залежно від даних про особу (осіб), що вчинила злочин, можливі дві ситуації щодо розкриття злочину:

1. ***Розкриття злочину, при виявленні котрого є інформація про особу, яка його вчинила*** (прийнято казати, що такий злочин учинений в умовах очевидності), не вимагає, як правило, великих зусиль для встановлення підозрюваного.

2. ***Розкриття злочину, коли невідома особа, яка його вчинила*** (прийнято казати, що такий злочин учинений в умовах неочевидності), потребує значно більших витрат сил і часу для встановлення підозрюваного.

Послідовність проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів по «гарячих слідах», як правило, є такою:

- огляд місця події;
- допит потерпілого;
- організація розшуку і затримання підозрюваного;
- пред'явлення особи та речей для впізнання;
- призначення невідкладних судових експертиз (наприклад, для визначення причини смерті, дійсності купюри, відношення предмета до вогнепальної зброї, а вилученої речовини – до наркотичних засобів тощо).

Огляд місця події має першочерговим завданням встановлення даних про особу злочинця, напрямку його зникнення, використаних ним транспортних засобах. Це необхідно для організації оперативних заходів щодо переслідування і затримання підозрюваного, виявлення викраденого майна. Отримана

інформація негайно передається в чергову частину органу поліції для приведення в дію плану загороджувальних і пошукових заходів, до яких залучаються, як правило, наряди патрульної поліції, співробітники оперативних підрозділів тощо. Уся ця робота ведеться паралельно з оглядом місця події.

У ході огляду дії кожного з його учасників спрямовані на з'ясування загальної картини події. Ретельно обстежують ділянки, де можуть бути зосереджені найбільш вагомні для швидкого розкриття злочину сліди, які фіксують та вилучають. Слідчий вивчає обстановку місця події, висуває версії щодо механізму вчинення злочину. Виявлені сліди ще на місці події піддаються попередньому, доекспертному дослідженню спеціалістом. Оперативний співробітник, у свою чергу, виявляє потерпілих і свідків, опитує їх з обставин, найбільш вагомних для розшуку винних, й повідомляє інформацію керівнику огляду. Отримані результати негайно використовуються для перевірки відповідних об'єктів за криміналістичними обліками, а також при проведенні загороджувальних і оперативно-розшукових заходів.

Використання спеціальних знань дозволяє:

- шляхом проведення ідентифікаційних та не ідентифікаційних досліджень різних об'єктів отримати відправну, вихідну інформацію щодо події та її механізму;
- щодо причетності до злочину конкретної особи; перевірити наявні підозри; одержати дані, необхідні для пошуку і затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину;
- закріпити і розширити «слідову базу» для подальшого дослідження події злочину, у тому числі для проведення інших експертиз, коли з'являться підозрювані чи нові сліди, що вимагають порівняння з вилученими при огляді по «гарячих слідах»;
- виявити інші злочини, вчинені підозрюваним (подібним способом, із застосуванням подібних знарядь тощо), щоб об'єднати зусилля низки співробітників й навіть різних органів на розкриття цих злочинів.

Допит потерпілих і свідків, як і інші слідчі (розшукові) дії при розкритті злочину по «гарячих слідах», служить у першу чергу цілям одержання вагомої криміналістичної інформації. Він проводиться невідкладно, а його місце залежить від сформованої слідчої ситуації. Найчастіше цей перший допит буває коротким, попереднім, розрахованим на одержання найбільш істотних відомостей про злочин та злочинця.

Він припускає, що надалі, після закінчення переслідування по «гарячих слідах» або одночасно з ним, буде проведено повторний, детальний допит потерпілого.

Головна мета першого допиту – з'ясування даних про особу злочинця, його прикмет, інших вагомих обставин, зокрема, про можливе місце його перебування, іншої експрес-інформації, необхідної для швидкого встановлення злочинця, його розшуку й затримання. Саме цей критерій повинен бути основним при визначенні черговості допиту декількох виявлених потерпілих і свідків-очевидців. Невідкладність допиту потерпілого тим більш необхідна у випадках, коли потерпілий перебуває в небезпечному для життя стані. Допит такої особи здійснюється відразу ж після одержання на це дозволу лікаря.

Однак слідчий, що допитує потерпілого за «гарячими слідами», повинен

ураховувати і психічний стан цієї особи (переляк, стрес у результаті пережитого, вплив отриманих травм) і явище ремінісценції. Коли дозволяє обстановка, варто дати потерпілому можливість заспокоїтися, у припустимих межах трохи відстрочити допит, щоб використати можливе посилення згодом у його пам'яті значеннєвих зв'язків щодо події, котра раніше сприймалася.

Головна увага при допиті потерпілих і свідків-очевидців по «гарячих слідах» приділяється максимально повному й точному відтворенні (фіксації) ознак словесного портрета злочинця. За результатами описів потерпілими та свідками ознак злочинців нерідко виготовляють їх синтетичні портрети. При цьому можуть бути використані комп'ютерні програми, ідентифікаційні комплекти малюнків, альбоми «Типи й елементи зовнішності» та стандартизовані бланки із зображеннями силуетів з найменуваннями основних ознак людини по системі словесного портрету. Складання композиційних портретів доцільно сполучати з допитом за «гарячими слідами». Надзвичайно важливо також невідкладно з'ясувати, чи не сприйняв потерпілий (свідок-очевидець) імена, клички, особливості мови злочинців; що він може повідомити про ознаки речей злочинців, викрадених речей та інших предметів, що мають значення для переслідування й розшуку. Не виключено залучення потерпілих і свідків до розшуку злочинців пошуковими групами в місцях можливої появи.

Обшук у справах цієї категорії проводиться з метою виявлення злочинця, зброї і предметів, за допомогою яких вчинене діяння, предметів і документів, що мають до нього відношення, речей, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом. Після затримання особи може бути проведений її обшук за «гарячими слідами», у разі необхідності проводиться обшук за місцем її проживання (роботи тощо).

Затримання підозрюваного. Позитивним результатом пошукових дій по «гарячих слідах» стане встановлення і затримання підозрюваного. Залежно від наявних даних про його особистість і можливість збройного опору вирішується питання про склад оперативної групи і тактику затримання. Якщо злочин вчинений групою, склад якої ще точно не відомий, необхідно на певний час зберегти в таємниці сам факт затримання. Якщо потрібно затримати кілька осіб у різних місцях, створюється відповідне число оперативних груп, дії яких узгоджуються за часом. Затримання може бути доручено підрозділам спеціального призначення тощо, які здійснять це професійно й при необхідності потай від навколишніх.

Підозрюваного доцільно допитати відразу ж після затримання для того, щоб також оперативно використовувати отриману від нього інформацію.

Допит підозрюваного, затриманого за «гарячими слідами», здійснюється в службових приміщеннях правоохоронного органу із вживанням необхідних заходів до запобігання втечі підозрюваного й забезпечення безпеки особи, яка допитує. Навіть в умовах дефіциту часу необхідно дотримуватись тактичних рекомендацій щодо підготовки до допиту й, зокрема, з вивчення особистості допитуваного.

Допит за «гарячими слідами» особи, яка вчинила злочин, має як деякі переваги, так і недоліки. Безпосередньо після скоєння злочину, вчиненого без ретельної підготовки, винні особи зазвичай ще не встигають детально розробити лінію своєї поведінки, тактику протидії встановленню істини. Крім того.

переживання вчиненого, страх покарання й інші емоційні стани, пов'язані з недавньо скоєним злочином, створюють психологічну напругу, підсилюють суб'єктивне значення пред'явлених доказів і сприяють одержанню правдивих показань. Із часом гострота переживань згладжується, злочинець більш ретельно продумує лінію захисту та фактично одержує більшу можливість для використання системи обраних ним прийомів для приховання злочину й своєї участі в ньому.

У той же час слідчий, будучи змушений якнайшвидше провести допит підозрюваного, не завжди має можливість ретельно підготуватися до нього й у таких умовах він зазвичай ще не здобув достатньої сукупності доказів вини допитуваного. Тому часом буває доцільніше лише повідомити допитуваному про наявність у розпорядженні слідчого того або іншого доказу, але поки не пред'являти його. Але варто докладно роз'яснити значення даного доказу, можливості використання певних речових доказів, слідів злочину, особливо шляхом майбутнього призначення експертизи.

При посиленні підозрюваного на алібі необхідно відразу з'ясувати в нього всі фактичні дані, що дозволяють швидко й найбільш ефективно його перевірити. Чим швидше й повніше буде виконано такий допит, тим більше можливостей для перевірки за «гарячими слідами» істинності алібі, тим легше викрити помилкове алібі як один із прийомів приховання участі в злочині. Якщо підозрюваний, заперечуючи свою провину, не заявляє про алібі відразу, можливо розраховуючи підготувати лжесвідків, сфальсифікувати документи або просто сподіваючись на час як фактор, що утруднює встановлення істини, треба за власною ініціативою вже на першому допиті детально з'ясувати, де він перебував у той момент, коли вчинено злочин, й хто може підтвердити його показання.

При проведенні розслідування по «гарячих слідах» можливе проведення **пред'явлення для впізнання осіб і предметів** – потерпілим, свідкам, пособникам. Така необхідність може виникнути й у відношенні організатора злочинної групи, що особисто злочин не вчиняв, але зустрічався з потерпілим чи свідком раніше.

Розшукові заходи. Центральне місце в організації розкриття і розслідування злочинів за «гарячими слідами» посідає розшук особи, яка вчинила злочин та сховалась від слідства. Його треба починати одразу ж, як тільки будуть отримані дані про те, що дана особа зникла чи ухилилась від слідства. Необхідно отримати максимум інформації про злочинця при проведенні початкових слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

Ефективність розшуку багато в чому залежить від наявності даних про особу підозрюваного. До таких даних належать:

- установчі дані про особу, яка зникла (прізвище, ім'я, по батькові, рік і місце народження, склад родини, останнє місце проживання, роботи, професія й ін.);
- фотографія і прикмети злочинця;
- докладний опис його одягу і речей, у тому числі і викрадених;
- інформація про родичів, близькі зв'язки розшукуваного та його дружини, місця їх постійного проживання чи тимчасового перебування;
- дані про умови минулого життя і діяльності особи, яка зникла;
- де раніше він жив і працював, чи був засуджений і де відбував

покарання, з ким із засуджених підтримував дружні зв'язки, про місце перебування співучасників колишньої злочинної діяльності.

Дані про особу злочинця і місце його перебування можна отримати шляхом проведення різних оперативних заходів і слідчих (розшукових) дій. Насамперед такі дані можна почерпнути з допиту свідків, у тому числі родичів, товаришів по службі, сусідів, а також співучасників учинення злочину разом з розшукуванням. Однак ця категорія осіб може бути зацікавлена в тому, щоб приховати від слідчого вагому інформацію. Початкові відомості про розшукуваного і його можливе місцезнаходження можна одержати в результаті огляду його особистої справи, документів чи облікових карток за місцем роботи, у військкоматі, паспортному столі чи адресному бюро, у навчальному закладі, спортивних організаціях, органах соціального забезпечення.

Зниклі від слідства й суду нерідко листуються зі своїми рідними і близькими, спілкуються за допомогою засобів зв'язку, намагаючись одержати від них різну інформацію, у тому числі й про хід розслідування. У зв'язку з цим ефективним заходом одержання даних про підозрюваного і встановлення місця його перебування є накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, з електронних інформаційних систем.

У деяких випадках виникає задача розшуку по «гарячих слідах» викраденого майна. Його виявлення найчастіше сприяє встановленню самого злочинця. Тут, як і при розшуку злочинця, слідчий уже з моменту огляду місця події повинен організувати тісну взаємодію з оперативним підрозділом. У межах своїх функціональних обов'язків вони одержують від слідчого доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з пошуком як злочинця, так і викраденого майна.

Шляхом допиту потерпілого і свідків слідчий встановлює, яке саме майно було викрадено, збирає максимально повні дані про його індивідуальні ознаки. Здійснюючи розшук, слідчий повинен активно використовувати дані картотек викрадених речей, що ведуться територіальними органами поліції. Як показує практика, нерідко злочинець збуває крадене на ринках, у ломбардах, на залізничних вокзалах, в аеропортах, на автостанціях і в інших багатолюдних місцях. У зв'язку з цим дуже важливо, щоб співробітники оперативних підрозділів, які проводять розшукові заходи, негайно одержали від слідчого всю необхідну інформацію про викрадене майно.

Розшук викраденого чи використаного злочинцями автомобіля здійснюється у взаємодії з патрульною поліцією, у тому числі з використанням АПС. Перевіряються гаражі автопідприємств, платні стоянки, проводиться обхід дворів, тупиків й інших місць, де може бути схований автомобіль чи де можливе його перефарбування, розбирання на запасні частини.

Об'єктом розшуку можуть бути і свідки. Їх встановленням у період огляду місця події займається співробітник оперативного підрозділу.

Крім свідків, обізнаних про сутність події, важливо виявити й осіб, які можуть повідомити дані про обставини, пов'язані зі злочинном, про особу, яка його вчинила, її спосіб життя, родинні, особистісні та службові зв'язки. З цією метою слідчий може звернутися по допомогу до громадськості, керівників підприємств і організацій.

Перевірка даних про особу злочинця і знаряддя злочину по

криміналістичних і оперативних обліках дозволяє встановити особу по слідах на місці події, якщо дані про неї є в тому чи іншому виді обліку; перевірка за кулегільзотекою сприяє розкриттю фактів використання даного екземпляра вогнепальної зброї при здійсненні інших посягань і ін. Обліково-реєстраційна інформація також повинна оперативно використовуватися в ході розшукових дій.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

У системі розкриття злочинів одним з важливих напрямів є робота слідчого і оперативно-розшукових органів за «гарячими слідами». Даний термін характеризує сліди (матеріальні та ідеальні) як такі, з моменту залишення яких минуло мінімум часу, що не вплинуло на незворотні зміни «неостиглих» слідів.

Як «гарячі сліди» можуть виступати будь-які зміни, що відбулися внаслідок злочину, у вигляді слідів-відображень, речовин, матеріалів, виробів та інших предметів. До таких слідів також належать факти, які викладаються у поясненнях і показаннях різних осіб про подію злочину та його обставини.

Чинник часу як характеристика ступеня збереження матеріальних слідів залежить від їх виду, умов створення, місця знаходження та інших обставин. Важливим засобом, що сприяє розкриттю злочинів за «гарячими слідами», є прийоми визначення віднесеності слідів до справи при провадженні первісних слідчих (розшукових) дій, у першу чергу огляду місця події, обшуку та ін.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Блок змістових модулів 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи криміналістики

Питання для самоконтролю:

1. Предмет криміналістики.
2. Система криміналістики.
3. Система методів криміналістики.
4. Місце криміналістики у системі наукових знань.
5. Історія розвитку криміналістики в зарубіжних країнах.
6. Історія розвитку криміналістики в Україні.
7. Джерела криміналістики.
8. Завдання криміналістики, її прикладне значення у розкритті, розслідуванні та запобіганні злочинів.
9. Поняття та різновиди способу вчинення і приховування злочинів.
10. Криміналістична інформація.
11. Теорія криміналістичної ідентифікації.
12. Криміналістична діагностика.

Змістовний модуль 2. Криміналістична техніка

Питання для самоконтролю:

1. Загальні положення криміналістичної техніки.
2. Поняття та структура криміналістичної техніки.
3. Правові підстави та принципи застосування науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві.
4. Система засобів і методів криміналістичної техніки.
5. Поняття криміналістичних обліків.
6. Фіксація криміналістичної (доказової) інформації.
7. Криміналістична фотографія та відеозапис.
8. Особливості фотографічної фіксації під час проведення слідчих дій.
9. Процесуальне оформлення фотозйомки, відеозаписів у ході слідчих дій.
10. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Криміналістична трасологія.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, система та завдання криміналістичної трасології.
2. Дактилоскопія. Властивості папілярного узору. Типи і види, деталі папілярних візерунків пальців рук.

3. Методи і технічні засоби виявлення, фіксації та вилучення слідів рук.
4. Дактилоскопіювання живих осіб і трупів.
5. Сліди ніг та взуття людини.
6. Характеристика зовнішньої будови стопи і підосви взуття.
7. Сліди транспортних засобів.
8. Фіксація і вилучення слідів транспортних засобів.
9. Види і механізм утворення слідів зламу й інструментів.
10. Способи відмикання і зламування замків.
11. Огляд, фіксація і вилучення замків.

Криміналістична габітологія

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та значення габітології у правоохоронній діяльності. Історичні аспекти її формування.
2. Джерела отримання інформації про ознаки зовнішності відомих та невідомих осіб.
3. Загальна характеристика способів, методів та засобів фіксації ознак зовнішності людини.
4. Правила та порядок опису за методом словесного портрету.

Криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухівки та слідів їх застосування.

Питання для самоконтролю:

1. Предмет судової балістики та основні об'єкти балістичних досліджень.
2. Поняття, ознаки та класифікація ручної вогнепальної зброї.
3. Характеристика слідів пострілу.
4. Сліди застосування вогнепальної зброї, основні та додаткові сліди пострілу.
5. Загальна характеристика криміналістичного дослідження балістичних об'єктів: вогнепальної зброї, набоїв до неї та слідів пострілу.
6. Техніко-криміналістичні прийоми, методи і засоби виявлення, фіксації, вилучення і зберігання вогнепальної зброї, боєприпасів та слідів їх застосування.
7. Встановлення обставин використання зброї: способу виготовлення, місця, напрямку та дистанції пострілу.
8. Дослідження балістичних об'єктів.
9. Класифікація вибухотехнічних об'єктів: слідів і продуктів вибуху, вибухових пристроїв і речовин, засобів підризу.
10. Техніко-криміналістичні прийоми, методи і засоби виявлення, фіксації, вилучення та зберігання вибухових пристроїв і речовин.
11. Поняття і класифікація холодної зброї та слідів її застосування.
12. Засоби та методи виявлення, огляду, фіксації та вилучення холодної зброї.
13. Питання, що вирішуються експертизою холодної зброї та слідів її застосування.

Блок змістових модулів 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА ТА МЕТОДИКА

Змістовний модуль 3. Криміналістична тактика

Концептуальні положення криміналістичної тактики.

Питання для самоконтролю:

1. Криміналістична тактика: поняття, система та завдання.
2. Джерела розвитку криміналістичної тактики.
3. Принципи криміналістичної тактики.
4. Засоби криміналістичної тактики та критерії їх допустимості.
5. Роль криміналістичної тактики у розслідуванні злочинів.
6. Слідчі (розшукові) дії: поняття, структура та класифікація.
7. Поняття й види криміналістичних версій. Їх побудова, аналіз та перевірка.
8. Поняття, принципи планування розслідування злочинів. Форми, види та зміст планів.
9. Тенденції і перспективи подальшого розвитку криміналістичної тактики.
10. Тактика слідчої (розшукової) дії та її співвідношення з іншими процесуальними й організаційними діями слідчого.
11. Правові, логічні, психологічні та етичні засади криміналістичної тактики.
12. Основні поняття і категорії криміналістичної тактики. Мета і види тактичних операцій.

Тактика слідчого огляду.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, види та завдання слідчого огляду.
2. Принципи слідчого огляду.
3. Учасники слідчого огляду.
4. Участь спеціаліста в слідчому огляді.
5. Організаційно-підготовчі заходи до проведення слідчого огляду.
6. Загальна тактика проведення слідчого огляду.
7. Фіксація ходу та результатів слідчого огляду.
8. Огляд місця події: поняття, зміст та завдання.
9. Підготовка до огляду місця події.
10. Тактичні прийоми огляду місця події, техніко-криміналістичні засоби і методи, що використовуються під час його проведення.
11. Поняття негативних обставин та їхня роль у викритті інсценівок події злочину.
12. Особливості огляду живих осіб (освідування), приміщень та ділянок місцевості, що не є місцем події, транспортних засобів.
13. Зовнішній огляд трупа на місці його виявлення, роль спеціаліста під час огляду трупа.
14. Поєднання огляду місця події з організаційними та оперативно розшуковими заходами.

15. Організація слідчо-оперативної групи та її завдання. Дії учасників слідчо-оперативної групи, керівна роль слідчого.
16. Оцінка результатів огляду місця події.
17. Використання результатів огляду місця події для подальшого розслідування.

Тактика обшуку.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та завдання обшуку.
2. Підстави проведення обшуку.
3. Види обшуку.
4. Стадії обшуку.
5. Підготовка до обшуку. Планування обшуку.
6. Збирання і аналіз інформації про особу, що обшукується, місце обшуку, об'єкти, що шукаються.
7. Використання науково-технічних засобів і методів при виявленні схованок.
8. Тактика особистого обшуку.
9. Тактика обшуку житлових і підсобних приміщень, місць загального користування, приміщень установ.
10. Обшук ділянок місцевості.

Тактика допиту і одночасного допиту раніше допитаних осіб.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, сутність, завдання і види допиту.
2. Процесуальні, криміналістичні, психологічні і морально-етичні засади допиту.
3. Характеристика тактичних прийомів, що застосовуються при допитах різних учасників кримінального судочинства.
4. Загальні тактичні прийоми допиту на різних його етапах (стадіях).
5. Підготовка до допиту.
6. Особливості допиту неповнолітніх.
7. Особливості одночасного допиту раніше допитаних осіб.
8. Використання даних логіки, психології, педагогіки та інших наук під час підготовки і проведення допиту.
9. Засоби фіксації ходу і результатів допиту на попередньому слідстві.

Тактика пред'явлення для впізнання.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, види і завдання пред'явлення для впізнання.
2. Підготовка до пред'явлення для впізнання.
3. Тактичні прийоми пред'явлення для впізнання.
4. Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають.

Тактика слідчого експерименту.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, сутність та мета слідчого експерименту.
2. Планування та підготовка слідчого експерименту.
3. Тактичні прийоми проведення окремих видів слідчого експерименту.
4. Психологічні та етичні засади слідчого експерименту.

Змістовний модуль 4. Криміналістична методика

Концептуальні положення методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття криміналістичної методики, її завдання, система, принципи та місце в криміналістичній науці.
2. Структура окремої криміналістичної методики. Поняття типової слідчої ситуації.
3. Криміналістична характеристика виду (групи) злочинів та її значення для розслідування.
4. Характеристика етапів розслідування. Профілактична діяльність слідчого.
5. Протидія розслідуванню та шляхи її подолання криміналістичними засобами і методами.
6. Типові слідчі ситуації та їх роль у побудові методик розслідування окремих видів злочинів.
7. Етапи розслідування кримінальних правопорушень
8. Поняття початкових і невідкладних слідчих (розшукових) дій.
9. Діяльність слідчого в умовах тактичного ризику.
10. Науково-практичні джерела, принципи формування окремих криміналістичних методик та їхня класифікація.
11. Зв'язок криміналістичної методики з криміналістичною технікою і тактикою.
12. Тенденції і перспективи розвитку криміналістичної методики.

Взаємодія учасників розслідування кримінальних правопорушень.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, мета і значення взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування.
2. Правові засади та принципи взаємодії.
3. Слідчо-оперативна група (СОГ) як форма взаємодії.
4. Організаційні форми і тактичні прийоми взаємодії слідчого (дознавача) з оперативно-розшуковими й іншими підрозділами.
5. Взаємодія слідчого з іншими правоохоронними органами, державними установами і підприємствами різних форм власності.
6. Форми і методи залучення громадськості та засобів масової інформації для швидкого, повного розкриття і розслідування злочину.

Особливості розслідування кримінальних правопорушень. «по гарячих» слідах.

Питання для самоконтролю:

1. Розслідування кримінальних правопорушень «по гарячих» слідах як умова виконання завдань, покладених на судову владу і правоохоронні органи, щодо швидкого і повного розкриття злочинів.
2. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень за «гарячими слідами».
3. Організаційно-тактичні основи залучення громадськості та засобів масової інформації до розслідування кримінальних правопорушень.
4. Методи одержання слідчим експрес-інформації щодо кримінального правопорушення і злочинця.
5. Оцінка доказової та орієнтовної інформації, отриманої за «гарячими слідами», інформаційне забезпечення діяльності слідчо-оперативної групи.

Методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Питання для самоконтролю:

1. Криміналістичні характеристики умисних вбивств, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування.
2. Організація початкового етапу розслідування вбивств відповідно до типових слідчих ситуацій.
3. Викриття фактів інсценування самогубства, нещасних випадків і т. ін.
4. Особливості розслідування на подальшому етапі, відповідно до типових слідчих ситуацій умисних вбивств, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування.
5. Запобігання кримінальним правопорушенням проти життя, здоров'я та статевої свободи особи.
6. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти власності.
7. Особливості методики розслідування кишенькових крадіжок.
8. Особливості методики розслідування грабежів.
9. Особистості злочинця та жертви (як елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти власності).
10. Профілактичні дії слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності.
11. Криміналістичні характеристики кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності (незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263); хуліганства (ст. 296)).
12. Планування і провадження подальших слідчих(розшукових) дій: обшуку, допиту підозрюваного, призначення судових експертиз, слідчого експерименту.

13. Профілактичні дії слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності.
14. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів.
15. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування і програма дій слідчого щодо їх вирішення.
16. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.
17. Профілактичні дії слідчого при розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття та предмет науки «Криміналістика». Її місце в системі юридичних наук.
2. Система криміналістики. Завдання криміналістичної науки на сучасному етапі.
3. Виникнення, основні етапи розвитку та сучасний стан криміналістики в Україні.
4. Злочин як процес взаємодії і відображення (слідоутворення). Механізм учинення злочину (сутність, склад та взаємодія елементів).
5. Поняття та структура способу вчинення злочину. Використання даних щодо способу вчинення і приховування злочину у розв'язанні конкретних завдань розслідування.
6. Поняття криміналістичної інформації. Загальна характеристика її джерел. Співвідношення криміналістичної та доказової інформацій.
7. Методологічні основи криміналістики.
8. Поняття, наукові засади та значення криміналістичної ідентифікації для практики боротьби зі злочинністю.
9. Об'єкти і суб'єкти криміналістичної ідентифікації, її види і форми.
10. Поняття ідентифікаційних ознак та властивостей об'єкта. Ідентифікаційна сукупність ознак, ідентифікаційне поле, ідентифікаційний період.
11. Поняття криміналістичної діагностики та її відмінність від ідентифікації.
12. Поняття, завдання та система криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики.
13. Класифікація засобів криміналістичної техніки. Критерії допустимості їх застосування у розслідуванні злочинів.
14. Загальна характеристика техніко-криміналістичних засобів і методів, що застосовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій. Набори, в які комплектуються техніко-криміналістичні засоби.
15. Характеристика основного способу фіксації факту і результатів використання техніко-криміналістичних засобів і методів під час слідчої (розшукової) дії.
16. Характеристика допоміжних способів фіксації інформації, отриманої за результатами слідчої (розшукової) дії.
17. Загальна характеристика засобів та методів криміналістичної фотографії.
18. Прийоми та методи фотозйомки під час огляду місця події.
19. Правила оформлення результатів фотозйомки у додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії.
20. Характеристика засобів та прийомів відеозапису. Оформлення результатів відеозапису при проведенні слідчої (розшукової) дії.
21. Криміналістична габітологія: поняття й значення в практиці розкриття та розслідування злочинів. Види об'єктивних та суб'єктивних зображень людини.

22. Загальна характеристика криміналістичних засобів та методів фіксації ознак зовнішності людини.

23. Система ознак зовнішності людини та їх ідентифікаційне значення.

24. Предмет та система криміналістичної трасології. Поняття сліду.

25. Механізм утворення слідів та їх класифікація.

26. Поняття дактилоскопії. Характеристика типів папілярних узорів.

27. Характеристика техніко-криміналістичних засобів, що використовуються для виявлення, фіксації та вилучення слідів рук на місці події.

28. Технологія дактилоскопіювання живих осіб. Особливості дактилоскопіювання трупів.

29. Стежка слідів ніг (поняття та її елементи). Прийоми виявлення та фіксації слідів ніг під час огляду місця події.

30. Сліди засобів учинення злочину. Їх вилучення та фіксація у протоколі огляду.

31. Поняття та класифікація мікрооб'єктів. Характеристика техніко-криміналістичних засобів і прийомів їх виявлення та фіксації.

32. Техніко-криміналістичні засоби та прийоми роботи зі слідами запаху на місці події.

33. Криміналістичне почеркознавство й авторознавство. Класифікація ідентифікаційних ознак письма і почерку.

34. Поняття документу в криміналістиці. Види підробки документів.

35. Характеристика основних способів підробки документів та ознаки, що вказують на них.

36. Характеристика основних видів криміналістичних досліджень документів. Прийоми виявлення підробки відбитків печаток та штампів. Встановлення слабковидимих та невидимих текстів.

37. Особливості виявлення, огляду, фіксації та вилучення комп'ютерної інформації.

38. Поняття та класифікація холодної зброї.

39. Класифікація ручної вогнепальної зброї та боєприпасів до неї.

40. Види вибухових речовин і пристроїв.

41. Поняття, науково-правові засади та завдання кримінальної реєстрації.

42. Характеристика криміналістичних обліків, здійснюваних підрозділами МВС України.

43. Види нетрадиційних знань і методів отримання криміналістичної інформації. Проблема допустимості їх використання в кримінальному судочинстві.

44. Завдання та система розділу «Криміналістична тактика»; його взаємозв'язок з іншими розділами криміналістики.

45. Правові, логічні, психологічні та етичні засади криміналістичної тактики. Структура слідчої (розшукової) дії.

46. Характеристика основних понять криміналістичної тактики.

47. Криміналістична версія: поняття, види, правила висування та перевірки.

48. Поняття, принципи та значення планування. Види і технологія планування розслідування.

49. Етапи та стадії огляду місця події. Їх тактичні завдання.

50. Тактичні прийоми огляду місця події. Роль спеціаліста у слідчому огляді.

51. Особливості огляду автотранспортного засобу.

52. Криміналістичне поняття затримання. Підготовка до затримання.
53. Поняття та різновиди обшуку й виїмки.
54. Підготовка і тактичні прийоми проведення обшуку в приміщенні.
55. Організаційно-тактичні основи зняття інформації з каналів зв'язку.
56. Поняття, сутність та види допиту. Підготовка до допиту.
57. Тактичні прийоми допиту потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених.
58. Особливості допиту під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. Особливості допиту неповнолітніх.
59. Підготовка пред'явлення для впізнання живих осіб та предметів.
60. Особливості пред'явлення для впізнання об'єктів за фотознімками.
61. Тактичні особливості пред'явлення для впізнання живих осіб та предметів.
62. Сутність і тактичні умови відтворення обстановки й обставин події.
63. Тактичні умови проведення слідчого експерименту для відтворення обстановки й обставин події.
64. Сутність та види слідчого експерименту.
65. Підготовка та призначення судової експертизи.
66. Поняття спеціальних знань. Залучення спеціаліста до участі у проведенні слідчої (розшукової) дії.
67. Поняття розшукової діяльності слідчого. Засоби розшуку підозрюваних (обвинувачених).
68. Структура методики розслідування злочинів окремого виду.
69. Криміналістична характеристика злочинів окремого виду (поняття та структура).
70. Типові слідчі ситуації (поняття та їх роль у побудові методики розслідування злочинів окремого виду).
71. Поняття та форми взаємодії учасників розслідування.
72. Поняття та організаційні основи розкриття злочинів «по свіжих слідах».

Тестові завдання до заліку з Криміналістики

1. Оглядаючи місце події у справі про крадіжку з магазину, було проведено фотозйомку будівлі магазину з прилеглою місцевістю. Який вид фотозйомки було здійснено? 1. Орієнтующий. 2. Оглядовий. 3. Вузловий. 4. Детальний. Правильна відповідь: 1	16. У кримінальній справі про розбійний напад під час огляду місця події було виявлено різноманітні сліди. Вкажіть слід-відображення. 1. Розбите дзеркало. 2. Гудзик. 3. Вдавнений слід віджиму на дверцях шафи. 4. Волокна тканини. Правильна відповідь: 3
2. В ході огляду місця події у справі про крадіжку зі зломом спеціаліст-криміналіст одночасно провів фотозйомку зруйнованого запірного пристрою і навісного замка, що лежав на підлозі біля входних дверей. Вкажіть, який вид фотозйомки проведено. 1. Орієнтующий. 2. Оглядовий. 3. Вузловий. 4. Детальний. Правильна відповідь: 3	17. У кримінальному провадженні про вбивство двох працівників патрульної поліції із вогнепальної зброї на місці події не було виявлено жодної стріляної гільзи. Ознакою застосування якої зброї є дана обставина? 1. Автомата. 2. Карабіна. 3. Пістолета. 4. Револьвера. Правильна відповідь: 4
3. Під час проведення обшуку спеціаліст-криміналіст провів фотозйомку тайників і окремих предметів – речових доказів. Укажіть, як потрібно відобразити факт застосування зйомки. 1. Скласти акт про долучення фотознімків до протоколу обшуку. 2. Зробити запис у протоколі обшуку про проведену фотозйомку. 3. Запропонувати спеціалісту скласти протокол про фотографування об'єктів. 4. Скласти протокол огляду фотознімків. Правильна відповідь: 2	18. У протоколі огляду місця події було сказано: «Біля трупа жінки виявлено пістолет «ІПМ» ІР N 1788 1974 р. випуску, розташований вікном замка вверх, зі спущеним курком. Із каналу ствола відчувається запах гару». Яку помилку допущено? 1. У протоколі міститься зайва інформація. 2. Не вказана наявність і кількість нагару в каналі ствола. 3. Не вказано, чи справний пістолет. 4. Не вказано точне місцезнаходження пістолета. Правильна відповідь: 4
4. Вкажіть, як повинен бути сфотографований труп на місці події при оглядовій фотозйомці. 1. Тільки з голови. 2. З ніг. 3. Збоку. 4. З чотирьох точок, розміщених по кутах. Правильна відповідь: 4	19. Що є ознакою вистрілу з близької відстані? 1. Глибока пробойна. 2. Кіптява. 3. Відсутність гільзи. 4. Поясок обтирання. Правильна відповідь: 2
9. Під час обшуку в підозрюваного було знайдено обріз гладкоствольної рушниці. Вкажіть вид виявленої зброї. 1. Саморобна. 2. Заводська.	24. Що є ознакою вистрілу в упор? 1. Штанцмарка. 2. Поясок обтирання. 3. Напрямок каналу рани. 4. Наявність стріляної гільзи. Правильна відповідь: 1

3. Перероблена. Правильна відповідь: 3	
10. За якою обставиною на місці події можна судити про застосування гладкоствольної зброї? 1. За наявністю пижів. 2. За глибиною пробоїни. 3. За відсутністю стріляних куль. 4. За відстанню до місця вистрілу. Правильна відповідь: 1	25. За допомогою якого методу встановлюється місце, звідки зроблено вистріл? 1. Вимірювання. 2. Фіксування. 3. Візування. 4. Фотографування. Правильна відповідь: 3
11. У кримінальній справі про крадіжку під час огляду складу будівельних матеріалів у куті було виявлено слід у формі кола, утворений осипаним по окружності алебастром. За словами завідуючого складом, у цьому місці стояв металевий бак з алебастром. Укажіть вид даного сліду. 1. Динамічний. 2. Маловидимий. 3. Периферичний. 4. Об'ємний. Правильна відповідь: 3	26. На місці події при огляді стакана на ньому було виявлено два чіткі потожирові сліди пальців рук. Укажіть правильні дії (після опису в протоколі та фотографування). 1. Обробити сліди темним порошком і перекопіювати на темну дактилоплівку. 2. Обробити сліди світлим порошком і перекопіювати на темну дактилоплівку. 3. Обробити сліди світлим порошком і вилучити стакан. 4. Вилучити стакан зі слідами, не обробляючи їх. Правильна відповідь: 4
12. У правому нижньому куті товаротранспортної накладної виявлено чорнильний слід пальця руки з чітким капілярним узором. Укажіть вид виявленого сліду. 1. Периферичний. 2. Відшарування. 3. Нашарування. 4. Маловидимий. Правильна відповідь: 3	27. Оглядаючи автомобіль, на його правому крилі виявлено потожировий слід пальця руки з чітким капілярним узором. Укажіть вид виявленого сліду. 1. Динамічний. 2. Маловидимий. 3. Периферичний. 4. Об'ємний. Правильна відповідь: 2
5. Оглядаючи місце дорожньо-транспортної пригоди, на асфальті виявлено слід гальмування коліс автомобіля. Вкажіть вид даного сліду. 1. Динамічний. 2. Периферичний. 3. Об'ємний. 4. Статичний. Правильна відповідь: 1	20. Описуючи шахрайку, потерпіла назвала тонкі губи однією з ознак її зовнішності. До якого виду належить указана ознака зовнішності? 1. До анатомічних ознак. 2. До функціональних ознак. 3. До особливих прикмет. 4. До помітних прикмет. Правильна відповідь: 1
6. За якими слідами, залишеними на місці події, можна визначити приблизний зріст людини? 1. За слідами пальців рук. 2. За слідами взуття. 3. За слідами зубів. 4. За слідами знаряддя злочину. Правильна відповідь: 2	21. Відомо, що розшукуваний злочинець має звичку носити на поясі маленьку чорну сумочку. До якого виду належить дана ознака? 1. До анатомічних ознак. 2. До функціональних ознак. 3. До допоміжних ознак. 4. До особливих прикмет. Правильна відповідь: 3
7. Укажіть техніко-криміналістичний засіб, використовуваний для виявлення невидимих слідів рук на папері, картоні.	22. Яка з перерахованих ознак зовнішності людини належить до помітних прикмет? 1. Довгі пальці.

1. Лупа. 2. Йодна трубка. 3. Мікроскоп. 4. Ультрафіолетовий освітлювач. Правильна відповідь: 2	2. Уривчаста мова. 3. Татуїровка на грудях у вигляді дракона. 4. Шрам на верхній губі. Правильна відповідь: 4
8. Вкажіть одну з частин гільзи. 1. Оболонка. 2. Дульний зріз. 3. Головна частина. 4. Закраїна. Правильна відповідь: 4	23. Укажіть особливу прикмету зовнішності людини. 1. Довге русаве волосся. 2. Родима пляма на великому пальці ноги. 3. Швидка хода. 4. Високий зріст. Правильна відповідь: 2
13. Оглядаючи місце події, було виявлено пробоїну у спинці стільця. Вкажіть можливості судово-балістичної експертизи у зв'язку з цією обставиною. 1. Встановити, чи є дане пошкодження вогнепальним. 2. Ідентифікувати стріляну кулю. 3. Ідентифікувати людину. 4. Ідентифікувати зброю. Правильна відповідь: 1	28. Укажіть найбільш ефективний у розшуковій практиці засіб установлення розшукуваної особи. 1. Словесний портрет. 2. Композиційно-фотографічний портрет (фоторобот). 3. Зарисований портрет (ізоробот). Правильна відповідь: 3
14. Які сліди вистрілу відносяться до розряду додаткових? 1. Стріляна куля. 2. Стріляна гільза. 3. Пробоїна. 4. Кіптява. Правильна відповідь: 4	29. Розшукуваний має звичку тримати праву руку за бортом піджака. Вкажіть вид даної ознаки. 1. Анатомічна. 2. Функціональна. 3. Допоміжна. Правильна відповідь: 2
15. Що є найбільш значущим для встановлення тотожності об'єкта? 1. Форма об'єкта. 2. Розмір об'єкта. 3. Частота повторюваності ознак об'єкта. 4. Колір об'єкта. Правильна відповідь: 3	30. Як називається відрізок часу, протягом якого об'єкт залишається придатним для ідентифікації? 1. Ідентифікаційне поле. 2. Ідентифікаційний період. 3. Час ідентифікації. Правильна відповідь: 2

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

БАЗОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Шепітько В.Ю. Вступ до навчального курсу «Криміналістика» : лекція / В.Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2016. – 192 с.
2. Криміналістика : підручник / кол. авт. : В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька – 4 вид., перероб. і доп. – Харків : Право, 2008.
3. Салтевський М.В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. – Харків : Консум, 2001. – Ч. 2.
4. Правова доктрина України : у 5 т. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргареева та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. – Х.: Право, 2013. – 1240 с.
5. Криміналістична тактика : навч. посіб. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. М.А. Погорельського та д-ра юрид. наук, доц. Д.Б. Сергєєвої. – К.: Алерта, 2016. – 244 с.
6. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і факультетів. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. – Харків: Право, 2001. – 376 с.
7. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.– 684 с.
8. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О.В. Бишевец, М.А. Погорельський, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. М.А. Погорельського та Д.Б. Сергєєвої. – К.: Алерта, 2015. – 536 с.
9. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. – 2-е вид, перероб. і доп. – Дніпро :Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. – 480 с.
10. Криміналістика: Підручник / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв] ; за заг. Ред.. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. Нац. Ун-т внутр. Справ. – Х.: ХНУВС, 2011. – 666 с.; іл.. С.657-664.
11. Настільна книга слідчого: (Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів) / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

1. Погорельський М.А., Ленко М.О., Сергєєва Д.Б. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою: монографія: за ред. проф. М. А. Погорельського. – К.: Алерта, 2014. – 300 с.

2. Керівництво з розслідування злочинів : наук.-практ. посібник / кол. авт. : В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : Одиссей, 2009.
3. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.Л. Криміналістика : навч. посібник / за заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Мойсєєва. – К. : Юрінком Інтер, 2001.
4. Практикум з методики розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / за ред. проф. М.А. Погорецького, доц. Д.Б. Сергєєвої. – К.: Алерта, 2015. – 168 с.
5. Біленчук П.Д., Кофанов А.В. Сулява О.Ф. Зброязнавство: правові основи обігу вогнестрільної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Україна. Європа. Світ. Монографія. / За редакцією проф. П.Д. Біленчука. – К.: Міжнародна агенція «ВeeZone», 2004. – 464 с.
6. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і факультетів. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. – Харків: Право, 2001. – 376 с.
7. Макаренко Є.І. Криміналістична техніка: Навчальний посібник. – ДніпропетрМВСьк: Дніпр-кий держ. ун-тет внутр. справ. – 2009. – 450 с.
8. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія / І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. – 432 с.
9. Постика І.В. Судебная (криминалистическая) фотография: теория и практика. Монография. – Одесса «Юридична література». – 2002.
10. Чаплинский К.О. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій: Монографія – Д.: Юридична академія МВС, 2006.
11. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Перевод с нем. – М., 2002.
12. Кобзар О. Ф., Чаплинский К. О. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок : навчальний посібник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. – 161 с.
13. Організація розслідування окремих видів злочинів : навчальний посібник. / За загальною ред. проф., д-ра юрид. наук А.Ф. Волобуєва ; МВС України, ХНУВС – Х. : ХНУВС, 2010. – 568 с.
14. Макаренко Є.І. Вступ у криміналістику: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України. – 2000. – 194 с.
15. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. – К.: Видавн. дім «Ін Юре», 2001.
16. Бирюков В.В. Цифровая фотография: перспективы использования в криминалистике. – Луганск: РИО ЛИВД, 2000. – 138 с.
17. Бирюков В.В. Научные и практические основы использования компьютерных технологий для фиксации криминалистически значимой информации. – Луганск: РИО ЛАВД, 2002. – 262 с.
18. Колесниченко А.Н., Найдис И.Д. Судебная фотография. Харьков: Вища школа. 1981. – 184 с.
19. Салтевский М.В., Лысов Н.Н. Криминалистическая фотография, кинематография и видеозапись в правоохранительной деятельности. – К., 1993. – 146 с.
20. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій : монограф. / Чаплинский К.О. – Дніпропетровськ : Дніпроп.

держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

21. Салтевский М.В. Следы человека и методы их исследования для получения криминалистической информации о преступнике и обстоятельствах преступления. Лекция. – К., 1991.

22. Дубовий О.П., Лукашенко В.Я., Рибалко Я.В. та ін. Криміналістичне дослідження слідів рук: Науково-практичний посібник. / За ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Атака, 2000. – 152 с.

23. Кобзар С.І. Криміналістична трасологія: Навчальний посібник. – Луганск: РВВ ЛІВС, 1999. – 108 с.

24. Дубягин Ю.П., Торбин Ю.Г. Использование данных о внешности человека в раскрытии и расследовании преступлений. - М., 1987.

25. Ермоленко Б.Н. Теоретические и методические проблемы судебной баллистики. - К., 1976.

26. Писаренко И.В., Молибога Н.П., Василенко Г.П., Биленчук П.Д. Криминалистическое исследование охотничьего огнестрельного оружия. - К., 1987.

27. Разумов Э.А. Криминалистические учеты.— К., 1991.

28. Криміналістичні обліки: Програма спеціального курсу для юридичних вузів / МВС України. НАВСУ. Каф. Криміналістичних експертиз; Садченко О.О. та Свобода Є.Ю., укладачі. - Київ, 2000.

29. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття і розслідування злочинів: Обліки. Фондова лекція / О.В. Одерій, М.Г. Щербаковський, М.Г. Чернець; Кафедра криміналістики і криміналістичних експертиз ДІВС.- Донецьк, 2001.

30. Бірюков В. В. Обліки. Основи класифікації інформаційно-пошукових систем МВС та інших відомств / В. В. Бірюков // Право і суспільство : наук. журнал. – Дніпропетровськ, 2009. – № 6. – С. 112 – 116.

31. Бірюков В. В. Колекції – складові криміналістичних інформаційних систем. Їх місце в діяльності підрозділів експертної служби / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2010. – Вип. 3. – С. 221 – 226.

32. Долженко Н. И. Правовой статус информации, полученной при проверке по криминалистическим учетам / Н. И. Долженко //Вестник криминалистики. – 2007. – Вып. 2 (22). – С. 72-76.

33. Гусев А. В. О потенциальном доказательственном значении информации, содержащейся в экспертно-криминалистических учетах органов внутренних дел / А. В. Гусев // Вестник криминалистики / отв. ред. А.Г. Филиппов. – 2008. - Вып. 4 (28). - С. 43-47.5.

34. Журавель В. А. Системи слідчих (розшукових) дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів / В. А. Журавель // Вісник Академії правових наук України. - 2009. - № 2. - С 197-208.

35. Черненко А. П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих (розшукових) дій: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Анатолій Павлович Черненко. – Х., 2004. – 191 с.

36. Шевчук В.М. Місце тактичних операцій у системі криміналістики //Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: зб. наук.

праць. – 2012. – № 3 (58). – С.142-149.

37. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. - Х. : Харків юрид., 2007. - 432 с.

38. Відеозапис слідчих (розшукових) дій. – Методичні рекомендації: Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Управління МВС України в Дніпропетровській області. – Дніпропетровськ, 2004.

39. Криміналістика : мультимедійний підручник / В. І. Перкін, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. Б. Школьнік, Ю. Б. Комаринська. – К., 2008.

40. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: Монографія – Д.: Юридична академія МВС, 2004.

41. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій: Монографія – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 415 с.

42. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – 304 с.

43. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій : монограф. / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

44. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В. К. Весельський. – К. : НВТ «Правник» НАВСУ, 1999. – 126 с.

45. Весельський В. К. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 148 с.

46. Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посібник / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К. : НВТ «Правник», 1997. – 64 с. (Сер. «Навчально-практичне видання»).

47. Жирный Г.Е., Лукьянчиков Е.Д. Ознакомление – вид криминалистической идентификации (становление, развитие) // Вопросы государства и права Украины. – Донецк, 1993. – С. 88-93.

48. Закон України від 23 грудня 1993 р. «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

49. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібо В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001.

50. Лукьянчиков Е.Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. – Донецк: Академия, 1998.

51. Лук'яничков Є.Д. Пред'явлення для впізнання при розслідуванні насильницьких злочинів // Бюлетень з обміну досвідом роботи. – 2001. – №131. – С. 3-6.

52. Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483/Кл: Головне слідче управління МВС України; НАВСУ. – К., 2001. – 32 с.

53. Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: Монографія / НАВСУ; В.Г. Гончаренко, ред. – К.: НВТ «Правник», 2002.

54. Удалова Л.Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / УАВД. – К., 1992.

55. Циркаль В.В. Предъявления для признания за участю спеціаліста // Вісник Київського університету. Вип. 31. – К., 1990. – С. 65-69.

56. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учебное пособие. – К.: КГУ, 1987.

57. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 196 с.

58. Бахін В., Лук'янчиков Б. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів // Правничий часопис Донецького університету. – 2000. – № 1(4). – С. 39–43.

59. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. – М.: ЛексЭст, 2002. – 76 с.

60. Волобуєв А.Ф. Загальні положення криміналістичної методики: Лекція. Харків: Ун-т внутр. справ, 1996. – 36 с.

61. Журавель В. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? // Правничий часопис Донецького університету. – 2001. – № 1(6). – С. 56–60.

62. В. П. Барковский, В. В. Зубенко, В. М. Стратонов, А. С. Морозов, О.О. Чернуха, М. І. Шерман ; під заг. ред. А. С. Морозова. – Херсон : ХЮІ НУВС України, 2002. – 60 с.

63. Тертышник В. М. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений / Тертышник В. М., Слинько С. В. – Х., 1995.

64. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: Навч. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Мойсєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. –368 с.

65. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – 588 с.

66. Барилюк В. І. Загальні засади методики розслідування злочинів «по свіжих слідах» / Барилюк В. І. // Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства в сучасних умовах : тези доп. наук.-практ. конф. у 2-х ч. – Ч. 2. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2002.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://portal.rada.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://president.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Президента України.
3. <http://kmu.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
4. <http://ccu.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України.

5. <http://www.scourt.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
6. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
7. <http://www.library.univ.kiev.ua> – Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
8. <http://www.library.ukma.edu.ua> – Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Навчальне видання

Кобзар Олександр Федорович
Комісаров Микола Леонідович
Комісарова Наталя Олександрівна
Ткаченко Олександр Вікторович
Волюйко Олексій Миколайович

КРИМІНАЛІСТИКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Виготовлено в Іміджево-видавничому центрі
Національної гвардії України
Підписано до друку 06.07.2024.
Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 12,13
Наклад 30 примірників. Зам. № 250

Криміналістика — наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення у джерелах інформації, які слугують основою для розроблення засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів.

Розглянуто теоретичні основи криміналістики, питання криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та загальні положення криміналістичної методики. Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми курсу криміналістики Київського інституту Національної гвардії України.

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

КИЇВ
2023